

ΨΑΛΤΙΚΕΣ «ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ»

Α': ΟΙ ΡΑΙΔΕΣΤΗΝΟΙ

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗΣ

Αναδιφώντας στα μουσικά χειρόγραφα, και σε ποικίλες άλλες πηγές της ψαλτικής τέχνης, συναντούμε συχνότατα ιδιαίτερες «ομάδες» μουσικών (διδασκάλων, μελοποιών, κωδικογράφων, ψαλτών, κ.λπ.), με έμφανές κοινό συνεκτικό στοιχείο είτε τὸ προσωνύμιο [λόγου χάριν: *Αργυρόπουλοι, Γαβαλάδες, Ἐπισκοπόπουλοι, Κοντοπετρηδες, Κορώνες, Πλαγιώτες κ.ἄ.*], είτε τὸν τόπο καταγωγῆς [π.χ. *Κωνσταντινοπολίτες* (ἢ *Βυζάντιοι*), *Θεσσαλονικεῖς* (ἢ *Θετταλοί*), κ.ο.κ.], είτε κάποιο ἄλλο χαρακτηριστικὸ γνώρισμα [ένδεικτικά: κοινὸ δάσκαλο ἢ (σὲ περιπτώσεις μοναχῶν) ἴδιο μέρος ἄσκησης καὶ μοναχικῆς βιοτῆς (π.χ. *Αγιορεῖτες, Μετεωρίτες*, κ.ο.κ.)]. Σὲ κάθε περίπτωση, καὶ ἀνεξάρτητα ἂν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ὅποιας ὀμάδας προκύπτουν ἢ ὄχι εἰδικότερες συγγενικὲς σχέσεις, πρόκειται γιὰ (κυριολεκτικὲς ἢ ἰδιότυπες) ψαλτικὲς «οἰκογένειες», ἢ ἐνδελεχέστερη διερεύνηση τῆς ἱστορίας τῶν ὁποίων ὄχι μόνον ἐνδιαφέρει τὴν ἱστορικὴ παράμετρο τῆς βυζαντινῆς μουσικολογίας, ἀλλὰ συμβάλλει καὶ σὲ μιὰν εὐκρινέστερη ἀποτύπωση τῆς (ἀχαρτογράφητης ἀκόμη) «ψαλτικῆς ἀνθρωπογεωγραφίας».

Παρότι ἐπιμέρους μελετήματα γύρω ἀπὸ ὀρισμένες ἐξ αὐτῶν τῶν λεγόμενων ψαλτικῶν «οἰκογενειῶν» ἔχουν ἤδη, σποραδικά, καταγραφῆ στὴ ὥς τώρα σχετικὴ βιβλιογραφικὴ παραγωγῆ¹⁹⁷, πιστεύω ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ

¹⁹⁷ Ἡ ὥς τώρα σχετικὴ ἔρευνα ἔχει (σχεδὸν ἀποκλειστικά) προσανατολιστεῖ στὴ μελέτη ἐπὶ μέρους τοπικῶν (καὶ ἰδιαίτερα μοναστικῶν) παραδόσεων, μὲ ἀφορμὴ τὶς ὁποῖες ἐπιχειρεῖται καὶ (γενικότερος ἢ εἰδικότερος, κατὰ περίπτωσιν) λόγος περὶ συγκεκριμένων ἐκπροσώπων αὐτῶν τῶν ψαλτικῶν παραδόσεων. Σὲ προγενέστερα ἄρθρα μου [βλ. ἐνδεικτικά: **Αχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη**, «Περὶ τὴν καταλογογράφηση τῶν μουσικῶν χειρογράφων τῆς νησιωτικῆς Ἑλλάδος», *Μουσικολογία* 16 (2002), σσ. 143-170. **Τοῦ ἴδιου**, «Ἡ “Ἑρμηνεία εἰς τὴν Μουσικὴν”, Παχωμίου μοναχοῦ τοῦ Ρουσάνου», *Παχώμιος Ρουσάνος. 450 χρόνια ἀπὸ τὴν κοίμησίν του (+ 1553)*, *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου* (Ἀρχονταρῖκι Νέας Πτέρυγας Ἱερᾶς Μονῆς Στροφάδων καὶ Αγίου Διονυσίου, Ζάκυνθος 9-12 Ὀκτωβρίου 2003), Ἀθῆναι 2005, σσ. 437-456 (ὑπόσημ. 20-26, 31, 74)] ἔχω ἤδη ἐπισημάνει τὴν ὑπάρχουσα σχετικὴ βιβλιογραφία [σ' αὐτήν, ἂς προστεθοῦν τώρα (ἐνδεικτικὰ καὶ πάλι) οἱ ἀκόλουθες μελέτες: **Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννόπουλου**, «Ἡ εὐξείνος καὶ εὐκαρπος διάδοσις καὶ καλλιέργεια τῆς ψαλτικῆς, στίς περὶ τὸν Εὐξείνου Πόντου περιοχάς», *Κατηχητικὴ Διακονία. Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν καθηγητὴ Κωνσταντῖνο Δ. Φράγκο*, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 287-316 (= **τοῦ ἴδιου**, *Ἡ ψαλτικὴ τέχνη. Λόγος καὶ μέλος στὴ λατρεία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 115-145). **Τοῦ ἴδιου**, «Ὁ Ἄνδριος μελοποιὸς Ἀρσένιος Βατοπαιδινὸς “ὁ Μικρός”», *Ἀγκυρα. Δελτίο τῆς Καϊρείου Βιβλιοθήκης* 2 (2004), σσ. 7-37. **Τοῦ ἴδιου**, *Ἡ ἀνθησις τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-*

έλλείπει μιὰ συγκεντρωτικὴ καὶ πολὺπλευρὴ προσέγγιση τοῦ ἐδῶ περιγραφόμενου φαινομένου, προσανατολισμένη ἀκριβῶς στὶς παραπάνω ὑποδειχθεῖσες δύο κατευθύνσεις. Μὲ τὴν παρούσα ἐργασία, ποὺ σχεδιάζεται νὰ εἶναι ἡ πρώτη μιᾶς ὁμώνυμης σειρᾶς ὁμοειδῶν μελετημάτων, «φιλοδοξῶ» νὰ ἐγκαινιάσω αὐτὴ τὴ διερεύνηση· κάθε ἀντίστοιχη ἀναφορὰ προβλέπεται νὰ περιλαμβάνει ἀνάδειξη καὶ παρουσίαση τῶν ἐπιμέρους μελῶν τῆς ὁμάδας, ἱστορικὴ διερεύνηση τῶν τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τους, συστηματικὴ ἀνάλυση καὶ αἰσθητικὴ ἀποτίμηση στὰ τοῦ μουσικοῦ ἔργου τους, συγκριτικὸ μουσικολογικὸ (καὶ εὐρύτερα διεπιστημονικὸ) σχολιασμὸ τοῦ ὅποιου κοινοῦ συνεκτικοῦ στοιχείου τους.

Μία ἀπὸ τὶς εὐκρινέστερες ἀποτυπώσεις τοῦ ὑπὸ μελέτη φαινομένου ἀναδεικνύεται μὲ τὴν περίπτωση τῆς ψαλτικῆς «οἰκογένειας» τῶν Ραιδεστηνῶν¹⁹⁸, τὴν ὁποία καὶ ἐξετάζω στὴν παρούσα μελέτη. Ψαλτικὲς

1669), Αθήνα 2004. **Τοῦ ἴδιου**, *Τὰ χειρόγραφα ψαλτικῆς τέχνης τῆς νήσου Ἀνδρου*. Αναλυτικὸς περιγραφικὸς κατάλογος, [Ἀνδριακὰ Χρονικὰ 36], Ἄνδρος 2005. **Christiana I. Demetriou**, *Spätbyzantinische kirchenmusik im Spiegel der zypriotischen Handschriftentradition*. Studien zum *Machairas Kalophonon Sticherarion A4*, Studien und Texte zur Byzantinistik. Herausgegeben von Peter Schreiner, Band 7, Peter Lang (2007). **Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη**, «Ἡ ψαλτικὴ παράδοση τῆς Σκοπέλου. Μιὰ πρώτη προσέγγιση», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο* 43 (2003), σσ. 129-144. **Τοῦ ἴδιου**, «Συμβολὴ στὴν ψαλτικὴ παράδοση τῆς Σκιάθου», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο* 44 (2003), σσ. 227-240. **Τοῦ ἴδιου**, «Μάγνητες ἐκπρόσωποι τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὸ Ἅγιον Ὅρος», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο* 52 (2007), σσ. 337-350. **Ἰωάννου Α. Λιάκου**, *Ἡ βυζαντινὴ ψαλτικὴ παράδοση τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν ἰδ' -ιε' αἰῶνα*, Αθήνα 2007. **Γρ. Θ. Στάθη**, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς – Μετέωρα*. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων τῆς ἑλληνικῆς ψαλτικῆς τέχνης, βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς, τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν ἱερῶν μονῶν τῶν Μετεώρων, Αθήνα 2006. **Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη**, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς - Νησιωτικὴ Ἑλλάς*. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν, τῶν ἱερῶν ναῶν, ὡς καὶ λοιπῶν συλλογῶν, τῆς νησιωτικῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ὑδρα, Αθήναι 2005].

¹⁹⁸ Γιὰ τοὺς Ραιδεστηνοὺς ἔχει ἤδη ἀναπτυχθεῖ κάποια (γενικότερη καὶ εἰδικότερη) βιβλιογραφία (ποὺ ἀρμοδίως ἐπισημαίνεται, βέβαια, στὴ συνέχεια)· ὡστόσο, ἡ πλέον συγκεντρωτικὴ μνεία τους (ὡς οἰκογένειας) ἀπαντᾷ, ἀναμφίβολα, στὸ ἄρθρο τοῦ μητροπολίτου πρώην Λεοντοπόλεως **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, «Θραῖκες μουσικοί», *ΕΕΒΣ* 12 (1936), σσ. 46-75, ἓνα ἄρθρο ποὺ «προεκλήθη» ἀπὸ δύο ὁμώνυμα δημοσιεύματα στὸ –ὑπὸ τὸν τίτλο *Θρακικά– σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Θρακικοῦ Κέντρου* [βλ. συγκεκριμένα: «Θραῖκες μουσικοί», *Θρακικά*. Ἐκτακτον τεύχος ἐπὶ τῆ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Παράρτημα τοῦ Γ' τόμου (1931), σσ. 222-227· καὶ **Ἀντωνίου Α. Σταμούλη**, «Θραῖκες μουσικοί», *Θρακικά* 4 (1933), σσ. 370-371]. Προγενέστερη (συνοπτικώτατη) ἀναφορὰ εἶχε ἐπιχειρήσει σχετικὰ ὁ **Μ. Ἰ. Γεδεών**, «Εἰδήσεις ἐκ κωδίκων Θρακικῶν. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Ραιδεστοῦ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 27 (1907), σ. 639 [: «Ὅτι ραιδεστηνοὶ τινες εἶχον κλίσιν πρὸς τὴν ἱερὰν ἡμῶν μουσικὴν, δημιουργήσαντες καὶ συνθέσεις ἰδίας καὶ διακριθέντες καὶ ὡς ἱεροψάλται, κατέδειξαν ἐφ' ἡμῶν τε καὶ πρὸ ἡμῶν οἱ δύο Γεώργιοι Ραιδεστηνοί, πρὸ τριακοσίων δ' ἐτῶν καὶ Μελησιεδὲκ ὁ

φυσιογνωμίες σχετιζόμενες με την πόλη της Ραιδεστοῦ ἀπαντοῦν κατὰ κόρον στίς σχετικές πηγές· πληθώρα μουσικῶν φέρεται στὰ χειρόγραφα τῆς ψαλτικῆς τέχνης νὰ κατάγεται ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη πόλη [ἐνδεικτικά: Ἀθανάσιος Ραιδεστηνός, Γεννάδιος μοναχός ἐκ Ραιδεστοῦ, Γεώργιος Ραιδεστηνός (ὁ Α' καὶ ὁ Β'), Δαβίδ μοναχός Παντοκρατορηνός ὁ Ραιδεστηνός, Δημήτριος Ραιδεστηνός, Δοσίθεος μοναχός Ραιδεστηνός, Θωμᾶς Ραιδεστηνός, Μιχαῆλος ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ, Νικόλαος Ραιδεστηνός, Παγκράτιος ἱερομόναχος Ραιδεστηνός], ἐνῶ δὲν λείπουν καὶ ἄλλοι πού μαρτυρεῖται ὅτι διακονοῦν (ἀπὸ διάφορα ἐκκλησιαστικά ὀφφίκια) στὸν ἴδιο τόπο [ἐνδεικτικά: Γαβριὴλ ἐπίσκοπος Ραιδεστοῦ, Ἰωάννης πρωτοψάλτης Ραιδεστοῦ, Μελχισεδέκ ἐπίσκοπος Ραιδεστοῦ]. Πρωτίστως, λοιπόν, ἀναδεικνύεται ἡ ἴδια ἡ πόλη τῆς

ἀρχιεπίσκοπος Ραιδεστοῦ, εὐπαιδευτος ὢν ἀνὴρ, καί, συγχρονήσας ἴσως αὐτῷ, Δημήτριος Ραιδεστηνός, ὁ τούτου ἀρχαιότερος ραιδεστηνός Δαβίδ, κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα πιθανῶς δὲ καὶ πρὶν αὐτῆς ἀκμάσας, καὶ τινες ἕτεροι», ἐνῶ στοὺς Ραιδεστηνοὺς μουσικοὺς ἀναφέρθηκε ἐπιγραμματικὰ (ἀκολουθώντας, ἐν πολλοῖς, τὸν Σ. Εὐστρατιάδη) καὶ ὁ **Τάσος Αθ. Γριτσόπουλος**, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ραιδεστοῦ», *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Ἐπιμελητηρίου* 18 (1953), σ. 184 [· «Παράλληλος πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀνάπτυξιν ἐν Ραιδεστῷ ὑπῆρξεν ἐπίσης καὶ τῆς μουσικῆς, τῆς ὁποίας πολλοὶ ἐντεῦθεν ἀνεδείχθησαν προαγωγοί, οἳ οἱ Γαβριὴλ ἄδελφος ἐπίσκοπος Ραιδεστοῦ, Γεράσιμος ὁ Ἡρακλείας, Γεώργιος Ραιδεστηνός Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, ὁ καὶ Κουκουζέλης ἐπωνυμούμενος, Δανὶδ μοναχός ὁ Ραιδεστηνός, Δημήτριος ὁ Ραιδεστηνός, Δοσίθεος μοναχός ὁ Ραιδεστηνός, Θωμᾶς ὁ Ραιδεστηνός, Ἰωάννης Πρωτοψάλτης Ραιδεστοῦ, Παγκράτιος ἱερομόναχος Ραιδεστηνός, ὁ μουσικώτατος Μελχισεδέκ ἐπίσκοπος Ραιδεστοῦ κ.ἄ.».]. Συστηματικότερη, πάντως, ἀπὸ τίς μὴ εἰδικοῦ μουσικοῦ ἐνδιαφέροντος ἀναφορὰς (ὅπως εἶναι αὐτὴ τοῦ Σ. Εὐστρατιάδου) ὑπῆρξε ἡ ἀντίστοιχη προσπάθεια τοῦ μητροπολίτου Κορυνησῶν **Εὐλογίου Κουρίλα**, «Ἐπίσκοποι, Λόγιοι καὶ Ἐπίσημοι ἄνδρες καὶ Εὐεργέται τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας», *Θρακικά* 36 (1963), σσ. 13-191 [πρβλ. αἴφνης μιὰ γενικὴ σχετικὴ ἀναφορὰ τοῦ σσ. 15-17, ἀπ' τὴν ὁποία καὶ ἀποσπῶ –ἐνδεικτικά– τὴν ἀκόλουθη περικοπὴ: «Κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας καὶ δὴ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρωτευούσῃ αὐτῆς ἐν τῇ Ραιδεστῷ ἐκαλλιεργήθη ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ τοσοῦτον ὥστε τὸ Ραιδεστηνός κατήντησε νὰ θεωρῆται ἐπώνυμον τῶν μουσικοδιδασκάλων, καὶ οὕτως οἱ Ραιδεστηνοὶ ψάλλται ἦσαν περιζήτητοι» (σ. 15)]. ὁ Εὐλ. Κουρίλας ὄχι μόνον ἀπαριθμεῖ ἱκανοὺς τῶν Ραιδεστηνῶν μουσικῶν [· Γεώργιος Ραιδεστηνός ὁ Α' (σ. 62), Γεώργιος Ραιδεστηνός ὁ Β' (σ. 165), Δαβίδ Ραιδεστηνός (σ. 64), Δημήτριος Ραιδεστηνός (σ. 66), Θωμᾶς Ραιδεστηνός (σ. 78), Ἰωάννης πρωτοψάλτης Ραιδεστοῦ (σ. 83), Μελχισεδέκ ἐπίσκοπος Ραιδεστοῦ (σ. 148)], ἀλλὰ καὶ προσθέτει περαιτέρω χρήσιμες πληροφορίες γιὰ ὀρισμένους, πληροφορίες πού ἀρμοδίως ἐνσωματώνονται –στὴ συνέχεια– στοὺς οἰκείους τόπους τῆς παρούσας μελέτης. Ἀξιοσημείωτη εἶναι, τέλος, καὶ ἡ πυκνὴ ἀναφορὰ στοὺς Ραιδεστηνοὺς ἀπὸ τὸν **Ἀντρέα Jakovljević**, *Δίγλωσση παλαιογραφία καὶ μελωδοὶ-ὑμνογράφοι τοῦ κώδικα τῶν Ἀθηνῶν 928*, Λευκωσία 1988, σσ. 98-99. [Μνημονεύω ἐπιπλέον ἐδῶ, γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, καὶ ἓνα ἐντοπισθὲν ἄρθρο γιὰ τοὺς ἀρχαίους μουσικοὺς τῆς Θράκης, τοῦ **Κ. Μ. Αποστολίδου**, «Περὶ τῶν Θρακῶν ἀοιδῶν καὶ ἠρώων», *Θρακικά. Σειρὰ δευτέρα* 4 (1982-1984), σσ. 196-205].

Ραιδεστοῦ¹⁹⁹, μιὰ πόλη πού βρίσκεται στίς ὄχθες τῆς θάλασσας τοῦ Μαρμαραῶ, ὄχι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, πόλη πού –εἴτε εὐθέως εἴτε κάτω ἀπὸ τὸ χαρακτηριστικὸ προσωνύμιον *Ραιδεστηνός*– ἀποτελεῖ, προφανέστατα, τὸ κοινὸ συνεκτικὸ στοιχεῖο τῶν μελῶν αὐτῆς τῆς ψαλτικῆς «οἰκογένειας».

Συνεκδοχικά, ὅμως, εἶναι αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ μέλη τῆς ἐν λόγῳ ψαλτικῆς «οἰκογένειας» τῶν Ραιδεστηνῶν πού (σὲ κάθε σχετικὴ μνεία τους) ἐξακολουθοῦν νὰ μᾶς ὑπενθυμίζουν σήμερα, κατὰ τρόπο παρηγόρο ἀλλὰ καὶ συγκινητικό, τὴν πόλη τῆς Ραιδεστοῦ· μιὰν ἀρχαιότατη πόλη τῆς ἀνατολικῆς Θράκης, πού κτίσθηκε τὸν 6^ο π.Χ. αἰῶνα ἀπὸ Σαμίους ἐποίκους, μιὰ πόλη πού ἀνέπτυξε ἀξιολογώτατο πολιτισμὸ καὶ ἄκμασε ιδιαίτερα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, μιὰ πόλη πού νοσταλγικά ἀνακαλοῦμε στὴ μνήμη οἱ πανέλληνες. Ὁ σύγχρονος ἐρευνητὴς (ἢ καὶ ὁ ἀπλὸς ταξιδιώτης) μπορεῖ καὶ σήμερα νὰ τὴν ἐπισκεφτεῖ, σὲ ἀπόσταση 140 περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ἀναζητώντάς την στὸ χάρτη μὲ τὸ ἰσχύον πλέον ὄνομά της: *Τεκὺρ-Ντάγ* (*Tekirdağ*)· θὰ τὴν βρεῖ θαλερὴ καὶ πολύκοσμη (μὲ περίπου 100.000 κατοίκους), ἀλλὰ μᾶλλον θὰ δυσκολευτεῖ νὰ ἐντοπίσει τεκμήρια τῆς ἐκεῖ παρουσίας, δράσης, δημιουργίας ἢ ἔστω διέλευσης ὁποιοῦδήποτε ἀπὸ τοὺς ἐδῶ μνημονευόμενους μουσικώτατους ἄνδρες. Στὴν ἴδια δυσκολία θὰ προσκρούσει καὶ ὅποιος φιλέρευνα σκαλίσει τίς ὑπάρχουσες λιγοστὲς πηγές, ψάχνοντας φιλότιμα γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ σὲ πλειάδα ἐρωτημάτων πού ἀνακύπτουν εὐλογα· τί τὸ ιδιαίτερο εἶχε αὐτὴ ἡ πόλη, πού κατὰ καιροὺς γέννησε καὶ ἀνέδειξε καὶ φιλοξένησε τόσους καὶ τόσους διαπρεπεῖς μουσικούς; ποιὸς εἶναι ὁ λόγος, ποιά ἢ βαθύτερη καὶ οὐσιαστικότερη αἰτία τοῦ ἐξεταζόμενου φαινομένου, δηλαδὴ τῆς δημιουργίας –μέσῳ τῶν αἰώνων– μιᾶς ἀξιολογώτατης ψαλτικῆς «οἰκογένειας», πού διασώζει τὴ φήμη τῆς πόλης μεγαλύνοντάς την ὡς

¹⁹⁹ Στὴ νεότερη ἱστορία (εἰδικότερα τὴν κατὰ τὰ ἔτη 1870-1920) τοῦ νομοῦ καὶ τῆς πόλης τῆς Ραιδεστοῦ, ἀλλὰ καὶ γενικότερα τῆς ἀνατολικῆς Θράκης, εἶναι ἀφιερωμένο πλῆρες τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 24 (τοῦ ἔτους 1955) τεύχος τοῦ περιοδικοῦ *Θρακικά*, ὅπου δημοσιεύεται ἡ ἐργασία τοῦ **Φιλίππου Μανουηλίδη**, «Ραιδεστός Ανατ. Θράκης». Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὑπάρχουσα γιὰ τὴ Ραιδεστό βιβλιογραφία μνημονεύω –ἐνδεικτικά– ἐδῶ τίς προγενέστερες (καὶ προμνημονευθεῖσες) μελέτες τῶν **Μ. Ἰ. Γεδεών**, «Εἰδήσεις ἐκ κωδίκων Θρακικῶν. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Ραιδεστοῦ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα», ὁ.π., σσ. 553-556, 625-628, 638-640, 668-669· καὶ **Τάσου Αθ. Γριτσόπουλου**, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ραιδεστοῦ», ὁ.π., σσ. 179-192. Στοιχεῖα γιὰ τὴν ἱστορία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ σύγχρονη εἰκόνα τῆς πόλης, ὅπως ἐκτίθενται –ἐντελῶς συνοπτικά– στὴ συνέχεια, ἀντλοῦνται καὶ ἀπὸ τὸν ἀκόλουθο διαδικτυακὸ τόπο:

<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A1%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%83%CF%84%CF%8C%CF%82>.

σήμερα; Ίδου όρισμένα μόνον άπ' όσα σχετικά έρωτήματα κατακλύζουν τή σκέψη του έρευνητή, έρωτήματα άν όχι άναπάντητα τουλάχιστον δυσκολοαπάντητα...

* * *

Τους Ραιδεστηνούς τους γνωρίζουμε, όσοι θητεύουμε στα ίεροψαλτικά άναλόγια, κυρίως μέσω του νεότερου μέλους τής «οικογένειας», του πρωτοψάλτου Γεωργίου Ραιδεστηνού (1833-1889)²⁰⁰. ποιός ψάλτης δέν έχει ψάλει από την Μεγάλη Έβδομάδα²⁰¹ ή τὸ Πεντηκοστάριό του²⁰²; καί –πάλι–

²⁰⁰ Γι' αυτόν βλ. γενικά: **Γεωργίου Ί. Παπαδοπούλου**, *Συμβολαί εις τήν ιστορίαν τής παρ' ήμιν έκκλησιαστικῆς μουσικῆς καί οί από τῶν άποστολικῶν χρόνων άχρι τῶν ήμερῶν ήμῶν άκμάσαντες έπιφανέστεροι μελωδοί, ύμνογράφοι, μουσικοί καί μουσικολόγοι, έν Αθήναις 1890 [= Αθήνα 1977²], σσ. 364-366. Του ίδιου*, *Ιστορικῆ έπισκόπησις τής βυζαντινῆς έκκλησιαστικῆς μουσικῆς από τῶν άποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ήμῶς (1-1900 μ.Χ.)*, Αθήναι 1904 [= Κατερίνη 1990²], σσ. 174-175. **Του ίδιου**, *Λεξικόν τής Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, Αθήνα 1995, σσ. 199-200. **Θεοδοσίου Β. Γεωργιάδου**, *Ό βυζαντινός μουσικός πλοῦτος. Νέα Μέθοδος τής καθ' ήμῶς έκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, συνταχθεῖσα έπιμελῶς έπί τῇ βάσει διαφόρων άρχαίων μουσικῶν θεωρητικῶν συγγραμμάτων [...]*, Αθήναι 1960, σσ. 135-136. **Φιλίππου Αθ. Οικονόμου**, *Βυζαντινῆ Έκκλησιαστικῆ Μουσικῆ καί Ψαλμωδία –Ιστοριομουσικολογικῆ Μελέτη–*, τόμος Α', Αἴγιο 1992, σσ. 135-136. **Άγγελου Λ. Βουδούρη**, *Μουσικοκριτικά*, Αθήναι 1998, σσ. 263-267, 356-361. **Άχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη**, *Ό πολυέλεος στην βυζαντινῆ καί μεταβυζαντινῆ μελοποιία*, Αθήναι 2003, σσ. 489-490. **Κωνσταντίνου Τερζοπούλου**, *πρεσβυτέρου οίκονόμου, Ό πρωτοψάλτης τής Μεγάλης του Χριστου Έκκλησίας Κωνσταντίνος Βυζάντιος (+ 30 Ιουνίου 1862)· ή συμβολή του στην Ψαλτικῆ Τέχνη*, Αθήναι 2004, κυρίως σσ. 182-184. [Γνωστοί στον ψαλτικό κόσμο είναι καί οί δύο γιοί του έν λόγω πρωτοψάλτου Γεωργίου του Ραιδεστηνού, Άγγελος καί Νικόλαος, για τους όποιους βλ. πρόχειρα **Παναγ. Σ. Άντωνέλλη**, *Η βυζαντινῆ έκκλησιαστικῆ μουσικῆ. Ιστορικῆ άνασκόπησις καί εξέλιξις αὐτῆς κατά τους καθ' ήμῶς χρόνους, μετά πίνακος τῶν κυριωτέρων Όρθοδόξων Ναῶν Ελλάδος καί Έξωτερικοῦ, ως καί τῶν συγχρόνων Τεροψαλτῶν καί Μουσικολόγων*, Αθήναι 1956, σ. 176].

²⁰¹ Πλήρης τίτλος: *Η Αγία καί Μεγάλη Έβδομάς, περιέχουσα τήν κατά τήν έβδομάδα τῶν Παθῶν του Σωτήρος ψαλλομένην μέχρι του Έσπερινοῦ τής Αναστάσεως του Πάσχα ακολουθίαν, μετά τής τυπικῆς διατάξεως, συγκειμένην έκ μαθημάτων άργῶν τε καί συντόμων, τῶν τριῶν μελῶν, του τε Παπαδικου, Στιχηραρικοῦ καί Είρμολογικοῦ μέλους. Η ακολουθία αὐτή, έπεξεργασθεῖσα καί καλλωπισθεῖσα κατά τε τήν γραφήν καί τὸ μέλος καί διά πολλῶν άνεκδότων μαθημάτων πλουτισθεῖσα, εκδίδεται νῦν τὸ πρῶτον υπό Γεωργίου Ραιδεστηνού*,

ποιός δὲν ἔχει «δοκιμαστῆ» –φωνητικά καὶ τεχνικά– πάνω στὰ περίφημα Ἀνοιξαντάρια του²⁰³ ἢ καὶ σὲ ἄλλες, ἀκόμη, περίφημες συνθέσεις του²⁰⁴;

πρώην πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας, ἀδεία τοῦ Υπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ὑπ' ἀρ. 526 καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884, τύποις Σ. Ι. Βουτυρά. Τὸ ἔργο κυκλοφορεῖ καὶ σήμερα, σὲ φωτοαναστατική ἀνατύπωση τῶν ἐκδόσεων Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1987. [Πρβλ. καὶ Γεωργίου Ἰ. Χατζηθεοδώρου, Βιβλιογραφία τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Περίοδος Α' (1820-1899), Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 171-172 (ἀριθμὸς 154), ὅπου γίνεται λόγος καὶ γιὰ μιὰν ἀκόμη ὁμοειδῆ ἀνατύπωση, κατὰ τὸ ἔτος 1965, ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Μ. Πολυχρονάκη].

²⁰² Πλήρης τίτλος: Πεντηκοστάριον, περιέχον τὴν ἀπὸ τῆς Παρασκευῆς τῆς Διακαινησίμου μέχρι τῆς τῶν Ἁγίων Πάντων Κυριακῆς ἀκολουθίαν, συγκειμένην ἐξ Ἰδιομέλων τῶν Ἑσπερίων, Λιτῆς, Ἀποστίχων καὶ Αἰνῶν, μετὰ τῶν Δοξαστικῶν αὐτῶν καὶ τῶν Καὶ νῦν, ἐπὶ τέλος δὲ καὶ τὰ ἔνδεκα Δοξαστικά Ἐωθινά, μελοποιηθὲν καὶ διὰ τινῶν ἄλλων ἀρχαίων βυζαντινῶν μαθημάτων πλουτισθὲν, ἐκδίδεται νῦν τὸ πρῶτον ὑπὸ Γεωργίου Ε. Ραιδεστηνοῦ, πρώην πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀδεία τοῦ Υπουργείου τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ὑπ' ἀρ. 208, Σαμπάν 2 (1301) 15 Μαΐου 1300, καὶ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1886, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Σ. Ι. Βουτυρά. Τὸ ἔργο κυκλοφορεῖ καὶ σήμερα, σὲ φωτοαναστατική ἀνατύπωση τῶν ἐκδόσεων Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1987. [Πρβλ. καὶ Γεωργίου Ἰ. Χατζηθεοδώρου, ὁ.π., σσ. 178-179 (ἀριθμὸς 166)].

²⁰³ Εἶναι γνωστὲς δύο σειρὲς Ἀνοιξανταρίων τοῦ Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ, δημοσιευμένες ἀπὸ τὸν μελοποιό τους στὸ προμνημονευθὲν μουσικὸ ἔργο του Πεντηκοστάριον [...], ὁ.π., σσ. 179-191 [ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφή: Ἀνοιξαντάρια, τὰ καλούμενα Καλοκαιρινά, μελοποιηθέντα παρὰ τοῦ ἐκδότου τῷ ἄωξῃ ἔτει, τῇ αἰτήσῃ τῶν τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιτρόπων τοῦ Ἁγίου Ὅρους Ἄθω ὁσιωτάτων μοναχῶν κ.κ. Ἀρσενίου Ἰβηρίτου καὶ Γενναδίου Λαυριώτου, ἵνα ψάλλωνται εἰς τὰς θερινὰς ἀγρυπνίας τῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἱερῶν μονῶν] καὶ 191-201 [ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφή: Τὰ αὐτὰ Ἀνοιξαντάρια, τὰ λεγόμενα Πολίτικα, συντετμημένα, μελοποιηθέντα ὁμοίως παρὰ τοῦ ἐκδότου διὰ τὰς ἐν Πόλεσιν ἱεράς Ἐκκλησίας], ἀντίστοιχα [βλ. καὶ ἀρμόδιο σχολιασμό τῶν συνθέσεων, ἀπὸ τὸν μελοποιό τους καὶ πάλι, στίς σσ. ζ'-ζ' τοῦ προλόγου τοῦ ἴδιου βιβλίου: «...Ἀργοσύντομα Ἀνοιξαντάρια μελοποιηθέντα ὑπ' ἐμοῦ διὰ τὰς ἐν τῷ Ἄθω καὶ ἀλλαχοῦ ἱεράς Μονάς, ὀνομασθέντα Καλοκαιρινά, ὡς ψαλλόμενα ἐν ταῖς βραχείαις νυξὶ τοῦ θέρους· ἔσχον δὲ ὡς ὑπογραμμὸν κατὰ τὸ κείμενον καὶ τὰ Τριαδικὰ τὰ Ἀνοιξαντάρια τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλου. Εἶτα αὐτὰ ταῦτα συντετμημένα κατὰ τὸ κείμενον καὶ τὰ Τριαδικὰ πρὸς τὸ ψάλλεσθαι εἰς τὰς ἐν ταῖς πόλεσι ἱεράς Ἐκκλησίας· διὸ καὶ ὠνόμασα αὐτὰ Πολίτικα...» (πρβλ. σχετικὰ καὶ Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...], ὁ.π., σ. 365: «Ὁ ὀνομαστὸς οὗτος μουσικὸς ἐμέλισε διάφορα μουσικὰ μαθήματα, οἷον, Ἀνοιξαντάρια Καλοκαιρινά καλούμενα, ὡς προωρισμένα ἵνα ψάλλωνται κατὰ τὸ καλοκαίριον εἰς Ἁγιον Ὄρος ἐν ταῖς ἀγρυπνίαις, καὶ ἔτι συντομώτερα τὰ Πολίτικα λεγόμενα, προωρισμένα διὰ τὰς ἐκκλησίας τῶν πόλεων...»)]. Ἀμφότερες οἱ σειρὲς τῶν Ἀνοιξανταρίων ἀναδημοσιεύθησαν ἔκτοτε, σπανιότερα μὲν καὶ οἱ δύο [βλ. γιὰ παράδειγμα τὸ ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Βασ. Ρηγοπούλου κυκλοφορηθὲν Ταμείον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἔσπερινοῦ, ὄρθρου, Λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινῶν καλοφωνικῶν εἰρμῶν, τόμος Α', ἀκολουθία τοῦ ἔσπερινοῦ, τεῦχος Β', συμπλήρωμα ἀνθολογηθὲν ὑπὸ Βασιλείου Ι. Νόνη, καθηγητοῦ μουσικῆς, εἰκονογράφησις Ἰωάννου Βράνου, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 53-65 καὶ 65-75 ἀντίστοιχα], κυριότατα δὲ μόνον ἡ (συντομότερη) δευτέρα (ποῦ ἔχει ὡς σήμερα καταχωρισθῆ σὲ ἱκανὲς μουσικὲς ἐκδόσεις, ἢ ἀναλυτικότερη καταγραφή τῶν

όποιων παρέλκει ἐδῶ). Βέβαια, ἡ οὐσιαστικότερη παρατήρηση σχετικὰ μὲ τὰ συγκεκριμένα Ἀνοιξαντάρια συνίσταται στὴν ἐμφανῶς ἐπισημαινόμενη δομικὴ καὶ μελικὴ ὁμοιότητά τους μὲ ὁμοειδῆ (προγενέστερη) σύνθεση, σύνθεση ποὺ μᾶλλον πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὸν μαθητὴ Δανιὴλ τοῦ πρωτοψάλτου Σταυρῆ ἢ Σταυράκη [γί' αὐτὸν βλ. πρόχειρα **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1453-1820). Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ*, Ἀθήνα 1980, σσ. 169-170. **Εὐγενίου Γκέροτμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Β'*, Βιβλιοθήκη τῆς Ρωσικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν, τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ρωσικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν, Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου, Ἐρμιτάζ, ἐν Ἀγία Πετρούπολει 1999, σσ. 243-250. **Γρηγορίου Γ. Αναστασίου**, *Τὰ κρατήματα στὴν ψαλτικὴ τέχνη*, Ἀθήνα 2005, σσ. 204-206, ὑποσημ. 60], ἂν καὶ σὲ ὁρισμένες πηγές φέρεται, ἐπιπλέον, ὑπὸ τὸ ὄνομα Μπαλάση Βλήτη τοῦ Γαστουνιώτη καὶ Ὡλενίτη [γί' αὐτὸν βλ. πρόχειρα **Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη**, *Ὁ πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία, ὁ.π.*, σσ. 333-334, 462. Πρβλ. καὶ **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, τόμος πρῶτος, Ἀθήνα 1975, σ. 165] ἢ, ἀκόμη, ἀνθολογεῖται ἀνώνυμα. Ὁ εἰδικότερος σχολιασμὸς τοῦ θέματος (παρότι εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον) ξεπερνάει τὰ ὅρια τῆς παρούσας (παρεκβατικῆς) ἀναφορᾶς· εἰδικὴ μελέτη ἐτοιμάζει ὁ Γρηγόριος Ἀναστασίου, ὁ ὁποῖος καὶ ἔχει ἤδη (προδρομικά) ἐπισημάνει τὸ γεγονός, βάσει χειρογράφων πηγῶν ἀποκειμένων (κυρίως) στὴ συλλογὴ τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, στὴν –ὑπὸ τὸν τίτλο “The abridgments of the old Anoiixantaria”– ἀνακοίνωσή του στὸ 14th International Conference on Eastern Chant [: *Transmission of Christian Ecclesiastical Musical Culture – East and West*], 5-8 September 2007, Sibiu, Romania.

²⁰⁴ Ὁ **Γεώργιος Ἰ. Παπαδόπουλος**, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ὁ.π., μνημονεύει ἐπιπλέον τὴ γνωστὴ «Δοξολογία εἰς ἤχον πλ. β', καὶ ἄλλα μελουργήματα πολυάριθμα» [ἢ συγκεκριμένη Δοξολογία ἔχει γνωρίσει ὡς σήμερα ἀξιοσημεῖωτη ἔντυπη παράδοση· δημοσιεύεται, γιὰ παράδειγμα (κατὰ τὸ ἔτος 1896), στὶς σσ. 198-206 τῆς –μνημονευόμενης στὴ συνέχεια– μουσικῆς ἔκδοσης τοῦ Ἀγαθαγγέλου Κυριαζίδου (: *Ἐν ἄνθος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*). Ἀπὸ τίς λοιπές ὑπάρχουσες (νεότερες) δημοσιεύσεις τῆς, ἐπισημαίνω ἐδῶ, ἐντελῶς ἐνδεικτικά, τίς ἀκόλουθες: **Α. Κυριαζίδου**, *Αἱ δύο νέαι μέλισσαι, περιέχουσαι πάντα τὰ μαθήματα ἔσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ Λειτουργίας*, τόμος Α', ἔσπερινός καὶ ὄρθρος, Νεάπολις Κρήτης 1973, σσ. 296-304. *Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἔσπερινοῦ, ὄρθρου, Λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν*, τόμος Β', ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, τεῦχος Γ', συμπλήρωμα ἀνθολογηθὲν ὑπὸ Ἀγιορείτου μοναχοῦ Ἀνδρέου Θεοφιλοπούλου, καθηγητοῦ βυζαντινῆς μουσικῆς, εἰκονογράφου Ἰωάννου Βράνου, Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 582-590. *Μουσικὸς πανδέκτης, ἦτοι πλήρης συλλογὴ τῶν ἐκλεκτοτέρων μουσικῶν μαθημάτων, τῶν ἐν ταῖς πρωιναῖς καὶ ἔσπεριναῖς ἀκολουθίαις τῆς Ἐκκλησίας ψαλλομένων (πλὴν ὅσων περιέχει τὸ Ἀναστασιματᾶριον), μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καταρτισθεῖσα, πρὸς χρῆσιν τῶν τὴν ἱεράν ὑμνωδίαν ἐν τῷ ναῷ ἀσκούντων καὶ παντὸς φιλομούσου*, τόμος δεύτερος, ὄρθρος, Ἀθήναι 1982⁵, σσ. 201-206 (ἄνευ τοῦ ἀσματικοῦ τρισαγίου)]. Ὁ ἴδιος **Γεώργιος Ἰ. Παπαδόπουλος**, *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ὁ.π., σ. 174, σημειώνει: «Μελίρρυτα ἄσματα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν εἰς τὸ “Μουσικὸν Ἀπάνθισμα” τοῦ Δημητρίου Κυφιώτου (1894), εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀγαθαγγέλου Κυριαζίδου ἐκδοθὲν τῷ 1896 “Ἐν ἄνθος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς” καὶ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένην μουσικὴν ἐφημερίδα “Φόρμιγγα” (Μουσικὸν τεῦχος τοῦ Α' ἔτους, σελ. 3 καὶ 129)» [πρβλ. καὶ **τοῦ ἴδιου**, *Λεξικὸν τῆς*

Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ὁ.π., σσ. 199-200. **Φιλίππου Αθ. Οικονόμου, ὁ.π., σ. 135].** Αναλυτικότερα· στήν πρώτη τῶν παραπάνω μνημονευθεισῶν μουσικῶν ἐκδόσεων [· Μουσικὸν ἀπάνθισμα, περιέχον τὰς εἰς διαφόρους ἱεροτελεστίας ψαλλομένας ἀκολουθίας κατὰ τὸ νέον Τυπικὸν τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, πρὸς χρῆσιν τῶν ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων ἱερέων καὶ ἱεροψαλτῶν, ὑπὸ Δημητρίου Γ. Κυφιώτου, ἱεροψάλτου ἐν τῇ Ἐκκλ. Παναγίας τῆς Καφφατιανῆς, ἀδεία τοῦ Υπουργείου τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1894, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου] δημοσιεύονται τὰ ἀκόλουθα τρία μελοποιήματα τοῦ Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ: Κύριε, ἐλέησον σὲ ἦχο τρίτο (σ. 76), Λειτουργικὰ σὲ ἦχο δεύτερο (σ. 84-87), Ἄξιόν ἐστιν σὲ ἦχο βαρὺ ἐναρμόνιο (σ. 98-99)· στή δεύτερη [· Ἐν ἄνθος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, περιέχον τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἔσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς λειτουργίας μετὰ καλοφωνικῶν εἰρμῶν, μελοποιηθὲν παρὰ διαφόρων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων μουσικοδιδασκάλων, ἐκδίδεται νῦν τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἀγαθαγγέλου Κυριαζίδου πρῶην πρωτοψάλτου τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας, ἐν Κωνσταντινουπόλει, τύποις Ἀλεξάνδρου Νομισματίδου, 1896 (= Θεσσαλονίκη 1995²)] καταχωρίζονται τὰ ἀκόλουθα μελοποιήματα τοῦ Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ: Ἀνοιξαντάρια, τὰ πολιτικά (σ. 24-35), δοξαστικὸ τῆς Θ' Ὁρας τῶν Χριστουγέννων (σ. 56-60), Φῶς ἰλαρόν, «ἐπιδιόρθωσις» τοῦ ἀρχαίου (σ. 95-97), ὁ Ν' ψαλμὸς σὲ ἦχους δεύτερο καὶ βαρὺ (σ. 145-160), δοξαστικὰ τῶν αἰνῶν Κυριακῆς πρὸ καὶ μετὰ τὴν Χριστοῦ Γέννηση (σ. 160-164), «ἐπίτμησις» Ἀσματικοῦ Τρισαγίου τοῦ Σταυροῦ (σ. 187-189), Δοξολογία σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ δευτέρου (σ. 198-206), τὸ ἀντὶ Τρισαγίου ψαλλόμενον σὲ δεσποτικὴς ἑορτὲς Ὅσοι εἰς Χριστόν (σ. 231-232), τὰ μετὰ τὸ Εὐαγγέλιο Δόξα σοι, Κύριε καὶ εἰς πολλὰ ἔτη (σ. 242-244), Ἄξιόν ἐστιν σὲ ἦχο δεύτερο, ἐξήγησις στή νέα μέθοδος μέλους ἀρχαίου (σ. 323-325)· τέλος, στὰ μουσικὰ παραρτήματα τῆς Φόρμιγγος περιλαμβάνονται τὰ ἀκόλουθα μελοποιήματα τοῦ Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ: Πολυέλεος τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Δίκασον, Κύριε σὲ ἦχο λέγετο, Ἐκλογὲς σὲ βασιλικὴς ἑορτὲς Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεὺς σὲ ἦχο λέγετο καὶ Ὁ θεὸς τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεὶ δὸς σὲ ἦχο βαρὺ (βλ. Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος «Φόρμιγγ», περιέχον ἐκλεκτὰ ἀνέκδοτα μουσικὰ μαθήματα ἔσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας, τῶν δοκιμωτέρων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων μουσικοδιδασκάλων, ἔτι δὲ καὶ δημῶδη ἄσματα, ἐκδίδεται ἐπιμελεῖα τῶν κκ. Γερμανοῦ Κυριαζῆ, Ἰωάννου Θ. Τσώκλη καὶ Παναγ. Τζαννέα, ἔτος Α', ἐν Ἀθήναις 1901, σσ. 3-15, 124-128 καὶ 129-134, ἀντίστοιχα), Ὕμνος στὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνὸ Δαμασκοῦ γῆ, ὃν εὐώδη βλαστὸν σὲ ἦχο βαρὺ (βλ. Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος «Φόρμιγγ», περιέχον ἐκλεκτὰ ἀνέκδοτα μουσικὰ μαθήματα ἔσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας, τῶν δοκιμωτέρων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων μουσικοδιδασκάλων, ἔτι δὲ καὶ δημῶδη ἄσματα, ἐκδίδεται ἐπιμελεῖα Ἰωάννου Θ. Τσώκλη, ἔτος Β', ἐν Ἀθήναις 1903, σσ. 93-96), Πεντηκοστάρια τοῦ Τριωδίου σὲ ἦχο βαρὺ, Ἄξιόν ἐστιν σὲ ἦχο βαρὺ ἐναρμόνιο (βλ. Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος «Φόρμιγγ» [...], περίοδος Β', ἔτος Δ', ἄ.χ., σσ. 63-66 καὶ 99-100, ἀντίστοιχα), δοξαστικὸ ἀποστίχων ἑορτῆς Ζωοδόχου Πηγῆς (βλ. Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος «Φόρμιγγ» [...], περίοδος Β', ἔτος ΣΤ', ἄ.χ., σσ. 4-7)· πρβλ. καὶ **Καίτης Ρωμανοῦ, Ἐθνικῆς μουσικῆς περιήγησις 1901-1912. Ἑλληνικὰ μουσικὰ περιοδικὰ ὡς πηγὴ ἔρευνας τῆς ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς μουσικῆς, Μέρος II, [Ἀθήνα] 1996, σσ. 537-567, 709-723. Βέβαια, ἡ παραπάνω (ἐνδεικτικὴ καὶ μόνον) μνεῖα στὸ συνθετικὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ οὐδόλως συνιστᾷ ἐξαντλητικὴ καὶ ὀριστικὴ καταγραφὴ τοῦ συνόλου τῶν μελοποιημάτων του. Τὸ τελευταῖο ἐγχείρημα (ποὺ ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τῆς παρούσας μελέτης) παραμένει ἀκόμη ἀνοικτὸ στήν ἔρευνα, πολὺ περισσότερο ὅταν μαρτυροῦνται καὶ πολυάριθμα ἀνέκδοτα κατάλοιπα τοῦ ἴδιου μελοποιῦ [ἀναλυτικὴ μνεῖα τῶν σωζομένων καταλοίπων του βλ. στήν προμνημονευθεῖσα ἐργασία τοῦ Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, σσ. 359-**

Τὸν Γεώργιο Ραιδεστηνὸ γνωρίζει, βέβαια, πολὺ καλὰ καὶ ἡ ὄψιμη ἐξειδικευμένη ἀλλὰ καὶ ἡ παλαιότερη γενικὴ μουσικολογικὴ ἔρευνα: ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τῆς θητείας του σὲ διάφορα ἀναλόγια τῆς Κωνσταντινούπολης, καὶ δὴ στὰ πατριαρχικά [ἔξωθεν λαμπαδάριος (1863-1871) καὶ στὴ συνέχεια πρωτοψάλτης (1871-1876)]²⁰⁵, τὸν γνωρίζουμε καὶ ὡς μαθητὴ τοῦ περιφήμου Κωνσταντίνου πρωτοψάλτου²⁰⁶, ἐνῶ –παράλληλα– ἔχουν ἤδη ἐπισημανθεῖ σημαντικὰ (καὶ ἀνεξερεύνητα στὶς λεπτομέρειές τους) χειρόγραφα (αὐτόγραφα τοῦ ἢ κώδικες ποὺ βρίσκονταν στὴν κατοχὴ του καὶ φέρουν πολὺ ἐνδιαφέροντα σημειώματά του) στὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν²⁰⁷, στὴ βιβλιοθήκη τοῦ μακαριστοῦ Σίμωνος Καρᾶ²⁰⁸, ἀλλὰ καὶ στὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ νῦν πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας κύρ Λεωνίδα Ἀστέρη²⁰⁹. Ἡ πλέον ἐνδιαφέρουσα ιδιόχειρή του σημείωση (ποὺ δημοσιεύθηκε πρόσφατα ἀπὸ τὸν π. Κωνσταντῖνο Τερζόπουλο²¹⁰) εἶναι καταχωρισμένη στὸ πρῶτο φύλλο τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 40 κώδικα τῆς Βιβλιοθήκης Σίμωνος Καρᾶ (ἓνα Δοξαστάριο Ἰακώβου τοῦ πρωτοψάλτου), ὅπου ὁ Γεώργιος (πέρα ἀπὸ τὶς παρεχόμενες εἰδήσεις περὶ τῆς μαθητείας του στὸν Κωνσταντῖνο καὶ τῆς ὡς τότε ψαλτικῆς ὑπηρεσίας του στὴν Κωνσταντινούπολη) μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐπώνυμό του²¹¹. τὴν ἀναγινώσκω

361 (ὑπόσημ. 10)· πρβλ. καὶ **Θεοδοσίου Β. Γεωργιάδου**, *ὁ.π.*, σ. 135. **Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη**, *Ὁ πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία*, *ὁ.π.*, σ. 490].

²⁰⁵ Βλ. σχετικὰ: **Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου**, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, *ὁ.π.*, σσ. 364-365. **Τοῦ ἴδιου**, *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, *ὁ.π.*, σ. 174. **Τοῦ ἴδιου**, *Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, *ὁ.π.*, σ. 199. **Φιλίππου Αθ. Οἰκονόμου**, *ὁ.π.*, σ. 135. **Θεοδοσίου Β. Γεωργιάδου**, *ὁ.π.*, σσ. 135-136. **Ἀγγέλου Α. Βουδούρη**, *ὁ.π.*, σσ. 264-267, 356-357. **Κωνσταντίνου Τερζοπούλου**, *ὁ.π.*, σ. 107, ὑπόσημ. 70.

²⁰⁶ Βλ. κυρίως **Κωνσταντίνου Τερζοπούλου**, *ὁ.π.*, σσ. 119, 129 (ὑπόσημ. 55), 135-136 (ὑπόσημ. 82), 157-158, 182-184.

²⁰⁷ Πρβλ. **Ἰωάννου Γ. Πλεμμένου**, «Τὸ χειρόγραφο Ραιδεστηνοῦ», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 13 (1999-2000), σσ. 97-110.

²⁰⁸ Βλ. **Κωνσταντίνου Τερζοπούλου**, *ὁ.π.*, σσ. 182-183.

²⁰⁹ *Αὐτόθι*, σσ. 183-184.

²¹⁰ *Αὐτόθι*, σσ. 182-183.

²¹¹ Μνεΐα τοῦ συγκεκριμένου ἐπώνυμου τοῦ Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ ἀπαντᾶ καὶ στὴν παραπάνω ἐπισημανθεῖσα ἐργασία τοῦ **Ἀγγέλου Α. Βουδούρη**, σ. 356, ἀλλὰ καὶ σὲ παλαιότερη σχετικὴ ἀναφορὰ τοῦ **Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών**, *Ἀποσημειώματα χρονογράφου 1800-1913*, ἐν Ἀθήναις 1932, σσ. 249-250· ἀποσπῶ ἐδῶ τὴν ἐν λόγῳ, ἐνδιαφέρουσα, μαρτυρία τοῦ Μ. Γεδεών: «Ὁ τελευταῖος πρωτοψάλτης, ὁ παρὰ τῶν γηραιότερων ἐπαινούμενος ὡς “ὁ τελευταῖος τῶν ἐλλήνων” διατηρήσας τὸ σεμνὸν πατριρχικὸν ὕφος, ἦν ὁ Γεώργιος Εὐστρατιάδης, ὁ Ραιδεστηνὸς κοινότερον λεγόμενος, ἀπὸ τοῦ 1863 λαμπαδάριος, ἀπὸ τοῦ 1871 πρωτοψάλτης, ἀπολυθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰωακείμ Β' τῷ 1876, διὰ τὰς συνεχεῖς καὶ ἀδικαιολογήτους ἀπουσίας. Ἐλέγετο μαθητὴς τοῦ πρωτοψάλτου Κωνσταντίνου. Ἐγεννήθη, καθὼς ἔμαθον, τῷ 1830, ἀπεβίωσε τῇ 6 αὐγούστου 1889. Ἐψαλλε κατὰ καιροὺς εἰς τέσσαρας ἢ πέντε τῶν

(διορθώνοντας, σὲ ὀρισμένα σημεία, τὴν προβληματικὴ σύνταξή της): «...ἐν ἔτει 1869 Φεβρουαρίου α' <ἐγράφη> ἡ παροῦσα ἀπόδειξις [...] παρὰ τοῦ μουσικολογιωτάτου κυρίου Γεωργίου, λαμπαδαρίου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, Εὐστρατιάδου, τοῦ ἐκ Παιδεστοῦ ἐλθόντος, [ὅστις ἐγένετο] λαμπαδάριος κατὰ Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1863, ἐπὶ τῆς πατριαρχίας κυρίου κυρίου Σωφρονίου [τοῦ] ἀπὸ Ἀμασειας, τῆς δὲ Α' καὶ Β' δομεστικίας <ἐκδουλεύσεως> κατ' ἔθος <γενομένης> ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἐν μακαρία τῇ λήξει σεβαστοῦ ἡμῶν διδασκάλου κυρίου κυρίου Κωνσταντίνου πρωτοψάλτου, μαθητεύσαντός μου παρ' αὐτοῦ ἐπὶ διετίαν ὀλόκληρον, <συστάσει> καὶ προτροπῇ τοῦ ἀοιδίμου πρώην Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κυρίου κυρίου Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου, <διαμμένων> ὡς ψάλτης τοῦ Α' χοροῦ ἐν τῷ Σιναϊτικῷ μετοχίῳ κατὰ τὸν Βαλατᾶν, ἐν ἔτει 1851, κατὰ Μάιον αὐτοῦ».

Λιγότερο γνωστός (ἂν ὄχι ἄγνωστος) στὸν ψαλτικὸ κόσμον εἶναι ὁ ἀντίστοιχος Γεώργιος Ραιδεστηνός (ὁ λεγόμενος Α' ἢ παλαιός, σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸν ὁμώνυμό του νεότερο, πὺν φέρει –συνεκδοχικά– τὸν προσδιορισμὸ Β' ἢ νέος), ὁ ὁποῖος ἀκμάζει κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 17^{ου} αἰῶνα²¹². Γνωστός, πάντως, στὴν ἔρευνα ὡς λαμπαδάριος (1616-1629) καὶ πρωτοψάλτης (1629-1638) τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας²¹³, ὁ ἐν λόγῳ Γεώργιος Ραιδεστηνός μνημονεύεται πολλάκις στὰ μουσικὰ χειρόγραφα ὡς

ἐπιφανεστέρων ναῶν τῆς ΚΠόλεως, τελευταῖον δὲ εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον τῆς Ἀγίας (Τζιβαλίου). Ἐνθυμοῦμαι πῶς συνέρρουν πανταχόθεν πλήθη 'ν' ἀκούσωσι τὸν Ραιδεστηνόν· καὶ ἐν ἔτι· ἅμα ἤκουσαν οἱ μικρασιάται ξυλεμποροὶ τὴν εἰς Τζιβαλί πρόσληψιν αὐτοῦ καὶ εὐθὺς ἀπέστειλαν δωρεὰν τὰς πρὸς ἐπίστρωσιν τῶν μαρμάρων τοῦ ναοῦ μεγάλας σανίδας, θαυμασίως διατρανοῦντες τὴν ἀγάπην καὶ μεγάλην αὐτῶν τιμὴν πρὸς τὸν ἀθάνατον μουσικοδιδάσκαλον. Προστίθεται, πρὸς ἐπεξήγησιν, ὅτι τὰ καταστήματα τῶν ξυλεπόρων (οἰκοδομησίμου ξυλείας) περιλαμβάνοντο εἰς τὴν ἐνορίαν τούτου τοῦ ναοῦ».

²¹² Γ' αὐτὸν βλ. γενικά: **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σσ. 52-53. **Χρ. Γ. Πατρινέλη**, «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Α' Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομέστικοι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (1453-1821)», *Μνημοσύνη Β'* (1969), σσ. 72-73, 83 [= **Christos Patrinelis**, "Protopsaltae, Lampadarii, and Domestikoi of the Great Church during the post-Byzantine Period (1453-1821)", *SEC III* (1973), pp. 150, 159-160]. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π., σσ. 378-379. **Τοῦ ἴδιου**, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση (1453-1820)*. Σχεδιάγραμμα ἱστορίας, Ἀθήνα 1999, σσ. 38-41. **Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη**, *Ἡ παράδοση καὶ ἐξήγησις τοῦ μέλους τῶν χερουβικῶν τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μελοποιίας*, Ἀθήναι 2003, σσ. 316-322.

²¹³ Βλ. σχετικὰ: **Χρ. Γ. Πατρινέλη**, ὁ.π., σσ. 72-73, 83 [= **Christos Patrinelis**, *ibid.*, pp. 150, 159-160]· μετὰ τὴν σχετικὴν διόρθωσιν, ὅμως, τοῦ **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π., σ. 379 (βλ. καὶ **τοῦ ἴδιου**, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση [...]*, ὁ.π., σ. 127, ὑπόσημ. 101). Πρὸβλ. καὶ **Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη**, ὁ.π., σσ. 316-317, ὑπόσημ. 382.

μελοποιός λαοφιλῶν καὶ πολυδιαδεδομένων συνθέσεων: χερουβικῶν²¹⁴, κοινωνικῶν²¹⁵, κρατημάτων²¹⁶ καὶ ἄλλων μαθημάτων²¹⁷. Τὸ ἐν γένει μουσικὸ ἔργο του (μιὰ πολυσχιδῆς ψαλτική, συνθετικὴ καὶ διδακτικὴ δραστηριότητα) εἶναι ἐξαιρετικὰ σημαντικό· πρόκειται, ὄντως, γιὰ μιὰν παραγνωρισμένη (ἐν πολλοῖς) μουσικὴ φυσιογνωμία, ἓνα καλλιτέχνη μεγάλου διαμετρήματος ποὺ συνετέλεσε καθοριστικὰ στὴν ἀνανέωση τῆς ψαλτικῆς παράδοσης, στὴν ἐπαναφορὰ –οὐσιαστικά– τῆς Κωνσταντινούπολης στὸ μουσικὸ προσκήνιο (μετὰ ἀπὸ μακρὰ περίοδο σιωπῆς), κατὰ τὸ λυκαυγὲς τοῦ 17^{ου} αἰῶνα²¹⁸. Τὸ γεγονός ὑποκρύπτεται (καὶ ἀξιολογεῖται ἀπὸ τοὺς εἰδότες) σὲ σχετικὴ εἶδηση ποὺ –κάτω ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη σεμνοπρεπῆ διατύπωση– παρέχει ὁ ἐπιφανέστερος τῶν μαθητῶν του, Παναγιώτης ὁ Νέος Χρυσάφης²¹⁹, σὲ αὐτόγραφό του κώδικα (ἀποκείμενο σήμερα στὴν Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη Ἱεροσολύμων [Νέα Συλλογὴ, ἀριθμὸς 4]): «Εἴληφε τέλος ἡ παρούσα ἀσματομελιρρυτόφθογγος βίβλος [...] συγγραφεῖσα καὶ ἐκπονηθεῖσα παρ' ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἐλαχίστου καὶ ἀμαθοῦς, ἀμαρτωλοῦ τε ὑπὲρ πάντα, Χρυσάφου, δῆθεν καὶ πρωτοψάλτου τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, προθύμῳ τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάνῃ καὶ πόνῳ οὐ σμικρῶ συντεθεῖσα καὶ αὐτογραφεῖσα [...] ἐν καινῷ τινι καλλωπισμῷ καὶ μελιρρυτοφθόγγοις νεοφανέσι θέσεσι, καθάπερ τάνῦν ἀσματολογεῖται τοῖς μελωδοῦσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τοῦτο τοίνυν ὅσο τὸ κατ' ἐμὲ ἐφικτὸν παρ' ἐμαντοῦ γέγονε, κατὰ τὴν ἣν παρέλαβον εἰσήγησιν παρὰ τοῦ ἐμοῦ διδασκάλου κῦρ

²¹⁴ Βλ. **Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη**, ὁ.π., σσ. 317-322. **Τοῦ ἴδιου**, *Παραλειπόμενα περὶ τοῦ Χερουβικῶν Ὑμνου*, Βόλος 2005, σσ. 119-120.

²¹⁵ Πρβλ. **Nikolae Gheorghijă**, *Chinonicul Duminiical în perioada post-Bizantină (1453-1821). Liturgică și Muzică*, București 2007, pp. 57, 68, 75, 82, 246-250, 253, 255-256. Σημειωτέον ὅτι ἓνα κοινωνικὸ Γεωργίου τοῦ Ραιδεστηνοῦ γιὰ τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ [Ἐπαίνει, Ἱεροσολάμ, τὸν Κύριον, σὲ ἦχο βαρῦ] δημοσιεύεται στὴν ἔκδοση Ἐν ἄνθος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...] ὑπὸ Ἀγαθαγγέλου Κυριαζίδου [...], ὁ.π., σσ. 383-385.

²¹⁶ Βλ. **Γρηγορίου Γ. Αναστασίου**, *Τὰ κρατήματα στὴν ψαλτικὴ τέχνη*, ὁ.π., σσ. 349-350.

²¹⁷ Συνοπτικός, ἀλλὰ ἐπαρκής, ἐργογραφικὸς πίνακας τοῦ Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ (στὸν ὁποῖο καὶ παραπέμπεται ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης) ἔχει ἤδη καταρτιστεῖ στὰ ἀκόλουθα ἔργα: **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, ὁ.π. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π., σσ. 378-379 (πρβλ. καὶ **τοῦ ἴδιου**, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση [...]*, ὁ.π., σ. 127, ὑπόσημ. 103). **Εὐγενίου Γκέροτμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Α'*, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ρωσίας, ἐν Ἀγία Πετροπόλει 1996, σσ. 587-588. **Τοῦ ἴδιου**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Β'*, ὁ.π., σσ. 448-449.

²¹⁸ Πρβλ. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση [...]*, ὁ.π., σσ. 38-41.

²¹⁹ Γιὰ τὸν ἄντρα γενικὰ βλ. **Γρ. Θ. Στάθη**, «Παναγιώτης Χρυσάφης ὁ νέος καὶ Πρωτοψάλτης», *Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1995-1996. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελοῦργοι τοῦ 17^{ου} αἰῶνα*, [Ἀθήνα 1995], σσ. 7-16.

Γεωργίου τοῦ Ραιδεστηνοῦ καὶ πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας...»²²⁰. Πρόκειται, βέβαια, γιὰ τὸ Στιχηράριο Παναγιώτη τοῦ Νέου Χρυσάφη (γραμμμένο τὸ ἔτος 1655), τὴν πρώτη –οὐσιαστικά– ἐπώνυμη πλήρη μελοποίηση στὴ μακραίωνη ἱστορία τοῦ βιβλίου²²¹, μελοποίηση στὴν ὁποία ὁ βαθμὸς συμμετοχῆς τοῦ δασκάλου τοῦ συνθέτη, τοῦ Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ δηλαδή, δὲν ἔχει ἀκόμη ἀποτιμηθεῖ ἐπακριβῶς. Τὸ ἔργο δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ ὡς μιὰ ἀκόμη σύνθεση, πὺ προστίθεται στὶς προϋφιστάμενες· ἀποτελεῖ ρηξικέλευθη μουσικὴ πρόταση (πὺ στὴν ἐποχὴ τῆς θὰ προκάλεσε –ἀναμφίβολα– ποικίλα σχόλια), καινότροπα δομημένη [: ἐν καινῶ τινι καλλωπισμῶ] καὶ προορισμένη νὰ τάμει νέες ὁδοὺς στὴν ψαλτικὴ μελοποιία [: μ' ἐκεῖνες τὶς μελιρρυτόφθογγες νεοφανεῖς θέσεις], ἓνα προάγγελο –οὕτως εἰπεῖν– τοῦ περιβόητου ὕφους τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας [ἀφοῦ καταγράφεται καθάπερ τὰνῶν ἀσματολογεῖται τοῖς μελωδοῦσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει]· αὐτὴ ἦταν ἡ «εἰσήγηση» (ὅπως χαρακτηριστικὰ περιγράφεται) τοῦ Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ πρὸς τὸν μαθητὴ του.

Συναντῶνται πούθενά αὐτοὶ οἱ δύο ὁμώνυμοι Ραιδεστηνοὶ – ὁ τε πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος; Ἀπ' ὅτι φαίνεται, ἀκολουθοῦν κοινὴ πορεία· ξεκινώντας ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, πορεύονται πρὸς τὸ γειτονικὸ τους περιώνυμο σταυροδρόμι τέχνης καὶ πολιτισμοῦ, τὴν Κωνσταντινούπολη, βασικὸ καὶ διαχρονικὸ θέατρο καὶ τῶν ψαλτικῶν ἐξελίξεων. Ὅπως στὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα ὁ παραπάνω Γεώργιος Εὐστρατιάδης, «ἐκ Ραιδεστοῦ ἐλθὼν» (ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος²²²) ἀναζητεῖ τοὺς ἀρμόδιους ἐκκλησιαστικοὺς προστάτες καὶ μαθητεύει κοντὰ στὸν πρωτοψάλτη Κωνσταντῖνο²²³, ἔτσι

²²⁰ Βλ. πρόχειρα **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1453-1820)*, ὁ.π., σσ. 130-131. **Γρ. Θ. Στάθης**, ὁ.π., σ. 10.

²²¹ Πρβλ. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση [...]*, ὁ.π., σσ. 41-42. **Γρ. Θ. Στάθης**, ὁ.π., σ. 14.

²²² Πρβλ. παραπάνω, ὑπόσημ. 14.

²²³ Πρβλ. καὶ **Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη**, ὁ.π., σσ. 263 [: «...ἄνθρωπος τοῦ παναγιωτάτου πρώην πατριάρχου Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου, οὕτινος ἔχαιρε τῆς εὐνοίας καὶ ὑποστηρίξεως...»] καὶ 356 [: «...προσκολληθεῖς τῶ πρώην πατριάρχῃ Κωνσταντίῳ τῶ ἀπὸ Σιναίου διαμένοντι ἐν τῇ νήσῳ τοῦ Ἀντιγόνου, ἔψαλλε καὶ ἐν τῶ ναῶ τῆς νήσου ταύτης· κατὰ σύστασιν τοῦ παναγιωτάτου ἐμαθήτευσε πλησίον τοῦ πρωτοψάλτου Κωνσταντίνου ...»]. Ἄς ὑπομνησθεῖ ἐδῶ ὅτι στοὺς δύο αὐτοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἄντρες ἀφιερώνει ὁ Γεώργιος Ραιδεστηνὸς καὶ τὰ (παραπάνω μνημονευθέντα) ἰσάριθμα μουσικὰ βιβλία πὺ ἐξέδωκε· στὸν πρωτοψάλτη Κωνσταντῖνο τὴν *Μεγάλῃ Ἐβδομάδα* [: *Τῇ ἱερᾷ μνήμῃ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου μου Κωνσταντίνου πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας εὐλαβῶς ἀνατίθεται* (βλ. σ. [γ'])] καὶ στὸν πατριάρχῃ Κωνσταντῖνο τὸν Α' τὸ *Πεντηκοστάριο* [: *Τῇ ἱερᾷ μνήμῃ τοῦ πανσεβάστου μοι πατρὸς δεσπότη καὶ εὐεργέτου Κωνσταντίου Α', τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἀοιδίμου καὶ σοφωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως εὐλαβῶς ἀνατίθεται* (βλ. σ. [δ'])· πρβλ. καὶ

(δυόμισυ αἰῶνες νωρίτερα, στίς ἀρχές τοῦ 17^{ου} αἰῶνα) καὶ ὁ ὁμώνυμος συμπατριώτης του ἀκολουθεῖ τὸν ἴδιο δρόμο καὶ (κατὰ μιὰν ἀνεξακριβωτὴ πληροφορία²²⁴) μαθητεύει κοντὰ στὸν περίφημο Μελχισεδέκ (ἰκανὸ μουσικὸ καὶ μελοποιὸ καὶ κωδικογράφο)²²⁵, παράλληλα δὲ λόγιό κληρικὸ καὶ βασικὸ στέλεχος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως²²⁶, πού (ἀπὸ τὸ ἔτος 1615 καὶ καθ' ὅλη τὴ δευτέρη εἰκοσαετία τοῦ 17^{ου} αἰῶνα) εἶναι γνωστὸ ὅτι χρηματίζει ἐπίσκοπος τῆς πόλης του, τῆς Ραιδεστοῦ²²⁷. Τὴν ἴδια ὁδὸ, ἄλλωστε,

σχετικὴ σημείωση στὸ τέλος τοῦ προλόγου (σ. η') τοῦ ἴδιου βιβλίου: «*Εὐγνωμόως δὲ καὶ εὐλαβῶς ἀνατίθημι τὸ ἐλάχιστον τοῦτο πόνημά μου εἰς τὴν ἱερὰν μνήμην τοῦ ἀειμνήστου καὶ σοφωτάτου ἐν πατριάρχεις κυροῦ Κωνσταντίου τοῦ Α', τοῦ Βυζαντίου, διότι παρ' αὐτοῦ ὠδηγήθην καὶ προῦτράπην ἐπανελημμένως ὅπως πᾶν μουσικὸν μελωδῆμα ἐκκλησιαστικὸν ψάλλεται ὅσον τὸ δυνατὸν ἀναλόγως τῆς ἐννοίας, καὶ μὴ παρεκτρέπεται αὐτῆς καὶ καθιστᾶ τὸ ψαλλόμενον ὅλως κακὸν καὶ ἄτεχνον*»].

²²⁴ Βλ. **Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου**, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ὁ.π., σ. 303. **Τοῦ ἴδιου**, *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ὁ.π., σ. 163. **Τοῦ ἴδιου**, *Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, ὁ.π., σ. 199. Πρὸβλ. καὶ **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σ. 52. **Εὐλογίου Κουρίλα**, «*Ἐπίσκοποι, Λόγιοι καὶ Ἐπίσημοι ἄνδρες καὶ Εὐεργέται τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας*», ὁ.π., σ. 165. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση [...]*, ὁ.π., σσ. 38-40. **Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη**, *Ἡ παράδοση καὶ ἐξήγησις τοῦ μέλους τῶν χερουβικῶν τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μελοποιίας*, ὁ.π., σ. 316.

²²⁵ Γ' αὐτὸν (καὶ τὸ μουσικὸ, κυρίως, ἔργο του) βλ. γενικά: **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σ. 70. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π., σσ. 66-68, 340. **Ἀλεξάνδρου Σ. Κορακίδη**, *Ἀρχαῖοι ὕμνοι. 2. Ὁ ἀγγελικὸς ὕμνος (Gloria) «Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῶ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη...»*, Ἀθήνα 1984, σ. 100 καὶ πίνακες φωτοτυπικοὶ 5-8, 9-11. **Ἀντρέα Jakovljević**, ὁ.π., σ. 99. **Γρ. Θ. Στάθη**, «*Ἡ πρώτη μελοποίησις τῆς μεγάλης δοξολογίας ἀπ' τὸν Μελχισεδέκ ἐπίσκοπο Ραιδεστοῦ*», *Συμπόσιον πνευματικὸν ἐπὶ χρυσῶ ἰωβηλαίῳ ἱερωσύνης τοῦ μητροπολίτου Πατρῶν Νικοδήμου*, Ἀθήνα 1989, σσ. 678-690. **Εὐγενίου Γκέρτσμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Α'*, ὁ.π., σ. 638. **Τοῦ ἴδιου**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Β'*, ὁ.π., σ. 503. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση [...]*, ὁ.π., σσ. 38 καὶ 125 (ὑπόσημ. 93-96). **Γρηγορίου Γ. Αναστασίου**, *Τὰ κρατήματα στὴν ψαλτικὴ τέχνη*, ὁ.π., σσ. 348-349.

²²⁶ Βλ. ἀρμόδιως ἀρχιμανδρίτου **Ναυκρατίου Τσουλκανάκη**, «*Ὁ Ραιδεστοῦ καὶ Πανίου Μελχισεδέκ (ἰζ' αἰ.)*», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 61 (1978), σσ. 104-110, ὅπου [ἐκτὸς τῆς λογιότητάς του (σ. 108)] σχολιάζονται γενικότερα καὶ τὰ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς παιδείας του, τὰ τῆς ἀρχιερατικῆς θητείας του, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς μουσικότητάς του.

²²⁷ Βλ. σχετικά: **Μ. Ἰ. Γεδεών**, «*Εἰδήσεις ἐκ κωδῆκων Θρακικῶν. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Ραιδεστοῦ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα*», ὁ.π., σ. 668. **Γερμανοῦ**, μητροπολίτου Σάρδεων, «*Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολ. καὶ Δυτ. Θράκης*», *Θρακικὰ* 6 (1935), σ. 113. **Μιλτ. Σταμούλη**, «*Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης*», *Θρακικὰ* 14 (1940), σ. 162. **Τάσου Ἀθ. Γριτσόπουλου**, «*Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ραιδεστοῦ*», ὁ.π., σ. 186. Πρὸβλ. καὶ **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ*

εἶχε βαδίσει, στὸ ἐνδιάμεσο χρονικὸ διάστημα (περὶ τὰ μέσα τοῦ 18^{ου} αἰώνα), καὶ ἕτερος (ἐκ Ραιδεστοῦ;) μουσικός, γνωστός καὶ ὡς μελοποιός²²⁸, ὀνόματι Ἰωάννης, ποὺ μαρτυρεῖται σαφέστατα ὡς «Ἰωάννης πρωτοψάλτης Ραιδεστοῦ, ἀνεψιὸς μὲν Ἡρακλείας Γερασίμου, μαθητῆς δὲ Ἰωάννου πρωτοψάλτου»²²⁹ [ἄς

χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832), ὁ.π., σ. 68. Γρ. Θ. Στάθης, «Ἡ πρώτη μελοποίηση τῆς μεγάλης δοξολογίας ἀπ' τὸν Μελχισεδέκ ἐπίσκοπο Ραιδεστοῦ», ὁ.π., σσ. 678-679.

²²⁸ Βλ. **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σ. 68, ὅπου (βάσει τοῦ κώδικα Βατοπαιδίου 1399) μνημονεύονται «Πασαπνοάρια Ἰωάννου πρωτοψάλτου Ραιδεστοῦ, μαθητοῦ Ἰωάννου πρωτοψάλτου»

²²⁹ Ἡ μαρτυρία ἀπὸ τὸν «κατάλογο τῶν ὄσων κατὰ διαφόρους καιροὺς ἤκμασαν ἐν τῇ μουσικῇ τῇ ἐκκλησιαστικῇ...», ποὺ καταχωρίζεται στὸν (αὐτόγραφο τοῦ ἀρχιδιακόνου Νικηφόρου Καντουνιάρη τοῦ Χίου) κώδικα Ξηροποτάμου 318 (τῶν ἀρχῶν τοῦ 19^{ου} αἰώνα), φ. 140^ρ κ.έ. [πρβλ. καὶ **Γρ. Θ. Στάθης**, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς – Ἄγιον Ὄρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους*, τόμος Α', Ἀθήναι 1975, σσ. 146-150 (ἡ συγκεκριμένη μαρτυρία στὴ σ. 148)]. Ἡ ἴδια μαρτυρία καὶ στὸν ἐπίσης αὐτόγραφο Νικηφόρου Καντουνιάρη τοῦ Χίου κώδικα Βατοπαιδίου 1427 (τοῦ ἔτους 1810), φ. 659^ρ κ.έ. [πρβλ. καὶ **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σσ. 67-68]. Πρωτογενῶς, ἡ πληροφορία εἰλημμένη ἀπὸ τὸν ἀντίστοιχο κατάλογο «...ὄσων διδασκάλων μελωδῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνέδειξεν ὁ χρόνος...» τοῦ Κυρίλλου ἐπισκόπου Τήνου τοῦ Μαρμαρηνοῦ, κατάλογο «...καταστρωθέντα ἐπὶ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου...» (δηλαδὴ κατὰ τὴν περίοδο 1734/36-1770) [πρβλ. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, «Αὐτόγραφο (1816) τοῦ “Μεγάλου Θεωρητικοῦ” τοῦ Χρυσάνθου», *Ὁ Ἑρανιστής* 11 (1974), σσ. 321-322], μιὰν κριτικὴ (μὲ συνεκτίμηση καὶ τῶν παραπάνω κωδίκων Ξηροποτάμου 318 καὶ Βατοπαιδίου 1427) ἔκδοση τοῦ ὁποῦ [μὲ βάση τὸν κώδικα ΡΑΙΚ 63 (τέλη 18^{ου}-ἀρχές 19^{ου} αἰώνα), φφ. 19^ρ-20^ν] βλ. στὴν ἐργασία τοῦ **Εὐγενίου Βλαδιμήροβιτς Γκέρτσμαν**, *Τὸ Θεωρητικὸν τῆς Πετροπόλεως*, Ὁδησὸς 1994, σσ. 780-834 [ἡ ἐν λόγω μαρτυρία στὴ σ. 791: «Ἰωάννης ὁ πρωτοψάλτης Ραιδεστοῦ, ἀνεψιὸς μὲν Ἡρακλείας Γερασίμου, μαθητῆς δὲ τοῦ αὐτοῦ πρωτοψάλτου»]. Ἄλλη, μεταγενέστερη, δημοσίευση τοῦ ἴδιου καταλόγου [ἀπὸ τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 305 κώδικα τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν] βλ. πλέον καὶ στὴ σχετικὴ ἔκδοση **Χαράλαμπος Καρακατσάνης**, *Βυζαντινὴ Ποταμῆς*, τόμος ΙΑ', *Θεωρητικὸν Κυρίλλου τοῦ Μαρμαρηνοῦ τοῦ Τηνίου, χειρόγραφον 305 I.E.E.A. 1749*, Ἀθήναι βδ' (2004), σσ. 169-170 [ἡ συγκεκριμένη πληροφορία στὴ σ. 170: «Ἰωάννης ὁ πρωτοψάλτης ραιδεστοῦ, ἀνεψιὸς μὲν Ἡρακλείας Γερασίμου, μαθητῆς δὲ τοῦ νῦν πρωτοψάλτου»]. Τὸν ἴδιο κατάλογο παραθέτει καὶ ὁ Χρυσάνθος στὸ (κατὰ τὸ ἔτος 1816) αὐτόγραφο Θεωρητικὸ τοῦ [βλ. *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων. Τὸ ἀνέκδοτο αὐτόγραφο τοῦ 1816–Τὸ ἔντυπο τοῦ 1832*, κριτικὴ ἔκδοση ὑπὸ **Γεωργίου Ν. Κωνσταντίνου**, [Βατοπαιδινὴ Μουσικὴ Βίβλος–Μουσικολογικὰ Μελετήματα 1], (Ἀθήνα) 2007, σσ. 100-120 (ἡ ἐν λόγω μαρτυρία στὴ σ. 110: «Ἰωάννης Πρωτοψάλτης Ραιδεστοῦ, ἀνεψιὸς καὶ μαθητῆς Γερασίμου Ἡρακλείας· οὗ καὶ ἕτερος μαθητῆς Ἰωακείμ ἱερομόναχος Ρόδιος»)], ἐνῶ ἐκδίδεται στὴ συνέχεια (τὸ ἔτος 1832) καὶ στὸ σχετικὸ ἔντυπο βιβλίον τοῦ [βλ. *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς*, συνταχθὲν μὲν παρὰ Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου Διρραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, ἐκδοθὲν δὲ ὑπὸ Παναγιώτου Γ. Πελοπίδου Πελοποννησίου, διὰ φιλοτίμου συνδρομῆς τῶν ὁμογενῶν, ἐν Τεργέστη [...] 1832, σσ. XXXIII-XLIII (ἡ ἐν λόγω μαρτυρία στὴ σ. XXXVII:

σημειωθεί δὲ ὅτι ὄχι ἀπλῶς τμήμα τῆς ἐπαρχίας ἀλλὰ καὶ ἔδρα τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας (ὅπου ὁ παραπάνω μνημονευθεὶς Γεράσιμος ἐθήτευσε κατὰ τὰ ἔτη 1726-1760²³⁰) ἦταν ἡ πόλη τῆς Ραιδεστοῦ²³¹· προβάλλει,

«Ἰωάννης Πρωτοψάλτης Ραιδεστοῦ, ἀνεψιὸς καὶ μαθητὴς Γερασίμου Ἡρακλείας· οὐ καὶ ἕτερος μαθητὴς Ἰωακείμ ἱερομόναχος Ρόδιος»)].

²³⁰ Ὁ ἐν λόγῳ μητροπολίτης Ἡρακλείας Γεράσιμος ἀποτελεῖ σπουδαιότατη ἱστορική καὶ ἐκκλησιαστική φυσιογνωμία. Ἡ περὶ αὐτοῦ βιβλιογραφία εἶναι ἐκτενής· μνημονεύω ἐδῶ –ἐνδεικτικά– τὶς ἀκόλουθες μελέτες: **Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών**, «Πέντε συγγενεῖς ἐκ Λέρου ἀρχιερεῖς τῆς Ἡρακλείας», *Θρακικά* 5 (1934), σσ. 7-23. **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, «Μητροπολίται τῆς Θράκης», *Θρακικά* 8 (1937), σσ. 51-56 [: «Δ'. Ὁ Ἡρακλείας Γεράσιμος»]. **Εὐλογίου Κουρίλα**, μητροπολίτου Κορυτσᾶς, «Βιογραφικὸς κατάλογος μητροπολιτῶν Ἡρακλείας», *Θρακικά* 28 (1958), σσ. 113-133. Πρβλ. καὶ **Μ. Ἰ. Γεδεών**, «Εἰδήσεις ἐκ κωδίκων Θρακικῶν. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Ραιδεστοῦ κατὰ τὸν III' αἰῶνα», *ὁ.π.*, σ. 554. **Γερμανοῦ**, μητροπολίτου Σάρδεων, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ανατολ. καὶ Δυτ. Θράκης», *ὁ.π.*, σσ. 76-77. **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, «Θρακικὸς μουσικὸς», *ὁ.π.*, σ. 67. **Μιλτ. Σταμούλη**, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης», *ὁ.π.*, σ. 119. **Τάσου Αθ. Γριτσόπουλου**, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ραιδεστοῦ», *ὁ.π.*, σσ. 182-183. [Γενικὰ περὶ τῆς μητρόπολης Ἡρακλείας βλ. **Εὐλογίου Κουρίλα**, μητροπολίτου Κορυτσᾶς, «Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ἡρακλείας», *Θρακικά* 17 (1942), σσ. 358-378 καὶ *Θρακικά* 23 (1955), σσ. 17-46. **Τοῦ ἴδιου**, «Heraclea Sacra», *Θρακικά* 17 (1942), σσ. 379-418. **Γεωργίου Λαμπουσιάδου**, «Ἐκκλησία Ἡρακλείας», *Θρακικά* 23 (1955), σσ. 47-72]. Ὁ ἴδιος ἱεράρχης (ποιμενάρχης καὶ τῆς Ραιδεστοῦ) φαίνεται ὅτι εἶχε –ἐπιπροσθέτως– καὶ ἱκανὲς μουσικὲς γνώσεις, ἀφοῦ μνημονεύεται ἀπὸ τὸν **Σωφρόνιο Εὐστρατιάδη** («Θρακικὸς μουσικὸς», *ὁ.π.*, σ. 51) καὶ ὡς μελοποιὸς [τὴν πληροφορία (ἐντελῶς ἀμάρτυρη στὴν παραπάνω ἱστορική περὶ τοῦ Γερασίμου Ἡρακλείας βιβλιογραφία) ἐπαναλαμβάνει («ἐξαρθρώμενος» ἀπὸ τὸν Σ. Εὐστρατιάδη) καὶ ὁ **Τάσος Αθ. Γριτσόπουλος**, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ραιδεστοῦ», *ὁ.π.*, σ. 184].

²³¹ Ἡ Ραιδεστός ἐνώθηκε μὲ τὴν μητρόπολη Ἡρακλείας μὲ ἀρμόδιο (κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 1702 ἐκδοθέν) ἔγγραφο τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γαβριὴλ τοῦ Γ' (1702-1707· γι' αὐτὸν βλ. **Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών**, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαὶ βιογραφίαι περὶ τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρις Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης. 36-1884. Ἐκδοσις δευτέρα ἐπηρεξημένη καὶ βελτιωμένη βάσει τῶν ἰδιοχειρῶν σημειωμάτων τοῦ συγγραφέως. Ἀνασύνταξις κειμένου, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια, Πίνακες, Εὐρετήρια ὑπὸ Νικολάου Λυκ.*

λοιπόν, καὶ ἐδῶ τὸ δίπτυχο: ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία καὶ μεσιτεία (ἢ βοήθεια ἢ παροτρύνσει) αὐτῆς μαθητεία στήν ψαλτικὴ τέχνη, μιὰ τέχνη πού μετὰ τὴν ἐκμάθησή της ἐξασφάλιζε στὸν κάτοχό της τὰ τοῦ βασικοῦ (τουλάχιστον) βιοπορισμοῦ. Σ' αὐτὸ τὸ δίπτυχο (καὶ σὲ ὅσα στοιχεῖα ἀναδύονται συνειρμικὰ ἀπ' αὐτό) εἶναι –ἐνδεχομένως– δυνατὸν νὰ ἀνιχνευθεῖ καὶ κάποια πειστικὴ ἀπάντηση στὰ παραπάνω ἐπισημανθέντα ἐρωτήματα γιὰ τὰ αἷτια πού κατέστησαν τὴν Ραιδεστὸ «ψαλτομάνα»: ὅσοι Ραιδεστηνοὶ εἶχαν τὴν ἔφεση (ἀλλὰ καὶ τὴν τόλμη ἢ τὴν τύχη ἢ τίς κατάλληλες γνωριμίες) ἀκολουθοῦσαν πορεία παρόμοια αὐτῆς πού περιγράφηκε παραπάνω στὴ συνέχεια δέ, ἀνάλογα καὶ μὲ τίς ροπές τοῦ βίου, εἴτε παρέμεναν στήν Κωνσταντινούπολη (ὅπως ἀμφότεροι οἱ προμνημονευθέντες Γεώργιοι), εἴτε ἐπέστρεφαν καὶ διακονοῦσαν στὴ γενέτειρά τους (πρβλ. τὴν περίπτωση τοῦ ἐπισημανθέντος Ἰωάννου πρωτοψάλτου Ραιδεστοῦ), εἴτε –ἀκόμη–, ἐγκαταλείποντας τὰ ἐγκόσμια, ἀφιερώνονταν ὀλοκληρωτικὰ στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ (πρᾶγμα πού συνέβη μὲ ἄλλους γνωστοὺς Ραιδεστηνοὺς, πού μαρτυροῦνται ὡς μοναχοί, λόγου χάριν τὸν Δοσίθεο μοναχὸ τὸν Ραιδεστηνό²³²), ἐγκαταβιοῦντες μάλιστα στὸ

Φοροπούλου, Αθήναι 1996, σσ. 492-495). τὸ ἐν λόγω «ένωτικὸν τῆς ἐπισκοπῆς Ραιδεστοῦ τῆ μητροπόλει Ἡρακλείας» ἔγγραφο δημοσιεύεται ἀπὸ τὸν **Α. Παπαδόπουλο-Κεραμέα**, «Αρχαιότητες καὶ Ἐπιγραφαὶ τῆς Θράκης. Δ'. Δύο ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Ραιδεστοῦ», *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Παράρτημα τοῦ ΙΖ' τόμου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1886*, σσ. 86-87. Πρβλ. σχετικὲς παρατηρήσεις καὶ στὰ ἀκόλουθα μελετήματα: **Γερμανοῦ**, μητροπολίτου Σάρδεων, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολ. καὶ Δυτ. Θράκης», *ὁ.π.*, σσ. 74, 112-113. **Μιλτ. Σταμούλη**, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης», *ὁ.π.*, σ. 162. **Τάσου Ἀθ. Γριτσόπουλου**, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ραιδεστοῦ», *ὁ.π.*, σσ. 181-183, 192. **Εὐλογίου Κουρίλα**, «Ἐπίσκοποι, Λόγιοι καὶ Ἐπίσημοι ἄνδρες καὶ Εὐεργέται τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας», *ὁ.π.*, σ. 163. **Ναυκρατίου Τσουλκανάκη**, «Ὁ Ραιδεστοῦ καὶ Πανίου Μελχισεδέκ (ιζ' αἰ.)», *ὁ.π.*, σ. 106.

²³² Γί' αὐτὸν βλ. **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, «Θρᾶκες μουσικοί», *ὁ.π.*, σ. 63, ὅπου (βάσει τῶν κωδίκων Λαύρας E 132 καὶ K 157) μνημονεύεται ὡς μελοποιὸς ἑνὸς κοινωτικοῦ. Ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ συσχετισθεῖ μὲ κάποιον ἀόριστο μνημονευόμενον ὡς μοναχὸ Δοσίθεο, ἕνα κυριακὸ κοινωτικὸ [*Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν*] τοῦ ὁποίου, μελοποιημένο σὲ ἦχο τρίτο, καλλωπίζει ὁ Γερμανὸς Νέων Πατρῶν. Ἡ ἐν λόγω σύνθεσις ἔχει ἀξιοσημεῖωτη χειρόγραφη παράδοσις· μνημονεύεται, πρωτίστως, ἐδῶ ὁ αὐτόγραφος Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν κώδικας Ἰβήρων 951 (β' μισὸ 17^{ου}

διασημότερο καὶ θελκτικότερο καὶ –βέβαια– κοντινότερό τους μοναστικό κέντρο, τὸ Ἅγιον Ὅρος, ὅπου καὶ κατελάμβαναν καιρίες ψαλτικές θέσεις (πρὸς παράδειγμα ἀποτελοῦν ὁ –φερόμενος ὡς Ραιδεστηνός²³³– Παγκράτιος μοναχὸς καὶ δομέστικος τῆς μονῆς Ἰβήρων²³⁴, ἀλλὰ καὶ ὁ Δαβὶδ μοναχὸς ὁ Ραιδεστηνὸς καὶ δομέστικος τῆς μονῆς Παντοκράτορος²³⁵).

* * *

Μαρτυροῦνται καὶ ἄλλοι Ραιδεστηνοὶ μουσικοὶ (ὅπως ὁ Νικόλαος Ραιδεστηνός²³⁶, ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ Μιχαῆλος²³⁷, ὁ Θωμᾶς Ραιδεστηνός²³⁸, ὁ

αἰώνα), ὅπου (μεταξὺ τῶν φφ. 86^v-88^v) ἀνθολογεῖται τὸ συγκεκριμένο κοινωνικό, ὑπὸ τὴν ἀκόλουθη χαρακτηριστικὴ ἀναγραφή: *Δοσιθέου, ἐκαλλωπίσθη καὶ παρ' ἐμοῦ*. Γιὰ τὸ ἴδιο μέλος βλ. ἐπιπλέον: *Δοχειαρίου 357* (ἀρχὲς 17^{ου} αἰώνα), μεταξὺ φφ. 146^r-168^r. *Ἰβήρων 993* (χφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας, μέσα 17^{ου} αἰώνα), φ. 110^v κ.έ. *Κουτλουμουσίου 446* (χφ. Θεοκλήτου μοναχοῦ, τοῦ ἔτους 1757), φ. 229^v κ.έ. [*: καλλωπισθὲν παρὰ τοῦ Νέων Πατρῶν*]. *Δοχειαρίου 338* (χφ. Δημητρίου Λώτου, τοῦ ἔτους 1767), μεταξὺ φφ. 255^r-257^r [*: ἀπὸ τοῦ κύρ Δοσιθέου*]. *Παύλου 132* (χφ. Δημητρίου Λώτου, τοῦ ἔτους 1774), μεταξὺ σσ. 633-639 [*: ἀπὸ τοῦ κύρ Δοσιθέου*]. *Δοχειαρίου 376* (18^{ος} αἰώνας), φ. 264^r κ.έ. [*: ἐκαλλωπίσθη ὑπὸ τοῦ Νέων Πατρῶν*]. *Ξηροποτάμου 317* (ἀρχὲς 19^{ου} αἰώνα), μεταξὺ φφ. 200^v-203^v [*: ἐκαλλωπίσθη δὲ παρὰ τοῦ Νέων Πατρῶν*]. Πρβλ. καὶ **Εὐγενίου Γκέρτσμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Α', ὁ.π., σ. 596*.

²³³ Πρβλ. **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σ. 71, ὅπου καὶ ἡ μόνη περὶ τῆς συγκεκριμένης καταγωγῆς του μαρτυρία.

²³⁴ Συνοπτικός, ἀλλὰ ἐπαρκής, ἐργογραφικὸς πίνακας τοῦ μοναχοῦ Παγκρατίου (στὸν ὅποιο καὶ παραπέμπεται ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης) ἔχει ἤδη καταρτιστεῖ στὰ ἀκόλουθα ἔργα: **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, ὁ.π. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π., σ. 362. **Εὐγενίου Γκέρτσμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Α', ὁ.π., σ. 655*. **Τοῦ ἴδιου**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Β', ὁ.π., σ. 520*. Εἰδικὰ γιὰ τὰ Χερουβικά του βλ. **Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη**, *Ἡ παράδοση καὶ ἐξήγηση τοῦ μέλους τῶν χερουβικῶν τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μελοποιίας*, ὁ.π., σσ. 336-338. **Τοῦ ἴδιου**, *Παραλειπόμενα περὶ τοῦ Χερουβικοῦ Ὕμνου*, ὁ.π., σ. 120.

²³⁵ Γι' αὐτὸν ἐπιχειρεῖται διεξοδικότερη ἀναφορὰ στὴ συνέχεια τῆς παρούσας μελέτης.

²³⁶ Μνημονεύεται ὡς γραφέας τοῦ κώδικα Γενναδεῖου 24 [Ἀναστασιματᾶριο Χρυσάφη τοῦ νέου-Ἀνθολογία, τοῦ ἔτους 1734]. Βλ. σχετικὰ **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1453-1820)*, ὁ.π., σ. 203.

²³⁷ Πρόκειται γιὰ τὸν γραφέα τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 497 κώδικα [Στιχηράριο, τοῦ ἔτους 1757] τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης τῶν Ἱεροσολύμων· μνημονεύεται

Αθανάσιος Ραιδεστηνός²³⁹, ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ Γεννάδιος μοναχός²⁴⁰, ἢ ὁ Γαβριήλ ἐπίσκοπος Ραιδεστοῦ²⁴¹), γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ ὑφιστάμενη πενιχρότητα τῶν

μόνον ἀπὸ τὸν **Εὐλόγιο Κουρίλα**, «Ἐπίσκοποι, Λόγιοι καὶ Ἐπίσημοι ἄνδρες καὶ Εὐεργέται τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας», ὁ.π., σ. 149, βάσει τῆς ἀκόλουθης μαρτυρίας τοῦ καταλόγου **Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως**, *Τεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, ἥτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Τεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἑλληνικῶν κωδίκων*, τόμος πρῶτος, ἐν Πετρούπολει 1891, σ. 454: «Στιχηράριον χαρτῶν μετὰ παρασημάνσεως, οὗ ἡ ἀντιγραφή ἔληξε τῇ 15 Ἰουλίου 1757 διὰ χειρὸς Μιχαήλου τοῦ ἐκ Ραιδεστοῦ, υἱοῦ τοῦ ποτε Γεωργάκη· ἀνῆκε δὲ πάλαι τῷ ἀγιοταφίτῃ ἱερομονάχῳ Σαμουήλ τῷ Πελοποννησίῳ· φύλλα 502 ὕψ. 0,202 καὶ πλ. 0,165».

²³⁸ Γι' αὐτὸν βλ. γενικὰ: **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σ. 66 [ὅπου κατατίθεται καὶ ἐρώτημα γιὰ πιθανὸ συσχετισμὸ (ἀνυπόστατο, βέβαια) τοῦ ἐν λόγῳ Θωμᾶ μὲ τὸν Κύπριο μελοποιὸ Θωμᾶ τὸν Κορδοκοτό]. **Ἀντρέα Jakovljević**, ὁ.π., σ. 99 [ὅπου ὁ ἐν λόγῳ Θωμᾶς μνημονεύεται (βάσει τοῦ κώδικα Χιλανδαρίου 90) ὡς μελοποιὸς ἐνός Χερουβικῶ]. Πρβλ. καὶ **Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου**, *Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς* ὁ.π., σ. 200. Σημειωτέον ὅτι ἕνα (κατὰ μελοποίησιν τοῦ ἐν λόγῳ Θωμᾶ Ραιδεστηνοῦ) κοινωνικὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ, *Ἐπαινεί, Τερουσαλήμ, τὸν Κύριον* (ἀόριστα μνημονεῦμένο καὶ ἀπὸ τὸν **Σωφρόνιο Εὐστρατιάδη**, ὁ.π.) ἀνθολογεῖται (μεταξὺ τῶν φφ. 377^r-396^r) στὸν κατὰ τὰ ἔτη 1767 καὶ 1770 αὐτόγραφο Ἀναστασίου τοῦ Βαία κώδικα Ξηροποτάμου 307 [βλ. καὶ **Γρ. Θ. Στάθης**, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς – Ἁγιον Ὄρος [...]*, τόμος Α', ὁ.π., σ. 115].

²³⁹ Εἶναι γνωστὸς ἀπὸ μιὰ σύνθεσιν πολυελέου *Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος*, μελοποιημένη σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου, ποὺ ἀνθολογεῖται στὸν κατὰ τὰ ἔτη 1781-1782 αὐτόγραφο Δημητρίου τοῦ Λώτου κώδικα Ξηροποτάμου 330, φφ. 143^r-145^v, ὑπὸ τὴν ἀκόλουθην ἀναγραφὴν: *Πολυέλεος, κύρ Αθανασίου Ραιδεστηνοῦ· ἦχος πλ. δ' Βαβυλῶνος· ἀλληλοῦια* [βλ. καὶ **Γρ. Θ. Στάθης**, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς – Ἁγιον Ὄρος [...]*, τόμος Α', ὁ.π., σ. 193· πρβλ. καὶ **Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη**, *Ὁ πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία*, ὁ.π., σσ. 206-207 (ὑποσημ. 75), 310, 453]. Ἐὰν ἡ ἀκμὴ τοῦ προσδιοριστέ, βάσει τῆς παραπάνω (μοναδικῆς, πρὸς τὸ παρόν) μνείας του, στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 18^{ου} αἰῶνα, ἐγείρεται σοβαρὸς προβληματισμὸς πιθανοῦ συσχετισμοῦ του μὲ δύο γνωστοὺς στὴν ἔρευνα ὁμώνυμους πατριῶτες του· τὸν Αθανάσιο Τατλίκαρα καὶ τὸν Αθανάσιο Φωτεινίδη, οἱ ὁποῖοι φέρονται ἀμφότεροι [κυρίως στὴ μελέτη τοῦ **Μ. Ἰ. Γεδεών**, «Εἰδήσεις ἐκ κωδίκων Θρακικῶν. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Ραιδεστοῦ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα», ὁ.π., σσ. 554 καὶ 639, ἀντίστοιχα] ὡς γνῶστες τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Συμπυκνώνω, στὴ συνέχεια, τὰ περὶ τῶν δύο τελευταίων Αθανασίων γνωστὰ στοιχεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ καταδεικνύεται ὅτι –παρότι στίς ἐντοπισθεῖσες πληροφορίες δὲν παρέχονται ἀσφαλῆ ἐρεῖσματα γιὰ ἀπρόσκοπτη ταύτιση ἐνός ἐξ αὐτῶν μὲ τὸν ἀρχικὰ μνημονευθέντα μελοποιὸ Αθανάσιο τὸν Ραιδεστηνό–περισσότερες πιθανότητες συγκεντρώνει μᾶλλον ὁ πρῶτος:

Ὁ **Αθανάσιος Τατλίκαρας** μνημονεύεται ἀπὸ τὸν **Μ. Ἰ. Γεδεών**, ὁ.π., σ. 554, ὡς ὁ «κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἔτη μητροπολίτης Ἀθηνῶν Αθανάσιος ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ, λόγιος ἀνὴρ καὶ χριστιανικὴν ἐπιδειξάμενος πολιτείαν, γνώστης τῆς τουρκικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, κοσμήσας τὸν μητροπολιτικὸν ἐκεῖνον θρόνον δις (1785-87 καὶ

1794[sic]-1799)». Πρόκειται για μιάν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα φυσιογνωμία λογίου άνδρός τής εποχής, με σημαντική εκκλησιαστική αλλά και πολιτική δράση, πτυχές τής οποίας πρωτοπαρουσίασε ό **Μ. Παρανίκας**, «Περί τινων λογίων εκ Ραιδεστού», *Ό έν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος*, τόμος Ι' (1875-76), έν Κωνσταντινουπόλει 1877, σσ. 67-78 [άπ' όσα περιό τοϋ Αθανασίου στοιχεΐα αναφέρονται στο έν λόγω μελέτημα, ύπογραμμίζω ιδιαίτερα έδώ τις ακόλουθες δύο παρατηρήσεις: Πρώτον, τήν έπισήμανση τοϋ πατρωνύμου του, καθώς σέ χειρόγραφους κώδικες (όπως –πολύ γενικά– περιγράφει τις πηγές του ό Μ. Παρανίκας) μνημονεύεται ως «κϋρ Αθανάσιος Μιχαήλου Ρεδαιστινός (sic)» (βλ. αυτόθι, σ. 67)· δοθέντος ότι (όπως εύθϋς παραπάνω, στήν ύποσημ. 41, έπισημάνθηκε) μαρτυρείται Ραιδεστηνός μουσικός ύπό τό όνομα Μιχαήλος, τό ένδεχόμενο συγγενικής σχέσης τών έν λόγω δύο Ραιδεστηνών προβάλλει –άμεσα– ως μιá βάσιμη εΐκασία (εΐκασία, πάντως, πού –λόγω πενιχρότητας τών πηγών– δέν είναι δυνατόν νά διερευνηθεί περαιτέρω). Δεύτερον, τήν καθ' ύπερβολήν αγάπη του για τήν Ραιδεστό, τήν πατρίδα του, όπως προκύπτει εύγλωττα άπό χαρακτηριστικό κείμενό του, ύπό τόν τίτλο «Πατρίδος έγκώμιον, ή κατ' άσκησιν παιδείας», πού δημοσιεύεται πλήρες αυτόθι, σσ. 69-78 (σ' αυτό αναφέρονται και οι **Μ. Ί. Γεδεών**, *ό.π.*, σ. 639 και **Τάσος Αθ. Γριτσόπουλος**, «Συμβολή εις τήν εκκλησιαστικήν ιστορίαν τής Ραιδεστού», *ό.π.*, σ. 184)]. Για τόν ίδιο Αθανάσιο, ως μητροπολίτη Αθηνών, ύπάρχουν άξιοσημείωτες βιβλιογραφικές μνείες, πού εκκινούν άπ' τή μελέτη τοϋ αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος **Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου**, *Η Εκκλησία Αθηνών (πρόλογος Δ. Γρ. Καμπούρογλου)*, έν Αθήναις 1928, σσ. 72-75, και στή συνέχεια ανακυκλώνονται τόσο σέ ένα –ύπό τά αρχικά **Ε.Γ.Π.** ύπογραφόμενο– ειδικό άρθρο [ύπό τόν τίτλο «Αθανάσιος ό Αθηνών»] στή *Θρησκευτική και Χριστιανική Έγκυκλοπαιδεία*, τόμος Α', Αθήναι 1936, στ. 373, όσο και σέ αντίστοιχο λήμμα τοϋ **Ίω. Χ. Κωνσταντινίδου**, «Αθανάσιος ό Γ'. Μητροπολίτης [Αθηνών] (1785-1799)», στή *Θρησκευτική και Ηθική Έγκυκλοπαιδεία*, τόμος 1^{ος}, Αθήναι 1962, στ. 551-552. Ιδιαίτερα ως πρός τά τής θητεΐας του στόν μητροπολιτικό θρόνο τών Αθηνών [περιό τής οποίας πρβλ. και **Βασιλείου Γ. Ατέση**, μητροπολίτου πρώην Λήμνου, «Επισκοπικοί Κατάλογοι τής Εκκλησίας τής Ελλάδος άπ' αρχής μέχρι σήμερα», *Εκκλησιαστικός Φάρος* 56 (1974), σ. 115 (: «Αθανάσιος Δ' Τακλικάρτης ή Τακλίκαρης ή Τσακλίκαρης και κατ' άλλους Μιχαήλου Ραιδεστηνός 1785-1787 β' 1796-1799 λόγιος ιεράρχης»)], πολύ ενδιαφέρουσες είναι όσες πληροφορίες συνάγονται έμμεσα άπό μιάν άνέκδοτη *Ιστορία τών Αθηνών* πού δημοσίευσε παλαιότερα ό **Έπαμ. Σταματιάδης**, *Οί Καταλάνοι έν τή Ανατολή, οίς προσετέθη και άνέκδοτος τις χρονογραφία τών Αθηνών*, έν Αθήναις 1869, σ. 267 κ.έ. Από τή συγκεκριμένη έκδοση άποσπώ έδώ (ως συμπλήρωμα όσων παρεμφερών πληροφοριών εκτίθενται στήν παραπάνω έπισημανθεισα σχετική βιβλιογραφία) τις σχετιζόμενες με τόν έν λόγω Αθανάσιο ειδήσεις: «Εις τās 5 τοϋ Ιουνίου [τοϋ έτους 1785] έξώσθη, καθηρέθη και έξόριστος επέμφθη εις τό άγιον Όρος ό κϋρ Βενέδικτος, έχειροτονήθη δέ Αθηνών ό μέγας πρωτοσύγγελος κϋρ Αθανάσιος» (σ. 300). «Εις τās 29 τοϋ Οκτωβρίου [τοϋ έτους 1785] ήλθε τό πρώτον εις Αθήνας ό μητροπολίτης κϋρ Αθανάσιος» (σ. 301). «Εις τούς 1786 Απριλίου 10 ήλθεν εις Αθήνας τό δεύτερον βοΐβόδας ό Καρᾶ Μουσταφᾶς, και όλοι οι Αθηναίοι οι όντες εις βασιλεύουσαν, οι δέ περι Μπέλον και Μπεκίρην έλαβον όλην τήν ισχύν και έξουσίαν [...] Μετά τρεις μήνας έξωθοϋσι τοϋ βοΐβοδαλικίου τόν περιπόθητον και τοσοϋτον ακριβά ήγορασμένον Καρᾶ Μουσταφᾶ και τόν έμβάλλουσιν εις τήν φυλακήν, άντ' αυτού δέ καθιστῶσι βοΐβόδα τόν Χαλήλ αγᾶ Σιλικτάρην· τό δ' αίτιον τής τοιαύτης άνελπίστου μεταβολής ήτον επειδή ύπώπτευσαν ότι ό Καρᾶ Μουσταφᾶς ήγαπήθη και έσυμφώνησε μετά τοϋ κϋρ Αθανασίου και τοϋ Ξάνθης δια νά έξώσουν τάχα και νά κακοποιήσουν τόν Μπέλλον και Μπεκίρην. Έντεϋθεν διέφυγαν κρυφίως ό μὲν Αθανάσιος εις Λεβαδείαν, ό δέ Ξάνθης εις

βασιλεύουσαν. Οί μὲν οὖν περὶ Μπέλον ἠτοίμαζον νὰ στείλουν γράμματα εἰς βασιλεύουσαν κατὰ τοῦ κύρ Αθανασίου, οἱ δὲ ἱερεῖς ὅλοι ἕκαμον ἀπόφασιν καὶ δεσμὸν ἔγγραφον ἀναμεσὸν τοὺς ἵνα μὴ ὑπογράψωσιν εἰς τὰ τοῦ ἀρχιερέως γράμματα, ἀλλὰ φυλακισθέντες καὶ τινες ἐξ αὐτῶν δαρθέντες καὶ τρία πουργία πληρώσαντες, διέλυσαν τὸν δεσμὸν» (σσ. 303-304). «Εἰς τὰς 10 τοῦ Μαΐου [τοῦ ἔτους 1787] ἐπέστρεψεν ἀπὸ Λεβαδείας εἰς Αθήνας ὁ κύρ Αθανάσιος συντροφευμένος μὲ ἀνθρώπον τοῦ καπετὰν πασᾶ, ἀλλ' οὐδὲν ὄφελος. Μόλις παρελθόντος ἐνὸς μηνός, ἦλθεν ἀπὸ βασιλεύουσαν ἑξαρχος πατριαρχικός, καὶ τὸν ἐσήκωσεν ἐξόριστον εἰς τὸ ὄρος, ἀνακληθέντος ἐκ τῆς ἐξορίας τοῦ κύρ Βενεδίκτου καὶ ἐπαναλαβόντος τὴν ἐπαρχίαν· τοῦτο δὲ ἐγένετο διὰ συνεργείας τοῦ Μπέλου, ὅστις ἔστειλεν ἀνθρώπους εἰς βασιλεύουσαν περὶ ἀναζητήσεως τοῦ κύρ Βενεδίκτου, καὶ οὕτω διὰ δαπάνης ὀγδοήκοντα πουργίων καὶ διὰ μεσιτείας τοῦ πρέσβεως τῆς Βρετανίας ἐκατωρθώθη. Εἰς τὰς 22 τοῦ Νοεμβρίου ἦλθε τὸ δευτέρον εἰς Αθήνας ὁ κύρ Βενέδικτος» (σ. 305). «Εἰς τὰς 19 τοῦ Σεπτεμβρίου [τοῦ ἔτους 1789] στέλλεται μία πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ δηλοποιοῦσα ὅτι ὁ κύρ Αθανάσιος ἐπανελάβε τὴν ἐπαρχίαν καὶ ἐξώσθη ὁ Βενέδικτος· ἔγραφε δὲ ἅμα καὶ ὁ κύρ Αθανάσιος εἰς τοὺς προεστώτας καὶ εἰς τὸν Κορωνεῖας, ὅτι στέλλεται κατόπιν ἑξαρχος πατριαρχικός μὲ τὰ γράμματα τῆς εἰδήσεως καὶ ὅτι ὁ Βενέδικτος νὰ ἦναι εἰς φύλαξιν, καὶ ὅτι ἂν ἐπῆγεν ἔξω εἰς τὴν περιήγησιν νὰ μεταπεμφθῆ καὶ νὰ δώσῃ λογαριασμὸν διὰ τὰ ὅσα ἐσύναξεν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐπανελάβε τὴν ἐπαρχίαν. Αγκαλὰ ἡ πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ κἀνένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἔγραψεν, διὰ νὰ γένη μάλιστα ἐξ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου, ὑπέφαινε ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐγένετο ἄνευ τῆς γνώμης τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς Συνόδου, διότι ἐπροοιμιάζεν οὕτως “ἐπειδὴ ἀνάγκη ἐγένετο” καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ γὰρ κύρ Αθανάσιος διὰ προσταγῆς καὶ δυνάμεως ἐνὸς ἀξιωματικοῦ ἐξωτερικοῦ ὑποκειμένου ἐφίλησε χεῖρι τοῦ πατριάρχου εἰς τὸ ἀναλαβεῖν τὴν ἐπαρχίαν, καὶ ὁ πατριάρχης, μὴ δυνάμενος νὰ ἀντειπῆ εἰς τὸ πρόσταγμα ἐκείνου τοῦ ὑποκειμένου, κατένευσεν ἀκουσίως, καὶ οὕτως ἐνεκηρύχθη πάλιν Αθηνῶν τρεῖς μόνον ἡμέρας. Μετὰ ταῦτα ὑπέπεσε σφοδρῶς εἰς τὴν ὀργὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς βασιλείας· ἀνεγνώσθη δὲ εὐθέως ἡ καθαίρεσις του εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐπιπόνως ζητεῖται πανταχοῦ ἀπὸ ἀνθρώπους πατριαρχικούς καὶ βασιλικούς, ὥστε, ἂν εἶχε πιασθῆ, ἐκινδύνευε κεφαλικῶς. Ἐν τοσοῦτω εἰς τὰς Αθήνας ἐβάλλθησαν εἰς τάξιν τὰ πράγματά του. Ὁ Κορωνεῖας εὐθέως ἐκάθησεν εἰς τὴν μητρόπολιν τοῦ κύρ Αθανασίου. Ὁ δυστυχῆς Βενέδικτος φέρεται ἐκ τῆς τῶν χωρίων περιηγήσεως μὲ τὸν μπελούμπασην καὶ μὲ τοὺς σεϊμένιδες χωρὶς ὅλως νὰ ἔχη εἶδῃσιν τοῦ πταισμάτος του, καὶ ἀμέσως, χωρὶς νὰ ἰδῆ τὴν μητρόπολιν, ἐμβάλλεται εἰς τὴν φυλακὴν μὲ σίδηρα εἰς τοὺς πόδας, ἐγκαταλελειμμένος καὶ ὑπὸ τῶν φίλων, καὶ προσέτι καὶ δι' ἐπανωγόμενον ἐπιφορτίζεται αὐτῶ καὶ εἰς διακαῆς πυρεττός. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ παροῦσα κατάστασις τοῦ Βενεδίκτου, ἀλλ' ἦτον πολλῶ χείρων ἢ προσδοκωμένη· διότι ὥραν παρ' ὥραν ἄλλο τι δὲν ἐπρόσμενε εἰ μὴ ἑξαρχον καὶ διασακτῆν μὲ φερμάνι ἐξορίας ἢ εἰς τὸ ἅγιον Ὅρος ἢ εἰς τὸ Σινᾶ. Αλλ' ἰδὸν αἰφνιδίως διασακτῆς τοῦ τῆς Βρετανίας πρέσβεως, κομίζων τὴν καθαίρεσιν τοῦ Αθανασίου καὶ ἕτερα γράμματα πατριαρχικὰ συνιστῶντα καὶ προσεπικυροῦντα καὶ γνήσιον ποιμένα καὶ κυριάρχην τῆς ἐπαρχίας ἀνακηρύττοντα τὸν Βενέδικτον. Ἰδὸν λοιπὸν ὁ κύρ Βενέδικτος ἀπὸ τὸ βάθος τῆς δυστυχίας εἰς τὸ ὕψος τῆς προτέρας του ἐξουσίας, ἀπὸ τὴν φυλακὴν εἰς τὴν μητρόπολιν καὶ ἀπὸ τὰ σίδηρα εἰς τὸν θρόνον. Ὅλα αὐτὰ, καὶ τὰ τῆς καταδρομῆς καὶ τὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ἠκολούθησαν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν· εἰς τὴν ἀκόλουθον Κυριακὴν, γενομένης μονοκκλησίας εἰς τὸ καθολικόν, ἀναγινώσκειται ἀπ' ἄμβωνος ἡ καθαίρεσις τοῦ Αθανασίου. Μετέβαλε ὁ κύρ Βενέδικτος καὶ δώδεκα ἤμισυ πουργία ἄσπρα διὰ τὰ ἔξοδα ὅπου ἠκολούθησαν ὅταν ἔλαβε τὴν ἐπαρχίαν ἐπὶ Μπέλου, καὶ οὕτως ἔγεινε τελεία διαλλαγὴ καὶ ἐξόφλησις διὰ γραμμάτων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν προεστώτων, καὶ ἐστάλθησαν γράμματα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν μὲ τὸν αὐτὸν ταχυδρόμον» (σσ. 312-314). «Εἰς τοὺς 1796, βοῖβόδα ὄντος τοῦ ἄνωθεν Σουλεϊμὰν ἀγᾶ, ἐδιωρίσθησαν ἐπίτροποι τῆς πολιτείας ὁ

Βασίλειος Γέροντας και ὁ Ἀγγελάκης Καντζιλιέρης· ἦσαν δὲ οὗτοι τῶν συμπατριωτῶν τῶν εἰς βασιλεύουσαν ἀγωνισαμένων κατὰ τοῦ τυράννου. Οὐ πολλῶ ὕστερον ἔρχεται καὶ ἓνας σαλαχώρης ὀνόματι Χαλῆλ ἀγᾶς διὰ τὰ κάμη ἐξέτασιν ἀκριβῶς καὶ καταγραφὴν τῆς περιουσίας τοῦ Χατζῆ Ἀλῆ. Εἰς δὲ βασιλεύουσαν οἱ Τζαϊμπεντίδες καὶ ὁ Παναγιωτάκης Καντζιλιέρης διὰ ἴδια τέλη ἐστοχάσθησαν τὰ ἐξώσουν τὸν Βενέδικτον καὶ τὰ ἀντικαταστήσουν τὸν Ἀθανάσιον, μετέρχονται δὲ ὄργανον τὸν Νικόδημον Χρυσοχόον. Οὗτος οὖν ἀμέσως πορεύεται πρὸς τὸν Τζελεπῆ ἐφένδην καὶ ἐγχειρίζει αὐτῶ ἔγγραφον κατὰ τοῦ Βενεδίκτου, ἐπισυνάπτων καὶ διὰ στόματος πολλὰς κατηγορίας. Ὁ φρόνιμος καὶ εἰρηνικὸς αὐθέντης τὸν ἀπέβαλε λέγων οὕτω· ὑπάγετε εἰρηνεύετε καὶ ἐγὼ θέλει διορθῶσω τὴν ὑπόθεσιν. Ἐπιστέλλει λοιπὸν εἰς τὸν πατριάρχην ἵνα γράψῃ τῷ Βενεδίκτῳ τὰ ἡσυχάζῃ καὶ τὰ μὴν ἐνοχλῇ τὸν ραγιά, διότι ἐγείνει ἀγωγή κατ' αὐτοῦ. Λαβὼν ὁ Βενέδικτος τὰ πατριαρχικὰ γράμματα συγκαλεῖται εἰς τὴν μητρόπολιν τοὺς ἐγκρίτους καὶ ἄλλους ὀλίγους τῶν Χριστιανῶν καὶ τὰ ἀναγινώσκει εἰς ἐπήκοον, καὶ τοὺς ἐρωτᾷ ἂν ἔχουν γνώμην ἢ εἶδησιν περὶ τούτων, καὶ ἀπεκρίθησαν καὶ ἐταράχθησαν εἰς τοιαῦτα ἐπιχειρήματα, ἔγραψαν δὲ ἐν ταύτῳ πρὸς τὸν Νικόλαον Χρυσοχόον καὶ τοὺς λοιποὺς διὰ τὰ λείψουν ὅλως ἀπὸ τοιαύτην ἄδικον καταδρομὴν, διότι ἄλλως θέλει τοὺς κατατρέξουν· ἔπεμψαν δὲ καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἀναφορὰν ὑπὲρ τοῦ Βενεδίκτου. Ἀλλ' ὁμως ἐξέπεσε τῆς ἐπαρχίας διὰ ἐν συμβεβηκόσ, τοῦ ὁποίου ἦτον ὅλως ἀναίτιος, μάλιστα καὶ ἐναντίος [...] Ἐκ δὲ τούτου εἰς βασιλεύουσαν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Βενεδίκτου, ἔχοντες εἰς ἄκρον παρωργισμένον τὸν Τζελεμπῆ ἐφένδη, ὥρμησαν μὲ ἔγγραφα δις καὶ τρίς πρὸς τὸν ἐπίτροπον καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἀνακτα ἕως οὐ μὲ ὄλην τὴν ἔνστασιν καὶ ἐναντιότητα τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς Συνόδου καὶ τοῦ μεγάλου ἐρμηνέως, ἔξωσαν τὸν δυστυχῆ Βενέδικτον καὶ κατέστησαν ἐκ δευτέρου Ἀθηνῶν τὸν κύρ Ἀθανάσιον. Εἰς τὰς 14 Ὀκτωβρίου ἦλθεν εἰς Ἀθήνας τὸ δεύτερον ὁ μητροπολίτης κύρ Ἀθανάσιος, ἀνέλαβε δὲ ἐν ταύτῳ ὄλην τὴν διοίκησιν τῶν τῆς πόλεως πραγμάτων· καὶ ἀγκαλά, ἐκτὸς τῶν δύο ἐπιτρόπων Βασιλείου καὶ Ἀγγελάκη, εἶχον διορισθῆ καὶ ἕτεροι δέκα ἐπὶ τὸ πολιτεύεσθαι, ὁμως ὅλοι ἦσαν ὑποκείμενοι εἰς τὰ νεύματά του, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐπράττοντο [...] Εἰς τοὺς 1797 βοϊβόδας ἦλθεν ὁ Χατζῆ Ἐμῖν ἐφένδης ἐπιτροπικῶς. Ἐπίτροποι διορίσθησαν οἱ αὐτοὶ Βασίλειος καὶ Ἀγγελάκης, ὁ δὲ κύρ Ἀθανάσιος, ὅστις ἦν ὁ ἄγων καὶ φέρων τὰ πάντα, μετὰ δύο μῆνας τοὺς ἔξωσεν ἀπὸ τὴν ἐπιτροπικὴν καὶ ἔβαλε τὸν Σωτήριον Μπότζην καὶ τὸν Σπύρον Τρίμην. Ὁ μοναρχικὸς τρόπος τῆς διοικήσεως τοῦ κύρ Ἀθανασίου ἤρξαντο κατ' ὀλίγον τὰ γεννᾶ διχόνοιαν μεταξὺ τῶν πολιτῶν, δυσἀρέσκειαν καὶ κατηγορίας κατὰ τοῦ κύρ Ἀθανασίου καὶ τῶν Τζαϊμπέντιδων» (σσ. 321-324). «Εἰς τὰς 20 τοῦ Σεπτεμβρίου [τοῦ ἔτους 1799] ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος ὁ μητροπολίτης κύρ Ἀθανάσιος ἀπὸ μίαν ἀσθένειαν πέντε μηνῶν. Εἰς τὰς 3 τοῦ Ὀκτωβρίου ἐχειροτονήθη εἰς βασιλεύουσαν ὁ κύρ Γρηγόριος, ἀρχιδιάκονος ὢν τοῦ πρώην Τυρνόβου Καλλινίκου· ἦν δὲ ὁ μακαρίτης κύρ Ἀθανάσιος εἰδήμων τῆς Ἑλλήνων παιδείας καὶ τῆς ὀθωμανικῆς φωνῆς ἔμπειρος, εὐγλωττός τε εἰς ὑπερβολὴν καὶ εὐφραδής, καὶ ἐλάλει ἐκ τοῦ προχείρου ἐπ' ἐκκλησίας. Ὁ δὲ κύρ Γρηγόριος οὖν ἦν ὅλως παιδείας ἀγευστος, δὲν ἠδύνατο ὁμως τὰ ἐκφωνήσῃ ἐπ' ἐκκλησίας οὔτε ἓνα λόγον. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν 1800, τοῦτέστι Ἰανουαρίου 29, ἦλθεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ὁ κύρ Γρηγόριος» (σσ. 326-327).

Ὁ Ἀθανάσιος Φωτεινίδης μνημονεύεται, ἐπίσης, ἀπὸ τὸν Μ. Ἰ. Γεδεών, ὁ.π., σ. 639, ὡς ποιητὴς ἑνὸς ἐνδιαφέροντος ἀσματικοῦ κανόνος ποὺ ἐξυμνεῖ τὴν πόλιν τῆς Ραιδεστοῦ [: «Εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἱστορίαν ἀναφέρονται πληροφορίαι τινές, ἃς χορηγεῖ “κανῶν” ἀσματικὸς εἰς τὴν πολιτείαν Ραιδεστοῦ, καὶ ἐγκώμια καὶ τροπάρια ποιηθέντα ὑπὸ τοῦ ραιδεστηνοῦ λογίου Ἀθανασίου Φωτεινίδου [...] Γνώστης τῆς ἱεραῆς ἡμῶν μουσικῆς φαίνεται καὶ Ἀθανάσιος Φωτεινίδης ὁ ραιδεστηνὸς ὁ συνθεὶς τὸν ἐπαινετικὸν εἰς τὴν Ραιδεστον κανόνα. Ἐγκωμιάζονται ἐν αὐτῷ ἢ τῆς πόλεως εὐρυχωρία, τὸ σιτοπαραγωγὸν καὶ εὐφορον τῆς γῆς, παραγωγὴ καὶ οἶνον καὶ ἄλλα πολλά. Ἐπαινεῖται ὁ λεπτὸς, ἠδύπνοος, εὐκράης καὶ

πανεύδροςος ἀήρ· τὰ ἐργαστήρια τῆς πόλεως “καὶ τὰ κοινοπρατήρια τὰ κροτούμενα ἐπὶ ρηταῖς ἡμέραις, ἢ πλουσιότης τῶν αὐτῶν καὶ ἡ λαμπρότης ἐκάστης ὧν ἔσχηκε πραγματείας ἐν ἑκάστῳ”. Ἐπαινοῦνται αἱ ὠραῖαι γέφυραι, βεβαίως αἱ ἔξω τῆς πόλεως· τὰ φορεῖα· οἱ ἵπποι· τὰ μεγάλα πλοῖα, ἐξ οὗ τεκμαίρεται τις ὅτι τότε οἱ ραιδεστηνοὶ εἶχον ἐμπορικὸν ναυτικόν· τὰ κρεπωλωεῖα· ἢ τῶν ἰχθύων ἀφθονία· τὰ ὑπερήδιστα τῶν πηγῶν αὐτῆς ὕδατα, ἅπερ ἴσως καθ’ ἐκάστην ἑκατονταετηρίδα μεταβάλλουσι σύστασιν καὶ γεῦσιν· καὶ ἡ ὑγεία καὶ εὐεξία τῶν κατοίκων καθὼς καὶ ἡ ὠραιότης αὐτῶν [...] Ὁ τοῦ Φωτεινίδου κανὼν ἐγκωμιάζει καὶ τὴν εὐσέβειαν τῶν κατοίκων, ἧς ἔνεκεν ἐξέπληττεν αὐτὸν ὁ στολισμὸς τῶν ἱερῶν ναῶν, καὶ τὴν καλαισθησίαν αὐτῶν διαφαινομένην ἐν τῇ διακοσμῇσι τῶν οἰκιῶν δι’ ἐπίπλων καὶ καθρεπτῶν καὶ ὑελίων. Ἐν τοῖς πλείστοις, ἵνα μὴ εἴπωμεν ἐν πᾶσιν, ὁ κανὼν τοῦ Ἀθανασίου τούτου βαίνει παράλληλος τῷ “πατρίδος ἐγκωμῖω” τοῦ Ἀθανασίου Μιχαήλ ραιδεστηνοῦ, τοῦ κατόπιν Ἀθηνῶν μητροπολίτου». Πρβλ. ἐπιγραμματικὴ ἐπανάληψη τῶν ἴδιων πληροφοριῶν καὶ ἀπὸ τὸν **Τάσο Αθ. Γριτσόπουλο**, ὁ.π. (ὁ ὁποῖος, ὅμως, σημειώνει –ἀντίστροφα– ὅτι τὸ «πατρίδος ἐγκώμιον» τοῦ Ἀθανασίου Τατλίκαρα εἶναι «συντεταγμένον κατὰ μίμησιν τυφλῆν τοῦ κανόνος τοῦ Φωτεινίδου...»). Γεγονὸς εἶναι, πάντως, ὅτι (σὲ ἀμφότερες τὶς παραπάνω μνεῖες) δὲν διευκρινίζεται –δυστυχῶς– ποῦ θησαυρίζεται ὁ ἐν λόγῳ κανόνας]. Στὸν ἴδιο Ἀθανάσιο ἀναφέρεται καὶ ὁ **Εὐλόγιος Κουρίλας**, «Ἐπίσκοποι, Λόγιοι καὶ Ἐπίσημοι ἄνδρες καὶ Εὐεργεταὶ τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας», ὁ.π., σ. 165 [ὑπὸ τῇ γενικῇ μνεῖα «Ἀθανάσιος Ραιδεστηνός» καὶ τὴν ἐπιπλέον ἐπισήμανση ὅτι «ἤκμαζε περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ’ αἰῶνος»], ἀφοῦ παραπέμπει καὶ στὸ ἄρθρο τοῦ μητροπολίτου πρώην Λεοντοπόλεως **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, «Ποιηταὶ καὶ ὕμνογράφοι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (κατ’ ἀλφαβητικὴν σειρᾶν)», *Νέα Σιών* 42 (1947), σσ. 228-230, ὅπου καταγράφονται [σὲ ἰδιαίτερο λῆμμα, ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἀθανάσιος ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ»] περαιτέρω περὶ αὐτοῦ πληροφορίες· σύμφωνα μ’ αὐτέες, ὁ Ἀθανάσιος Φωτεινίδης φέρεται ὅτι διατελοῦσε γραμματέας τοῦ μητροπολίτου Μηθύμνης Διονυσίου [πρόκειται περὶ τοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1774-1801 ἀρχιερατεύσαντος Λεσβίου μητροπολίτου Διονυσίου Γ’ τοῦ Καραμήτσα· βλ. **Βασιλείου Γ. Ἀτέση**, μητροπολίτου πρώην Λήμνου, «Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ’ ἀρχῆς μέχρι σήμερον», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 57 (1975), σ. 120], ἐνῶ παράλληλα μαρτυρεῖται ὡς ποιητῆς καὶ ἄλλων ἀσματικῶν ἀκολουθιῶν [πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Μηθύμνης τοῦ νέου καὶ θαυματουργοῦ (14 Ὀκτωβρίου) καὶ τῆς ἁγίας μάρτυρος Κυριακῆς (7 Ἰουλίου)] ἢ παρακλητικῶν κανόνων [πρὸς τιμὴν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τοῦ Τιμίου Προδρόμου]. Γιὰ τὴ συγκεκριμένη ὕμνογραφικὴ δραστηριότητα τοῦ ἐν λόγῳ Ἀθανασίου βλ. καὶ τὸ εἰδικὸ λῆμμα **Ἰω. Μουτζούρη**, «Ἀθανάσιος ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τόμος 1^{ος}, ὁ.π., στ. 562.

²⁴⁰ Βλ. **Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου**, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ’ ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ὁ.π., σ. 347 [: Γεννάδιος μοναχός, ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ, πρωτοψάλτης τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου, διακρινόμενος ἐπὶ μεγάλῃ καὶ στεντορεῖα φωνῇ, ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα διὰ τὸν ψάλλοντα εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις μέγαν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Ἐμέλισεν ὁ Γεννάδιος ᾠδὰς, ὕμνους καὶ ἐν μακρὸν καὶ ἐντεχνον ἐγκώμιον εἰς τὸν μακαριώτατον πατριάρχην τῆς Σιών Κύριλλον τὸν Β’ πρὸς ἤχον Δ’, εἰς ὃ συνέπεται καὶ μακρὸν κράτημα. Ὁγδοηκοντούτης σχεδὸν ἀπέθανε περὶ τὸ 1868 μ.Χ.]. πρβλ. ὁμοίως: **Τοῦ ἴδιου**, *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ὁ.π., σ. 211 [ὅπου προστίθεται ὅτι διετέλεσε «μαθητῆς τῶν τριῶν διδασκάλων»]. **Τοῦ ἴδιου**, *Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, ὁ.π., σ. 55. Ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ Γεννάδιος μοναχός μνημονεύεται καὶ στὸ ἄρθρο «Θρᾶκες μουσικοί», *Θρακικά*. Ἐκτακτον τεύχος ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, ὁ.π., σ. 224.

πηγῶν δὲν ἐπιτρέπει ἀναφορὰ διεξοδικότερη τῆς ἤδη γενομένης. Ἐδῶ, κρίνω σκόπιμο νὰ ἀδολεσχήσω μόνον γύρω ἀπὸ τὰ δύο ἀρχαιότερα μέλη τῆς «οἰκογένειας» τῶν Ραιδεστηνῶν, δηλαδή τὸν Δημήτριον Ραιδεστηνὸν καὶ τὸν Παντοκρατορινὸν μοναχὸν καὶ δομέστικο Δαβίδ Ραιδεστηνόν· ἔχει ἤδη ἀναπτυχθεῖ γι' αὐτοὺς μιὰ ἐνδιαφέρουσα «μουσικοφιλολογικὴ» συζήτηση²⁴², ποὺ παραμένει ἀκόμη ἀνοικτὴ, στὴν ὁποία καὶ ἐπιθυμῶ νὰ συμβάλω περαιτέρω μὲ τις ἀκόλουθες (εἰδικότερες καὶ γενικότερες) παρατηρήσεις:

Ὁ Δημήτριος Ραιδεστηνὸς πρωτοεμφανίζεται στὶς μουσικὲς πηγὲς κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 15^{ου} αἰῶνα, ἐνῶ τὸ ὄνομά του ἐξακολουθεῖ νὰ μνημονεύεται στὰ σχετικὰ χειρόγραφα ὡς καὶ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰῶνα²⁴³.

²⁴¹ Ἐπισημαίνεται μόνον ἀπὸ τὸν **Σωφρόνιον Εὐστρατιάδη**, ὁ.π., σ. 51, ὅπου (βάσει τοῦ κώδικα Λαύρας Κ 144) μνημονεύεται ὡς μελοποιὸς ἑνὸς τρισαγίου· ὁ Εὐστρατιάδης ὁμιλεῖ περὶ τρισαγίου Λειτουργίας, ἀλλὰ μᾶλλον πρόκειται περὶ ἀσματικοῦ τρισαγίου, βάσει καὶ μιᾶς ἄλλης μαρτυρίας – καταχωρισμένης (μεταξὺ τῶν φφ. 80^r-83^r) στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1687 αὐτόγραφο Κοσμᾶ τοῦ Μακεδόνο κώδικα Παντελεήμονος 919–, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἀσματικὸν τρισάγιον Γαβριὴλ ἐπισκόπου Ραιδεστοῦ ἀνθολογεῖται στὸ τέλος τῆς δοξολογίας Μπαλάση ἱερέα καὶ νομοφύλακα σὲ ἦχο δ' [βλ. καὶ **Γρ. Θ. Στάθη**, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς – Ἁγίου Ὁρους. Κατάλογος περιγραφικῶν τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους*, τόμος Β', Αθήναι 1976, σ. 211]. Ὁ ἐν λόγω Γαβριὴλ εἶναι ἀμάρτυρος στὴ σχετικὴ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ (καὶ εἰδικότερα τὴν ἐπισκοπικὴ) ἱστορία τῆς Ραιδεστοῦ βιβλιογραφία [ὡς «ἄδηλο ἐπίσκοπο Ραιδεστοῦ» τὸν μνημονεύει καὶ ὁ **Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος**, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ραιδεστοῦ», ὁ.π., σ. 184]· μαρτυρεῖται μόνον στὴ μελέτη τοῦ **Μιλτ. Σταμούλη**, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης», ὁ.π., σ. 163 (ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ βάσει τῆς παραπάνω ἐπισήμανσης τοῦ Σ. Εὐστρατιάδη).

²⁴² Πρβλ. ἐνδεικτικὰ: **Σωφρόνιου Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σσ. 54-62, 62-63. **Andrija Jakovljević**, “ДАВИД РЕДЕСТИНОС И ЈОВАН КУКУЗЕЛЪ У СРПСКОСЛОВЕНСКИМ ПРЕВОДИМА” *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta XII* (Beograd 1970), pp. 181-184. **Idem**, “David Raidestinos, Monk and Musician”, *SEC III* (1973), pp. 91-97. **Τοῦ ἴδιου**, *Δίγλωσση παλαιογραφία καὶ μελωδοῦ-ὑμνογράφοι τοῦ κώδικα τῶν Ἀθηνῶν 928*, ὁ.π., σσ. 98-99. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π., σ. 380. **Εὐγενίου Γκέρτσμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος*, τόμος Α', ὁ.π., σ. 595. **Τοῦ ἴδιου**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος*, τόμος Β', ὁ.π., σσ. 45-89, 457. **Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου**, *Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς* ὁ.π., σ. 200.

²⁴³ Γιὰ αὐτὸν βλ. καὶ ὁμώνυμο ἄρθρο τοῦ γράφοντος στὴ ρωσικὴ ἐγκυκλοπαιδεῖα *ПРАВОСЛАВНАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ XV* (МОСКВА 2007), pp. 152-153.

Δυστυχῶς, ἐλάχιστα πράγματα γνωρίζουμε γιὰ τὸν βίο καὶ τὴν πολιτεία του· ἡ σημαντικότερη μαρτυρία ποὺ ἀπαντᾷ γι' αὐτὸν στὰ μουσικὰ χειρόγραφα εἶναι –ἀναμφίβολα– ὁ χαρακτηρισμὸς του ὡς *μαῖστορα*²⁴⁴. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ τίτλος *μαῖστωρ* δηλώνει τὸν «ἀπόλυτο μουσικό», τὸν «καταξιωμένο τεχνίτη», τὸν «ὑπέρτατο δάσκαλο» τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Ἡ ἀρχαιότερη μνεῖα τοῦ Δημητρίου ὡς *μαῖστορα* ἔχει –πρὸς τὸ παρὸν– ἐντοπισθεῖ στὸν κώδικα ΡΑΙΚ 154, γραμμένο κατὰ τὸ ἔτος 1430 ἀπὸ τὸν μοναχὸ Δαβίδ τὸν Ραιδεστηνό. Ἐάν, λοιπόν, κατὰ τὸ ἔτος 1430 ὁ Δημήτριος χαρακτηρίζεται ἀνεπιφύλακτα ὡς *μαῖστωρ*, τοῦτο σημαίνει ὅτι θὰ βρισκόταν –προφανῶς– σὲ μιὰν ὠριμη ἡλικία, στὰ χρόνια τῆς μουσικῆς καταξίωσής του. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ γέννησή του θὰ πρέπει νὰ προσδιοριστεῖ στὰ τέλη (ὀπωσδήποτε μέσα στὴν τελευταία δεκαπενταετία) τοῦ 14^{ου} αἰώνα, ἐνῶ παράλληλα μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ δραστηριότητά του θὰ πρέπει λογικὰ νὰ συνεχίστηκε καὶ ἀρκετὰ χρόνια μετὰ τὰ μέσα τοῦ 15^{ου} αἰώνα.

Τὸ συνθετικὸ ἔργο τοῦ Δημητρίου Ραιδεστηνοῦ δὲν εἶναι ἰδιαίτερα εὐρύ, ἀφορᾷ δὲ –σχεδὸν ἀποκλειστικά²⁴⁵– διάφορους κοινωνικοὺς ὕμνους. Ἡ σύνθεσή του ποὺ γνώρισε τὴ μεγαλύτερη διάδοση (ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 15^{ου} ὡς καὶ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰώνα) εἶναι ἓνα κοινωνικὸ τῶν Κυριακῶν μελοποιημένο σὲ ἦχο πρωτόβαρου²⁴⁶. Ἄλλα γνωστὰ μελοποιήματά του εἶναι δύο ἀκόμη

²⁴⁴ Βλ. ἐνδεικτικὰ στοὺς κώδικες: ΡΑΙΚ 154 (ἔτους 1430), φφ. 222^v/230^r/239^v. Φιλοθέου 122 (α' μισὸ 15^{ου} αἰώνα), φφ. 222^v-223^r/227^v-228^r. Ἰβήρων 974 (α' μισὸ 15^{ου} αἰώνα), φ. 201^r κ.έ./ μεταξὺ φφ. 210^r-216^r. Δοχειαρίου 336 (ἀρχές 16^{ου} αἰώνα), μεταξὺ φφ. 207^r-209^v, ὅπου ὁ Δημήτριος μνημονεύεται ὡς *Δημήτριος μαῖστωρ ὁ Ραιδεστηνός*.

²⁴⁵ Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι στὸν κώδικα ΕΒΕ 2622 (ἀρχές 15^{ου} αἰώνα), φ. 412^r, ἐντοπίστηκε (ἀνθολογούμενος ὑπὸ τὴν ἀκόλουθη, συγκεκριμένα, ἀναγραφή: *Ἐτερον, κύρ Δημητρίου τοῦ Ραιδεστηνοῦ καὶ μαῖστορος· [ἦχος] πλ. δ' Ἐκλείποιεν ἀμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς*) καὶ ἓνας στίχος τῶν Ἀνοιξανταρίων, ἀποδιδόμενος στὸν ἐν λόγῳ Δημήτριο, στὸν ὁποῖο –μάλιστα– ἐπιβάλλονται οἱ ἐξῆς ἐνδιαφέροντες τριαδικοὶ στίχοι: *Δόξα σοι, πάτερ ἄγιε, δόξα σοι, τὸ πνεῦμα τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμόδοξον καὶ συναῖδιον, σὺν νίῳ δοξαζόμενον, τριάς ἁγία, δόξα σοι*.

²⁴⁶ Βλ. ἐνδεικτικὰ στοὺς κώδικες: ΡΑΙΚ 154 (ἔτους 1430), φ. 222^v [*Κύρ Δημητρίου, μαῖστορος τοῦ Ραιδεστηνοῦ, περσικόν*]. Φιλοθέου 122 (α' μισὸ 15^{ου} αἰώνα), φφ. 222^v-223^r. Ἰβήρων 974 (α' μισὸ 15^{ου} αἰώνα), φ. 201^r κ.έ. Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρωσίας 126 (β' μισὸ 15^{ου} αἰώνα), φ. 124^r. Δοχειαρίου 336 (ἀρχές 16^{ου} αἰώνα), μεταξὺ φφ. 207^r-209^v. Παντελεήμονος 1017 (ἀρχές 16^{ου} αἰώνα), φφ. 67^r-68^r. Λειμῶνος 258 (ἔτους 1527), φφ. 62^v-63^v. Λειμῶνος 273 (α' μισὸ 16^{ου} αἰώνα), φφ. 79^v-80^r. Λειμῶνος 289 (α' μισὸ 16^{ου} αἰώνα), φφ. 32^v-34^r. Κουτλουμουσίου 436 (16^{ος} αἰώνας), μεταξὺ φφ. 132^r-145^r. Παντελεήμονος 965 (μέσα 16^{ου} αἰώνα), μεταξὺ φφ. 58^v-71^v. Κουτλουμουσίου 396 (β' μισὸ 16^{ου} αἰώνα), φ. 165^r κ.έ. Λειμῶνος 287 (περὶ τὸ 1600), φφ. 74^r-75^r. Λειμῶνος 286 (μετὰ τὸ 1600), φ. 109^r-109^v. Λειμῶνος 257 (ἀρχές 17^{ου} αἰώνα), φφ. 108^r-109^r. Δοχειαρίου 369 (ἀρχές 17^{ου} αἰώνα), φ. 79^r-79^v. Σίμωνος Πέτρως 1 (ἀρχές 17^{ου} αἰώνα), φ. 114^r κ.έ. Ἐρμιτάζ ω 1163 (ἀρχές 17^{ου} αἰώνα), φ. 22^v. Λειμῶνος 245 (ἔτους 1649), φφ. 43^v-44^v. ΡΑΙΚ 38 (μέσα 17^{ου} αἰώνα), φφ. 7^r-8^v. Ἰβήρων 951 (β' μισὸ 17^{ου} αἰώνα), μεταξὺ φφ. 95^r-99^r. Ανανιάδου 6 (ἔτους 1680), φ. 82^v. Ἰβήρων 970 (ἔτους 1686), μεταξὺ φφ. 181^r-184^r. Λειμῶνος 459 (περὶ τὸ

κοινωνικά τῶν Κυριακῶν, μελοποιημένα στοὺς ἤχους πρῶτο²⁴⁷ καὶ πλάγιο τοῦ τετάρτου²⁴⁸ (ἐντελῶς σποραδικὰ παραδίδονται καὶ τρία κοινωνικά τῆς Ἑβδομάδας [: *Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον σὲ ἦχο βαρῦ*²⁴⁹, *Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου*²⁵⁰, *Μακάριοι οὖς ἐξελέξω σὲ ἦχο βαρῦ*²⁵¹]), καθὼς καὶ δύο κοινωνικά τῆς θείας Λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων *Γεύσασθε καὶ ἴδετε*, μελοποιημένα στοὺς ἤχους πλάγιο τοῦ δευτέρου νενανῶ²⁵² καὶ πλάγιο τοῦ τετάρτου²⁵³, ἀντίστοιχα.

1700), φφ. 295^v-296^r. Λειμῶνος 238 (περὶ τὸ 1700), φφ. 319^v-320^r. Ξηροποτάμου 317 (ἀρχές 18^{ου} αἰώνα), μεταξύ φφ. 215^r-221^v. Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρωσίας 56 (ἀρχές 18^{ου} αἰώνα), φ. 377^r. Ἰβήρων 987 (18^{ος} αἰώνας, μετὰ τὸ ἔτος 1731), φ. 409^r κ.έ. ΡΑΙΚ 42 (μέσα 18^{ου} αἰώνα), φ. 484^r. Κουτλουμουσίου 446 (ἔτους 1757), φ. 248^v κ.έ. Δοχειαρίου 332 (ἔτους 1760), μεταξύ φφ. 258^r-267^v. Ξηροποτάμου 307 (τῶν ἐτῶν 1767 καὶ 1770), μεταξύ φφ. 358^r-362^v. Λειμῶνος 8 (τέλη 18^{ου} αἰ.), φ. 190^v. Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρωσίας 711 (τέλη 18^{ου} αἰώνα), φ. 234^r. ΡΑΙΚ 44 (ἔτους 1796), φ. 156^v. Ἐξήγηση τοῦ ἴδιου κοινωνικοῦ, ἀπὸ τὸν Χουρμούζιο Χαροφύλακα, στὴ νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας καταχωρίζεται στὸν κώδικα ΜΠΤ 705, φφ. 137^r-138^r [= ΕΙΚΟΝΕΣ 1-3]. Σχολιασμὸ τῆς συγκεκριμένης σύνθεσης (μὲ προσθήκη καὶ περαιτέρω χειρόγραφης παράδοσης), ἀλλὰ καὶ πανομοιότυπη δημοσίευσή της (ἀπὸ τὰ φφ. 170^v-171^v τοῦ κώδικα Μεταμορφώσεως 56 [αὐτόγραφο, κατὰ τὸ ἔτος 1580, τοῦ Νικολάου Παδιάτη]), βλ. στὸ βιβλίο τοῦ **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1453-1820)*, ὁ.π., σ. 121 καὶ φωτογραφικὸ δείγμα 16.1-2. Πάνω στὴ μελωδία αὐτοῦ τοῦ κοινωνικοῦ ἔχει, ἐπιπροσθέτως, προσαρμοστῆ καὶ τὸ κείμενο τοῦ, ἀρμόδιου γιὰ τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, κοινωνικοῦ *Ἐπαίνει, Ιερουσαλήμ, τὸν Κύριον*. βλ. σχετικὰ στοὺς κώδικες: Λειμῶνος 258 (ἔτους 1527), φ. 81^r (: «...ἀπάνω εἰς τὸ Αἰνεῖτε τοῦ Δημητρίου Ραιδεστηνοῦ...»). Ἰβήρων 993 (μέσα 17^{ου} αἰώνα), φ. 134^r (: *Κυριακῆ τοῦ Θωμᾶ, κεκαλλώπισται παρὰ τοῖς Κωνσταντινοπολίταις, ὁμο<ο>ί<ω>ς τοῦ Ραιδεστηνοῦ...*). Λειμῶνος 8 (τέλη 18^{ου} αἰώνα), φ. 205^r-205^v [πρβλ., ἀντίστοιχα, **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π., σσ. 32, 380· καὶ **Γρ. Θ. Στάθη**, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς – Ἅγιον Ὅρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους*, τόμος Γ', Ἀθήναι 1993, σ. 874].

²⁴⁷ Βλ. ἐνδεικτικά: Λειμῶνος 240 (β' μισὸ 16^{ου} αἰώνα), φφ. 91^v-92^r. Ὑψηλοῦ 48 (β' μισὸ 16^{ου} αἰώνα), φ. 96^v. Ξηροποτάμου 271 (α' μισὸ 17^{ου} αἰώνα), φφ. 35^r-36^r.

²⁴⁸ Βλ. ἐνδεικτικά: ΡΑΙΚ 154 (ἔτους 1430), φ. 230^r. Φιλοθέου 122 (α' μισὸ 15^{ου} αἰώνα), φφ. 227^v-228^r. Λειμῶνος 287 (περὶ τὸ 1600), φφ. 75^v-76^v. Ἰβήρων 993 (μέσα 17^{ου} αἰώνα), φ. 125^r.

²⁴⁹ Βλ. ἐνδεικτικά: Λειμῶνος 287 (περὶ τὸ 1600), φ. 75^v.

²⁵⁰ Βλ. ἐνδεικτικά: Ἰβήρων 993 (μέσα 17^{ου} αἰώνα), φ. 125^r. [Διατηροῦνται, πάντως, ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴ συγκεκριμένη σύνθεση· καὶ στὸν κώδικα ΕΒΕ 2622 (ἀρχές 15^{ου} αἰώνα), φ. 410^{r-v} ἀνθολογεῖται τὸ ἴδιο κοινωνικό (ὑπὸ τὴν ἀναγραφή: *Κύρ Δημητρίου τοῦ Ραιδεστηνοῦ [ἦχος]* πλ. δ' *Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι*), ἀλλὰ ἡ σύγκρισή του μὲ τὸ ὁμοειδὲς ποίημα *Δαβὶδ τοῦ Ραιδεστηνοῦ* (βλ. παρακάτω, ὑπόσημ. 71) ἀπέδειξε ὅτι πρόκειται τελικὰ γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ τελευταίου, ποὺ ἀποδίδεται –ψευδεπίγραφα– στὸν Δημήτριο (πρβλ. παρόμοιο σχολιασμὸ καὶ παρακάτω, στὴν ὑπόσημ. 76)].

²⁵¹ Βλ. ἐνδεικτικά: Σίμωνος Πέτρως 1 (ἀρχές 17^{ου} αἰώνα), φφ. 124^v-125^v.

²⁵² Βλ. ἐνδεικτικά: ΡΑΙΚ 154 (ἔτους 1430), φ. 239^v. Φιλοθέου 122 (α' μισὸ 15^{ου} αἰώνα), φφ. 235^v-236^r. Ἰβήρων 974 (α' μισὸ 15^{ου} αἰώνα), μεταξύ φφ. 210^r-216^r. Δοχειαρίου 315 (τέλη 16^{ου}-ἀρχές 17^{ου} αἰώνα), μεταξύ φφ. 166^r-168^r. Ἰβήρων 993 (μέσα 17^{ου} αἰώνα), φ. 168^r.

Τὸ μεγαλύτερο πρόβλημα πὺ ἐντοπίζεται στὴ σύγχρονη μουσικολογικὴ ἔρευνα σχετικὰ μὲ τὸν Δημήτριο Ραιδεστηνὸ εἶναι τὸ ἐνδεχόμενον ταύτισής του μὲ τὸν συμπατριώτη του, γνωστὸ μελοποιὸ καὶ κωδικογράφου, Δαβὶδ μοναχὸ τὸν Ραιδεστηνὸ, τὸν μαρτυρούμενον ὡς δομέστικον τῆς ἀγιορειτικῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος²⁵⁴. Οἱ ἀπόψεις πὺ ὡς σήμερον ἔχουν κατατεθεῖ στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία διίστανται· ἄλλοι ταυτίζουν (μὲ κάποια ἐπιφύλαξιν) τοὺς δύο ἄντρες²⁵⁵ καὶ ἄλλοι θεωροῦν ὅτι πρόκειται γιὰ δύο ἐντελῶς διαφοροτικὰ πρόσωπα²⁵⁶. Σύμφωνα μὲ τὶς ὑπάρχουσες μαρτυρίες τῶν πηγῶν ὀρθότερη εἶναι ἡ δευτέρη ἄποψιν. Οἱ δύο ἄνδρες διαχωρίζονται, εὐκρινῶς (μνημονευόμενοι ὡς «Δαβὶδ μοναχός» καὶ «Δημήτριος ἐκ Ραιδεστοῦ», ἀντίστοιχα), ἀκόμη καὶ στοὺς γνωστοὺς (μεταγενέστερους πάντως) καταλόγους τῶν κατὰ καιροὺς ἐκκλησιαστικῶν μελοποιῶν καὶ διδασκάλων, καταλόγους πὺ προέκυψαν ἀπὸ τὴν (περὶ τὸ ἔτος 1770) πρωτογενῆ ἐργασία Κυρίλλου πρώην ἐπισκόπου Τήνου τοῦ Μαρμαρηνοῦ καὶ ἀντιγράφηκαν στὴ συνέχεια (κατὰ τὶς ἀρχὰς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα) τόσο ἀπὸ τὸν ἀρχιδιάκονο Νικηφόρο Καντουνιάρη τὸν Χίον, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν Χρυσάνθου τὸν ἐκ Μαδύτου²⁵⁷.

²⁵³ Βλ. ἐνδεικτικὰ: ΡΑΙΚ 154 (ἔτος 1430), φ. 239^v. Δοχειαρίου 315 (τέλη 16^{ου}-ἀρχὲς 17^{ου} αἰῶνα), μεταξὺ φφ. 166^r-168^r. Ἰβήρων 993 (μέσα 17^{ου} αἰῶνα), φ. 169^r. Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρωσίας 132 (τέλη 18^{ου} αἰῶνα), φ. 450^v.

²⁵⁴ Γ' αὐτὸν βλ. εἰδικότερα [ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προμνημονευθέντα μελετήματα τῶν: **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σσ. 54-62. **Andrija Jakovljević**, "ДАВИД РЕДЕСТИНОС И ЈОВАН КУКУЗЕЛЪ У СРПСКОСЛОВЕНСКИМ ПРЕВОДИМА", *ibid.* **Idem**, "David Raidestinos, Monk and Musician", *ibid.*] καὶ τὸ πρόσφατον ἄρθρον τοῦ **Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη**, «Δαβὶδ Ραιδεστηνός», *ПРАВОСЛАВНАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ XIII (МОСКВА 2006)*, pp. 600-601.

²⁵⁵ Βλ., γιὰ παράδειγμα, **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π., σ. 380. **Τοῦ ἴδιου**, **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1453-1820)*, ὁ.π., σ. 121.

²⁵⁶ Βλ., γιὰ παράδειγμα, **Ἀνδρέα Jakovljević**, *Δίγλωσση παλαιογραφία καὶ μελωδοὶ-ὑμνογράφοι τοῦ κώδικα τῶν Ἀθηνῶν 928*, ὁ.π., σσ. 98-99.

²⁵⁷ Πρβλ. ὅσα σημειώνονται σχετικὰ παραπάνω, στὴν ὑπόσημ. 33. Ἐν προκειμένῳ, τὶς σχετικὲς μὲ τοὺς ἐν λόγῳ μελοποιοὺς μαρτυρίες βλ. διαδοχικὰ· γιὰ τὸν κατάλογο Κυρίλλου τοῦ Μαρμαρηνοῦ: **Εὐγενίου Βλαδιμήροβιτς Γκέρτσμαν**, *Τὸ Θεωρητικὸν τῆς Πετροπόλεως*, ὁ.π., σ. 788 [· «Δαβὶδ μοναχός» καὶ «Δημήτριος ἐκ Ραιδεστοῦ», ἀντίστοιχα] καὶ **Χαραλάμπους Καρακατσάνη**, *Βυζαντινὴ Ποταμῆς, τόμος ΙΑ'*, *Θεωρητικὸν Κυρίλλου τοῦ Μαρμαρηνοῦ τοῦ Τηνίου [...]*, ὁ.π., σ. 169 [· «Δαβὶδ μοναχός» καὶ «Δημήτριος ἐκ Ραιδεστοῦ», ἀντίστοιχα]· γιὰ τὸν κατάλογο Νικηφόρου Καντουνιάρη τοῦ Χίου: **Γρ. Θ. Στάθης**, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς – Ἄγιον Ὅρος [...]*, τόμος Α', ὁ.π., σ. 147 [· «Δαβὶδ μοναχός» καὶ «Δημήτριος ἐκ Ραιδεστοῦ», ἀντίστοιχα]· γιὰ τὸν κατάλογο Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων: *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων. Τὸ ἀνέκδοτον αὐτόγραφο τοῦ 1816–Τὸ ἐντυπο τοῦ 1832*, ὁ.π., σ. 106 [· «Δαβὶδ μοναχός» καὶ «Δημήτριος ἐκ Ραιδεστοῦ», ἀντίστοιχα] καὶ *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς [...]*, ὁ.π., σ. XXXV [· «Δαβὶδ μοναχός» καὶ «Δημήτριος ἐκ Ραιδεστοῦ», ἀντίστοιχα].

Τὸ πρόβλημα, ὅμως, περιπλέκεται διότι ὁ μοναχὸς Δαβίδ ὁ Ραιδεστηνὸς ἐκτὸς ἀπὸ δραστήριος κωδικογράφος [εἶναι γνωστὰ τὰ ἀκόλουθα μουσικὰ χειρόγραφα του (τῶν ἐτῶν 1430-1436): ΡΑΙΚ 154 (τοῦ ἔτους 1430)²⁵⁸, Ἰβήρων 1006 (τοῦ ἔτους 1431)²⁵⁹, Παντοκράτορος 214 (τοῦ ἔτους 1433)²⁶⁰ καὶ Λαύρας Ε 173 (τοῦ ἔτους 1436)²⁶¹, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἔχει γράψει (κατὰ τὸ ἔτος 1432) καὶ ἓνα μὴ μουσικὸ κώδικα (ἓνα Εὐαγγελιστάριο)²⁶²] ἐμφανίζεται

²⁵⁸ Γιὰ ἀναλυτικὴ περιγραφή του βλ. **Εὐγενίου Γκέρτσμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος*, τόμος Β', ὁ.π., σσ. 45-89. Πρβλ. καὶ **Ἀνδρέα Jakovljević**, *Δίγλωσση παλαιογραφία καὶ μελωδοὶ-ὑμνογράφοι τοῦ κώδικα τῶν Ἀθηνῶν 928*, ὁ.π., σ. 99, ὑπόσημ. 6. **Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη**, «Δαβίδ Ραιδεστηνός», *ibid.*, p. 600.

²⁵⁹ Γιὰ ἀπλὴ ἀναγραφή τοῦ κώδικα βλ. **Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου**, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, τόμος δεύτερος, ἐν Κανταβριγία τῆς Ἀγγλίας 1990, σ. 245· ἀναλυτικότερα τὸν περιγράφει ὁ **Γρ. Θ. Στάθης**, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 119, ὑπόσημ. 2. Πρβλ. καὶ **Andrija Jakovljević**, «ДАВИД РЕДЕСТИНОС И ЈОВАН КУКУЗЕЉ У СРПСКОСЛОВЕНСКИМ ПРЕВОДИМА», *ibid.* **Idem**, «David Raidestinos, Monk and Musician», *ibid.*, pp. 93-94. Γιὰ ἄλλες σχετικὲς μνείες βλ. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π. **Εὐγενίου Γκέρτσμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος*, τόμος Β', ὁ.π., σ. 46. **Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη**, «Δαβίδ Ραιδεστηνός», *ibid.*

²⁶⁰ Γιὰ ἀπλὴ ἀναγραφή τοῦ κώδικα βλ. **Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου**, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, τόμος πρῶτος, ἐν Κανταβριγία τῆς Ἀγγλίας 1895, σ. 111. Γιὰ ἄλλες σχετικὲς μνείες πρβλ. **Marie Vogel – Victor Gardthausen**, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance*, Leipzig 1909, p. 100. **Σ. Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σσ. 54 καὶ 56 (ὑπόσημ. 1). **Andrija Jakovljević**, «ДАВИД РЕДЕСТИНОС И ЈОВАН КУКУЗЕЉ У СРПСКОСЛОВЕНСКИМ ПРЕВОДИМА», *ibid.*, p. 183. **Idem**, «David Raidestinos, Monk and Musician», *ibid.*, pp. 94-95. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π. **Εὐγενίου Γκέρτσμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος*, τόμος Β', ὁ.π. **Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη**, «Δαβίδ Ραιδεστηνός», *ibid.*

²⁶¹ Γιὰ μιὰν περιγραφή του βλ. **Σ. Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σσ. 54-62. Γιὰ ἄλλες σχετικὲς μνείες πρβλ. **Marie Vogel – Victor Gardthausen**, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance*, *ibid.* **Andrija Jakovljević**, «ДАВИД РЕДЕСТИНОС И ЈОВАН КУКУЗЕЉ У СРПСКОСЛОВЕНСКИМ ПРЕВОДИМА», *ibid.*, p. 183. **Idem**, «David Raidestinos, Monk and Musician», *ibid.*, p. 95. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π. **Εὐγενίου Γκέρτσμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος*, τόμος Β', ὁ.π. **Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη**, «Δαβίδ Ραιδεστηνός», *ibid.*

²⁶² Πρόκειται γιὰ τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 96 κώδικα τῆς Παρισινῆς Βιβλιοθήκης (γραμμένον «ἐξόδω τοῦ τιμιωτάτου καὶ ὀσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῦ κυροῦ Καλλίστου»), ποὺ –σύμφωνα μὲ κτητορικὸ σημεῖωμα στὴν ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου– ἦταν κτῆμα τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάσαφ. Βλ. **Marie Vogel – Victor Gardthausen**, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance*, *ibid.*· καὶ **Σ. Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σ. 54. Πρβλ. καὶ **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π. **Εὐγενίου Γκέρτσμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς*

στά μουσικά χειρόγραφα αὐτῆς τῆς χρονικῆς περιόδου καὶ ὡς συνθέτης τῶν ἰδίων ἀκριβῶς ὕμνων πού μελοποιεῖ καὶ ὁ Δημήτριος Ραιδεστηνός· στο ὄνομα του φέρονται –ἐκτὸς τῶν ἄλλων²⁶³– τρία κυριακὰ κοινωνικὰ *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον* μελοποιημένα στοὺς ἤχους πρῶτο²⁶⁴, πρῶτοβαρου²⁶⁵ καὶ πλάγιο τοῦ

Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Β', ὁ.π. Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη, «Δαβὶδ Ραιδεστηνός», ibid. [Ὡς πρὸς τὸν μνημονευόμενον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάσαφ, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ διευκρινισθεῖ ἐπακριβῶς ἐὰν πρόκειται περὶ τοῦ Ἰωάσαφ τοῦ Α' (1464-1466) ἢ περὶ τοῦ ἀπὸ Ἀνδριανουπόλεως Ἰωάσαφ τοῦ Β' (1555-1565). βλ., ἀντίστοιχα, Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες [...], ὁ.π., σσ. 361-362 καὶ 389-393. Ἡ χρονικὴ ἐγγύτητα πρὸς τὴν ἐκπόνηση τοῦ χειρογράφου συνηγορεῖ, σαφῶς, ὑπὲρ τοῦ πρῶτου, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ δεύτερος μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἀφοῦ μαρτυρεῖται (βλ. αὐτόθι, σ. 389) ὡς «πεπαιδευμένος, εἰδήμων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς»].

²⁶³ Ἐπισημαίνεται σχετικὰ ἓνα μάθημα πρὸς τιμὴν τοῦ ἀγίου Στεφάνου, *Στέφανος ἡ καλὴ ἀπαρχὴ τῶν μαρτύρων*, σὲ ἤχο δ' [βλ. ΡΑΙΚ 30 (τέλη 16^{ου} αἰώνα), φφ. 197^r-199^r. Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρωσίας 56 (ἀρχὲς 18^{ου} αἰώνα), φφ. 605^v-607^r]. Ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, ὁ.π., σ. 55, μνημονεύει καὶ ἐπιπλέον μελοποιήματα τοῦ ἐν λόγῳ Δαβίδ, ὅπως ἓνα ἀλληλουϊάριο, ἓνα κοινωνικὸ τῆς θείας Λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων, ἓνα στιχηρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ ἄλλα (τὰ ὅποια, ὅμως, ὡς ἐπιγραφόμενα γενικὰ στο ὄνομα κάποιου Δαβίδ ἱερομονάχου [π.χ. ἓνας στίχος ἀπὸ τὸν πολυέλεο Νικολάου τοῦ Κουκουμά· πρβλ. καὶ Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, Ὁ πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία, ὁ.π., σ. 398] ἢ πολὺ περισσότερο στο ὄνομα Δανιὴλ μοναχοῦ τοῦ Ἀγιορείτου [πρβλ. ὅσα σχολιάζονται σχετικὰ στὴ συνέχεια (ὑπόσημ. 74)], δὲν εἶναι ἀκόμη ἀσφαλὲς νὰ ἀποδοθοῦν στὴν προσωπικὴ του συνθετικὴ δραστηριότητα)· τίς συγκεκριμένες πληροφορίες ἐπαναλαμβάνει, ἐν πολλοῖς, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Χαρ. Καραγκούνης, «Δαβὶδ Ραιδεστηνός», *ibid.*, pp. 600-601. Πίνακα τῶν μελοποιημάτων τοῦ Δαβίδ (μάλιστα δὲ σῶφρονα διηρημένο σὲ τρεῖς ἐνότητες: μελοποιήματα ἀποδιδόμενα εἴτε εὐθέως στὸν Δαβὶδ Ραιδεστηνό, εἴτε γενικὰ σὲ κάποιον Δαβὶδ μοναχό, εἴτε –τέλος– στὸν Δανιὴλ μοναχό τὸν Ἀγιορείτη) παραθέτει καὶ ὁ **Andrija Jakovljević**, “David Raidestinos, Monk and Musician”, *ibid.*, pp. 96-97.

²⁶⁴ Βλ. ἐνδεικτικὰ: Λειμῶνος 258 (ἔτους 1527), φφ. 221^r-222^v [«...περσικόν...»]. Καρακάλου 237 (β' μισὸ 17^{ου} αἰώνα), φφ. 33^v-34^v.

²⁶⁵ Βλ. ἐνδεικτικὰ: ΡΑΙΚ 154 (ἔτους 1430), φ. 223^v [αὐτόγραφο καταγραφή]. Φιλοθέου 122 (α' μισὸ 15^{ου} αἰώνα), φ. 224^r-224^v. Ξηροποτάμου 265 (μέσα 16^{ου} αἰώνα), μεταξὺ φφ. 79^v-86^r. Λειμῶνος 284 (περὶ τὸ 1600), φφ. 64^v-65^v. Λειμῶνος 350 (μετὰ τὸ 1600), φφ. 165^v-166^v. Ἐρμιτάζ ω 1163 (ἀρχὲς 17^{ου} αἰώνα), φφ. 32^r-33^r. Λειμῶνος 285 (περὶ τὸ 1600-1630), φφ. 137^r-138^r. Δοχειαρίου 386 (μέσα 17^{ου} αἰώνα), φ. 100^r κ.έ. Ἰβήρων 993 (μέσα 17^{ου} αἰώνα), φ. 130^r. Σιδερίδου 7 (μέσα 17^{ου} αἰώνα), σσ. 2-6. Ἰβήρων 961 (τέλη 17^{ου} αἰώνα), φ. 139^r κ.έ. Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρωσίας 132 (τέλη 18^{ου} αἰώνα), φ. 388^v. Στὸν κώδικα Λειμῶνος 291 (περὶ τὸ 1600), φφ. 12^v-13^v, πάνω σ' αὐτὸ τὸ κοινωνικὸ ἔχει προσαρμοστῆ,

τετάρτου²⁶⁶, καθώς και ένα θεοτοκίο κοινωνικό Ποτήριο σωτηρίου λήψομαι σὲ ἦχο πλάγιου τοῦ τετάρτου²⁶⁷.

Ἡ περίπτωση εἶναι –ἀναμφίβολα– ἀξιοπρόσεκτη· ποιά πραγματική ἢ εἰκαζόμενη ἢ ἔστω «ἐκλεκτική» συγγένεια ὁδηγεῖ τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς δύο σύγχρονους καὶ ὁμοπάτριδες μελοποιούς (τὸ ὄνομα τῶν ὁποίων ἔχει –ἐπιπροσθέτως– κοινὸ ἀρκτικό γράμμα) νὰ τονίσει ἐκ νέου τὰ ἴδια ἀκριβῶς ποιήματα πού μελοποιεῖ καὶ ὁ ἄλλος; Τὸ φαινόμενο (ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀρμοδίως ἐπισημάνει²⁶⁸) δὲν εἶναι μοναδικό· ἀπεναντίας, δὲν σπανίζει στὴν

στὰ διάστιχα, καὶ τὸ κείμενο τοῦ θεοτοκίου κοινωνικοῦ Ποτήριο σωτηρίου λήψομαι [πρβλ. **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π., σσ. 62, 380].

Ἄς διευκρινισθεῖ, βέβαια (προκειμένου περὶ ὅλων τῶν ἐδῶ μνημονευόμενων συνθέσεων Δαβὶδ τοῦ Ραιδεστηνοῦ), ὅτι ἀποδελτιώθηκαν κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα (μέσω καταλόγων μουσικῶν χειρογράφων) ὅσα σχετικὰ μελοποιήματά του ἐντοπίστηκαν ἐπιγραφόμενα (ἐπώνυμα) στὸ ὄνομά του· τοῦτο δὲν ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενο κάποια ἀπ' αὐτὰ ἀπλῶς νὰ ἀποδίδονται ψευδεπίγραφα στὸν Δαβὶδ, λόγω τῆς συνήθους στὶς χειρόγραφες πηγές σύγχυσης του μὲ τὸν Δημήτριο Ραιδεστηνό [πρβλ., γιὰ παράδειγμα, ὅσα ἤδη ἐπεσήμανε ὁ **Μανόλης Κ. Χατζηγιακουμῆς**, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1453-1820)*, ὁ.π., σ. 121, μιλώντας ἀκριβῶς γιὰ τὸ συγκεκριμένο κοινωνικό τοῦ βαρέος ἦχου: «Τὸ κοινωνικό αὐτό, σὲ ἦχο βαρὺ ἢ πρωτόβαρυν, φέρεται ἄλλοτε ἐπ' ὀνόματι τοῦ Δημητρίου Ραιδεστηνοῦ καὶ ἄλλοτε τοῦ Δαβὶδ Ραιδεστηνοῦ...»], μιᾶς σύγχυσης, πάντως, πού (ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν παρούσα ἔρευνα) ἰσχύει μᾶλλον ἀμφίδρομα [ἀφοῦ δὲν ἐλλεῖπει καὶ τὸ ἀντίστοιχο φαινόμενο μεταξὺ τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Δαβὶδ (πρβλ. σχετικὲς ἐπισημάνσεις στὶς ὑποσημ. 54 καὶ 76)]. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ τελικὸς λόγος θὰ μπορούσε νὰ διατυπωθεῖ μόνον κατόπιν αὐτοψίας καὶ παραβολικῆς σύγκρισης τοῦ συνόλου τῆς χειρόγραφης παράδοσης τοῦ (φερόμενου ὡς) «κοινοῦ» συνθετικοῦ ἔργου ἀμφοτέρων τῶν Ραιδεστηνῶν μουσικῶν (Δημητρίου καὶ Δαβίδ).

²⁶⁶ Βλ. ἐνδεικτικά: ΡΑΙΚ 154 (ἔτους 1430), φ. 228^v [αὐτόγραφο καταγραφή]. Φιλοθέου 122 (α' μισὸ 15^{ου} αἰώνα), φ. 228^r.

²⁶⁷ Βλ. ἐνδεικτικά: ΡΑΙΚ 154 (ἔτους 1430), φ. 228^v [αὐτόγραφο καταγραφή]. Φιλοθέου 122 (α' μισὸ 15^{ου} αἰώνα), φ. 228^{r-v}. Λειμῶνος 258 (ἔτους 1527), φφ. 244^v-246^r. Πρβλ. καὶ ὅσα ἐπισημαίνονται σχετικὰ στὶς ὑποσημ. 54 καὶ 76.

²⁶⁸ Πρβλ. **Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη**, «Συγχύσεις ὁμωνύμων Ἁγιορειτῶν μουσικῶν: Ἡ περίπτωση τῶν Δαμασκηνῶν», ἀνακοίνωση κατὰ τὸ διεθνὲς ἐπιστημονικὸ θεολογικὸ συνέδριο «Ρωσία καὶ Ἅγιον Ὄρος. Χιλιετία πνευματικῆς ἐνότητας» [Μόσχα, 1-4 Ὀκτωβρίου 2006]· ὑπὸ δημοσίευση

έν γένει χειρόγραφη παράδοση τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Μιά πρώτη δέ, ἴσως ἄκριτη ἀλλὰ πάντως βásiμη, εἰκασία θὰ ἤθελε τοὺς δύο μελοποιούς, ἐφόσον συγχρονίζονται, κατάγονται ἀπὸ τὴν ἴδια πόλη καὶ μελοποιοῦν τὰ ἴδια ἀκριβῶς ποιήματα, νὰ ταυτίζονται μὲ ἀσφάλεια· τότε, ἡ διαφορὰ τοῦ (φέροντος κοινὸ ἀρκτικὸ γράμμα) ὀνόματός τους θὰ ἀποδιδόταν, εἰκότως, σὲ ἀλλαγὴ ὀνοματοδοσίας κατὰ κάποια μοναχικὴ κουρά²⁶⁹. Προτάθηκε κάτι

(ρωσιστί) στὰ Πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου καὶ (ἐλληνιστί) σὲ ἀφιερωματικὸ στὴ μνήμη Γεωργίου Στ. Ἀμαργιανάκη τόμο τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

²⁶⁹ Μόνον μία σχετικὴ μαρτυρία ἔχει (πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον) ἐντοπισθεῖ στὴ χειρόγραφη παράδοση, αὐτὴ πού καταγράφεται στὸν κώδικα Σινᾶ 1469 (Ἀνθολογία τοῦ ἔτους 1689, χφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας τοῦ Ἰβηρίτου), φ. 189^{r-v}: Ἔτερον, κῦρ Δημητρίου τοῦ Ραιδεστηνοῦ, τοῦ μετονομασθέντος Δαβὶδ μοναχοῦ· ἤχος πρωτόβαρυς Αἰνεῖτε τὸν Κύριον [= ΕΙΚΟΝΕΣ 4-5]· τὴν ἴδια μαρτυρία ἐπικαλεῖται (μέσω δημοσιεύματος τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκου) καὶ ὁ **Εὐγένιος Γκέρτσμαν**, *Τὰ ἐλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Β', ὁ.π., σ. 46*. Ἡ μοναδικότητα, βέβαια, τῆς συγκεκριμένης μαρτυρίας [παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι καταγράφεται ἐπάνω καὶ ἀπὸ τὸν ἐν πολλοῖς ἐγκυρο κάλαμο Κοσμᾶ Μακεδόνας τοῦ Ἰβηρίτου (περὶ τοῦ ὁποῦ βλ. γενικὰ **Γεωργίου Δ. Ζησίμου**, *Κοσμᾶς Ἰβηρίτης καὶ Μακεδῶν, δομέστικος τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων*, Ἀθήνα 2007)], ἀλλὰ καὶ ἡ χρονικὰ ὀψιμη καταγραφή της (τέλη τοῦ 17^{ου} αἰῶνα), δημιουργοῦν, ὅπωςδῆποτε, ἔντονες ἐπιφυλάξεις.

Πάντως, τὸ ἀνθολογούμενο ἐδῶ μέλος εἶναι τὸ γνωστὸ ἀπὸ πολυάριθμες ἄλλες μουσικὲς πηγὲς κοινωνικὸ Δημητρίου τοῦ Ραιδεστηνοῦ [ὁ φιλέρευνος ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ διαπιστώσει τοῦ λόγου τὸ ἀληθὲς συγκρίνοντας –γιὰ παράδειγμα– τὴν (παρατιθέμενη στὸ τέλος τοῦ παρόντος ἀρθρου) εἰκόνα 5 μὲ τὸ (ἐπισημανθὲν παραπάνω –στὴν ὑποσημ. 50– καὶ δημοσιευόμενο στὸ βιβλίον τοῦ **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1453-1820)*, ὁ.π., φωτογραφικὸ δείγμα 16.1-2) πανομοιότυπο τοῦ ἴδιου κοινωνικοῦ ἀπὸ τὸν κώδικα Μεταμορφώσεως 56, φφ. 170^v-171^v (ὅπου ἀνθολογεῖται ὑπὸ τὴν ἀναγραφή: Ἔτερον, κῦρ Δημητρίου τοῦ Ραιδεστηνοῦ)], ἀν καὶ σχετικὰ μὲ τὴ σύσταση αὐτῆς τῆς σύνθεσης πρέπει –ἐπιπροσθέτως– νὰ παρατηρηθοῦν ἐδῶ τὰ ἀκόλουθα: τὸ συγκεκριμένο κοινωνικὸ Δημητρίου τοῦ Ραιδεστηνοῦ ἐμφανίζεται στὶς χειρόγραφες πηγὲς (καὶ πέρα ἀπὸ τὶς σαφῶς παρατηρούμενες, μικρότερες ἢ μεγαλύτερες, σημειογραφικὲς διαφοροποιήσεις στὴν καταγραφή του) ὑπὸ «διττὴ ἐκδοχή», γεγονὸς πού φαίνεται νὰ σχετίζεται μὲ τὴ χρονικὴ περίοδο κατὰ τὴν ὁποία καταγράφεται. Ἀναλυτικότερα, ἡ ἐντοπιζόμενη –πλέον οὐσιαστικῆ– διαφοροποίησις συνίσταται στὴν κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο παράλειψη πλήρους τοῦ –μετὰ τὴν παρακελευσματικὴ προσταγὴ *πάλιν*– δευτέρου ἀλληλουϊαρίου (τὸ ὁποῖο στὴν κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο «ἐκδοχή» τῆς ἴδιας σύνθεσης ἀναπτύσσεται προοδευτικά, συμπλεκόμενο μὲ ἀρμόδιους νενανισμούς [: ἀλλε–νανε...–ἀλλη–ἀλληλουΐα]) καὶ στὴν παράλληλη προσθήκη –πάνω στὴ ληκτικὴ συλλαβὴ τοῦ τελευταίου ἀλληλουϊαρίου– ἐνὸς περαιτέρω μελικοῦ πλατυσμοῦ. Οἱ παραπάνω ἐπισημανθέντες κώδικες [: Μεταμορφώσεως 56 (τοῦ ἔτους 1580) καὶ Σινᾶ 1469 (τοῦ ἔτους 1689), γραμμένοι σὲ ἀπόσταση ἑκατονταετίας περίπου] διασώζουν –ἀκριβῶς– αὐτὴν (τὴ λεγόμενη μεταβυζαντινὴ) «ἐκδοχή» τοῦ σχολιαζόμενου μέλους (γι' αὐτὸ καὶ συμφωνοῦν ἀπόλυτα μεταξύ τους). Σὲ παλαιότερες μουσικὲς πηγὲς, ὅμως [ἀπ' τὶς ὁποῖες προβάλλεται ἐδῶ, ἐνδεικτικὰ, ὁ κώδικας Φιλοθέου 122 (α' μισὸ 15^{ου} αἰῶνα), φφ. 222^v-223^r, μὲ τὸν ὁποῖο –γιὰ παράδειγμα– συμφωνοῦν ἀπόλυτα –

παρόμοιο, με έπισφαλῆ –ὅμως– ταύτιση τοῦ ἐν λόγῳ Δαβίδ μοναχοῦ τοῦ Ραιδεστηνοῦ με κάποιον ἄλλον Ἀγιορείτη μοναχό, ὀνόματι Δανιήλ²⁷⁰.

ὅπως με αὐτοψία διαπιστώθηκε– οἱ μνημονευόμενοι ἀπὸ τὸν **Ἀντρέα Jakovljević**, *Δίγλωσση παλαιογραφία καὶ μελωδοί-ὕμνογράφοι τοῦ κώδικα τῶν Ἀθηνῶν 928*, ὁ.π., σσ. 98-99, κώδικες: EBE 2622 (ἀρχές 15^{ου} αἰώνα), φ. 408^{r-v}. EBE 2444 (μέσα 15^{ου} αἰώνα), φφ. 224^v-225^r. EBE 2837 (τοῦ ἔτους 1457), φ. 184^{r-v}. EBE 904 (15^{ος} αἰώνας), φ. 279^r], ἡ ἴδια σύνθεση καταγράφεται – πρωτογενῶς– με τὶς ἤδη ἐπισημανθεῖσες (μορφολογικὲς καὶ συνεκδοχικὰ μελικὲς) διαφοροποιήσεις.

²⁷⁰ Πρόκειται γιὰ πρόταση τοῦ **Σωφρονίου Εὐστρατιάδου**, ὁ.π., σ. 54 [: «Τὸ μοναχικὸν αὐτοῦ ὄνομα ἦν Δανιήλ, καὶ οὕτως ἐπιγράφεται εἰς τινὰ αὐτοῦ ἔργα “Δανιήλ μοναχὸς Ἀγιορείτης” ἀλλὰ μεγαλόσχημος γενόμενος ἀντήλλαξε τοῦτο διὰ τοῦ Δαβίδ. Τὴν τοιαύτην μεταβολὴν τοῦ ὀνόματος μανθάνομεν ἐκ τοῦ Λαυριωτικοῦ κώδικος K 188 ἐν τῷ ὁποίῳ εἰς ἐν ποίημα αὐτοῦ γίνεται ἡ ἐξῆς δήλωσις: “Νῦν αἱ δυνάμεις Δανιήλ Ἀγιορείτου· ἕτερον τοῦ αὐτοῦ Δανιήλ μοναχοῦ τοῦ διὰ τοῦ μεγάλου σχήματος Δαβίδ”»]. Ὁ ἴδιος (ὁ.π., σσ. 54-55) προχωρεῖ, περαιτέρω, καὶ σὲ ταύτιση τῶν μνημονευόμενων Δανιήλ Ἀγιορείτου καὶ Δαβίδ Ραιδεστηνοῦ με τὸν μοναχὸ Δανιήλ Γαβαλᾶ [: «Ἐν τῷ αὐτῷ κώδ. (K 188) ἐν Κοινωνικὸν “Γεύσασθε καὶ ἴδετε” ἐπιγράφεται “Δανιήλ μοναχοῦ Γαβαλᾶ”· τὸ αὐτὸ δὲ Κοινωνικὸν εἰς τὸν ἰδιόγραφον τοῦ Δαβίδ κώδ. (E 173) ἐπιγράφεται “Δαβίδ τοῦ Ραιδεστηνοῦ” καὶ εἰς ἄλλον κώδ. τῆς Λαύρας (Θ 154) τὸ αὐτὸ Κοινωνικὸν τιτλοφορεῖται “Δαβίδ μοναχοῦ Ἀγιορείτου” ὁμοίως καὶ εἰς τὸν Ξηροποταμινὸν 317 “Δαβίδ μοναχοῦ”. Ἐκ τούτου δῆλον γίνεται ὅτι τὸ οἰκογενειακὸν αὐτοῦ ὄνομα ἦν Γαβαλᾶς»]. Αὐτὲς τὶς ἀπόψεις τοῦ ἐπανελάβαν καὶ οἱ **Andrija Jakovljević**, “ДАВИД РЕДЕСТИНОС И ЈОВАН КУКУЗЕЛЪ У СРПСКОСЛОВЕНСКИМ ПРЕВОДИМА”, *ibid.*, pp. 182-183. **Idem**, “David Raidestinos, Monk and Musician”, *ibid.*, pp. 92-93. **Γεώργιος Ἴ. Παπαδόπουλος**, *Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, ὁ.π., σ. 200. **Κωνσταντῖνος Χαρ. Καραγκούνης**, «Δαβίδ Ραιδεστηνός», *ibid.*, p. 600. Ὡστόσο, εἶναι προφανὲς ὅτι οἱ παραπάνω μαρτυρίες εἶναι ὄχι μόνον ἀποσπασματικὲς ἀλλὰ καὶ ἄκρως γενικὲς· αὐτὸς ὁ ἀόριστος μνημονευόμενος «Δαβίδ μοναχός» δὲν εἶναι καθόλου σίγουρο ὅτι πρέπει νὰ ταυτισθῆ με τὸν Δαβίδ Ραιδεστηνό, ἐνῶ (κρίνοντας ἀπὸ τὴν ἐν προκειμένῳ «ἐπίμαχη» σύνθεση [: τὸ χερουβικὸ τῆς θείας Λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων *Νῦν αἱ δυνάμεις*]) καὶ ὁ μαρτυρούμενος ὡς «Δανιήλ Ἀγιορείτης» πρέπει μᾶλλον νὰ συσχετισθῆ με τὸν Δανιήλ τὸν Θεσσαλονικέα, πού ἀκμάζει ἀνάμεσα στὸ β' μισὸ τοῦ 17^{ου} καὶ τὸ α' τέταρτο τοῦ 18^{ου} αἰώνα, μελοποιῶ μιᾶς παρόμοιας σύνθεσης σὲ ἦχο τρίτο (βλ. σχετικὰ **Κωνσταντῖνου Χαρ. Καραγκούνη**, *Παραλειπόμενα περὶ τοῦ Χερουβικῆ ὕμνου*, ὁ.π., σ. 122). Ὁ τελευταῖος Δανιήλ [γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. τὸ εἰδικὸ ἄρθρο τοῦ **Κωνσταντῖνου Χαρ. Καραγκούνη**, «Δανιήλ Ἀγιορείτης Θεσσαλονικαῖος», *ПРАВОСЛАВНАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ XIV (МОСКВА 2006)*, pp. 97-99· πρβλ. ἐπιπλέον: **Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ**, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, ὁ.π., σ. 289. **Εὐγενίου Γκέρτσμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Α'*, ὁ.π., σ. 594. **Κωνσταντῖνου Χαρ. Καραγκούνη**, *Ἡ παράδοση καὶ ἐξήγηση τοῦ μέλους τῶν χερουβικῶν τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μελοποιίας*, ὁ.π., σσ. 390-392] μαρτυρεῖται –ἐπίσης– καὶ ὡς μελοποιὸς ἐνὸς κοινωνικοῦ (γιὰ τὴν ἴδια θεία Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων) *Γεύσασθε καὶ ἴδετε* σὲ ἦχο πρῶτο [βλ. Κουτλουμουσίου 449 (περὶ τὸ ἔτος 1700), φ. 143^r κ.έ. Πρ. Ἡλιοῦ Ὑδρας 630 (ἀρχές 18^{ου} αἰώνα), φφ. 8^r-9^r], σύνθεση πού ἴσως συγχέεται ἐν προκειμένῳ, ὄχι μόνον δευτερογενῶς [: ἀπὸ τὸν Σ. Εὐστρατιάδη], ἀλλ' ἐνδεχομένως καὶ πρωτογενῶς [: στίς ἴδιες τὶς χειρόγραφες πηγές], ἀφοῦ ἀποδίδεται (πάντα κατὰ τὴν παραπάνω ἀόριστη μαρτυρία τοῦ Εὐστρατιάδη) στὸν «Δανιήλ Γαβαλᾶ» [σημειωτέον ὅτι ἓνα παρόμοιο κοινωνικὸ τῶν Προηγιασμένων (σὲ ἦχο νενανῶ) ἀνθολογεῖται συχνὰ στὴν ἀπὸ τὸν 15^ο αἰώνα σχετικὴ χειρόγραφη παράδοση ὑπὸ τὸ

Εὐτυχῶς, καθοριστικὴ ἀπάντηση σ' αὐτὴν τὴν ἀνακύπτουσα διχογνωμία δίνει ὁ ἴδιος ὁ μοναχὸς Δαβὶδ ὁ Ραιδεστηνός, ἐφ' ὅσον στὸν αὐτόγραφό του κώδικα ΡΑΙΚ 154 (τοῦ ἔτους 1430) ἀνθολογεῖ μαζί δύο ἀπὸ τὶς παραπάνω «κοινὲς συνθέσεις»· συγκεκριμένα, τὸ κυριακὸ κοινωνικὸ *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον* μελοποιημένο στοὺς ἤχους βαρὺ [στὸ φ. 222^v (ὑπὸ τὴν ἀναγραφή: ...*κὺρ Δημητρίου μαῖστορος τοῦ Ραιδεστηνοῦ*...)] καὶ –συνημμένα– στὸ φ. 223^v (ὑπὸ τὴν ἀναγραφή: ...*Δαβὶδ τοῦ Ραιδεστηνοῦ*...)] καὶ πλάγιο τοῦ τετάρτου [συνημμένα καὶ πάλι, στὸ φ. 228^v (ὑπὸ τὴν ἀναγραφή: ...*Δαβὶδ τοῦ Ραιδεστηνοῦ*...)] καὶ στὸ φ. 230^r (ὑπὸ τὴν ἀναγραφή: ...*μαῖστορος τοῦ Ραιδεστηνοῦ*...)]. Αὐτὰ τὰ δύο κοινωνικὰ ἐντοπίζονται, μάλιστα, νὰ «συνυπάρχουν» καὶ σὲ ἄλλους, μεταγενέστερους, κώδικες, ὅπως –γιὰ παράδειγμα– τὸν Φιλοθέου 122 (α' μισὸ 15^{ου} αἰώνα)²⁷¹, τὸν ΕΒΕ 2837 (τοῦ ἔτους 1457)²⁷² καὶ τὸν Ἑρμιτᾶζ ω 1163 (ἀρχὲς 17^{ου} αἰώνα)²⁷³. Ἐτσι προκύπτει –

ὄνομα κάποιου Θεσσαλονικέως δομειστικοῦ Φιλίππου Γαβαλᾶ· πρβλ. σχετικὰ Ἰωάννου Α. Λιάκου, *Ἡ βυζαντινὴ ψαλτικὴ παράδοση τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν ἰδ' -ιε' αἰώνα, ὁ.π.,* σσ. 121-122, 163-164] ἢ ἀκόμη καὶ στὸν «*Δαβὶδ Ραιδεστηνὸς*» [ἄς ὑπομνησθεῖ ἐδῶ ὅτι ὡς μελοποιὸς ὁμοειδῶν συνθέσεων κοινωνικῶν τῶν Προηγιασμένων μαρτυρεῖται, ἀσφαλῶς, ὁ Δημήτριος Ραιδεστηνός· βλ. παραπάνω, ὑποσημ. 56-57], ἐνῶ ἀλλοῦ ἐπιγράφεται καὶ στὸ ὄνομα «*Δαβὶδ μοναχοῦ Ἀγιορείτου*». Σὲ κάθε περίπτωση, ἡ ταύτιση σύντριων τῶν προμνημονευθέντων μελοποιῶν εἶναι ἄκρως ἐπισημῆς. Εἰδικότερα δέ, ἡ ἀποσαφήνιση τῆς ἀκριβοῦς ταυτότητας τῶν διαφόρων ὑπὸ τὸ ὄνομα *Δανιὴλ* μαρτυρούμενων μελοποιῶν (καὶ τὸ ἐνδεχόμενον μετονομασίας τοῦ *Δανιὴλ* Θεσσαλονικέως –συγκεκριμένα– σὲ *Δαβὶδ*) παραμένουν ζητούμενα γιὰ τὰ ὁποῖα ἀπαιτεῖται περαιτέρω ἔρευνα [παρ' ὅτι ὁ **Κωνσταντῖνος Χαρ. Καραγκούνης**, «*Δανιὴλ Ἀγιορείτης Θεσσαλονικαῖος*», *ibid.*, ἐπεχείρησε ἤδη μιὰ χρήσιμη πρωτογενὴ ἀναφορά]· θὰ ἐπανέλθω σύντομα στὸ θέμα, μὲ ἀφορμὴ μιὰν ἐτοιμαζόμενη μονογραφία μου γιὰ τὸν πρωτοψάλτη *Δανιὴλ*.

²⁷¹ Βλ. γιὰ μὲν τὸ κοινωνικὸ τοῦ βαρέος ἤχου: φφ. 222^v-223^r (: ...*Δημητρίου μαῖστορος Ραιδεστηνοῦ*...) καὶ φ. 224^{r-v} (: ...*Δαβὶδ τοῦ Ραιδεστηνοῦ*...)· γιὰ δὲ τὸ κοινωνικὸ τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου: φφ. 227^v-228^r (: ...*μαῖστορος τοῦ Ραιδεστηνοῦ*...) καὶ φ. 228^r (: ...*Δαβὶδ τοῦ Ραιδεστηνοῦ*...) [= ΕΙΚΟΝΕΣ 6-9].

²⁷² Βλ. γιὰ μὲν τὸ κοινωνικὸ τοῦ βαρέος ἤχου: φ. 184^{r-v} (: ...*κὺρ Δημητρίου μαῖστορος τοῦ Ραιδεστηνοῦ*...) καὶ φ. 186^r (: ...*τοῦ Ραιδεστηνοῦ*...)· γιὰ δὲ τὸ κοινωνικὸ τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου: φφ. 190^v-191^r (: ... *κὺρ Δημητρίου μαῖστορος τοῦ Ραιδεστηνοῦ*...) καὶ φ. 191^{r-v} (: ... *τοῦ αὐτοῦ*...)] [= ΕΙΚΟΝΕΣ 11-16].

Στὸν παρόντα κώδικα εἶναι καὶ πάλι ἐνδεικτικὸ ὅτι τὸ τελευταῖο κοινωνικὸ τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου, ἀλλὰ καὶ τὸ συνημμένα σ' αὐτὸ (φφ. 191^v-192^r) ἀνθολογούμενον θεοτοκίον κοινωνικὸ *Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι* [= ΕΙΚΟΝΕΣ 16-17], συνθέσεις ἀποδιδόμενες στὸν Δαβὶδ Ραιδεστηνὸ σὲ ἄλλες πηγές (βλ. σχετικὰ παραπάνω, ὑποσημ. 70-71), φέρονται ἐδῶ [ὑπὸ τὴ διατύπωση: «*τοῦ αὐτοῦ*»] ὡς ποιήματα τοῦ Δημητρίου Ραιδεστηνοῦ· ἡ παραβολή, ὅμως, τῶν συγκεκριμένων μελῶν πρὸς τὶς ἀντίστοιχες συνθέσεις Δαβὶδ τοῦ Ραιδεστηνοῦ [ὅπως ἀνθολογοῦνται –ἐνδεικτικὰ– στὸν κώδικα Φιλοθέου 122 (α' μισὸ 15^{ου} αἰώνα), φ. 228^r καὶ φ. 228^{r-v} (= ΕΙΚΟΝΕΣ 9-10), ἀντίστοιχα] πείθει ὅτι πρόκειται περὶ τῶν ποιημάτων τοῦ Δαβὶδ [γιὰ μιὰν ἐπαλήθευση αὐτῆς τῆς μελικῆς σύγκρισης τοῦ κυριακοῦ κοινωνικοῦ τοῦ πλαγίου

ἐμμέσως πλὴν σαφῶς– ὅτι ὁ Παντοκρατορηνὸς μοναχὸς Δαβὶδ δομέστικος ὁ Ραιδεστηνὸς διακρίνεται ἀπὸ τὸν συμπατριώτη του Δημήτριου μαῖστορα τὸν Ραιδεστηνὸν²⁷⁴.

Ὅμως, τὸ ἀξιοπρόσεκτο τῆς παραπάνω ἐπισημανθείσας περίπτωσης παραμένει μετέωρο καὶ συνεχίζει νὰ ἐγείρει ποικίλους προβληματισμούς· ἐπαναλαμβάνω: ποιά πραγματικὴ ἢ εἰκαζόμενη ἢ ἔστω «ἐκλεκτικὴ» συγγένεια ὁδηγεῖ τὸν ἓνα ἀπὸ τοὺς δύο σύγχρονους καὶ ὁμοπάτριδες μελοποιούς (τὸ ὄνομα τῶν ὁποίων ἔχει –ἐπιπροσθέτως– κοινὸ ἀρκτικό γράμμα) νὰ τονίσει ἐκ νέου τὰ ἴδια ἀκριβῶς ποιήματα ποὺ μελοποιεῖ καὶ ὁ ἄλλος; Καὶ προσπαθῶ νὰ ἀπαντήσω:

- ✓ Μήπως ἡ κακεντρέχεια; μήπως κάποιος ἀπὸ τοὺς δύο ἐζήλωσε τὴ δόξα τοῦ ἄλλου καὶ (ὑπὸ φθόνου ἢ ταπεινῶν, τέλος πάντων, κινήτρων κινούμενος) κατέγινε μὲ τὴ μελοποίηση τῶν ἰδίων ὕμνων προκειμένου ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ὑποκλέψει μέρος τῆς φήμης τοῦ ἄλλου, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ δημιουργήσει σύγχυση (καὶ ἄρα πιθανὴ ζημία τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁμοτέχνου του) στοὺς ἐπιγενεστέρους; Οἱ ὑπόνοιες ἐπικεντρώνονται, βέβαια, στὸν μοναχὸ Δαβὶδ τὸν Ραιδεστηνὸν, ποὺ φαίνεται νὰ εἶναι κατὰ τι νεότερος τοῦ Δημητρίου Ραιδεστηνοῦ²⁷⁵. τὸ γεγονός, ὅμως, ὅτι ἡ ὁποια ἐλλοχεύουσα σύγχυση διαλύεται μέσῳ τῶν ἐπισημανθεισῶν σαφῶν αὐτόγραφων ἀναγραφῶν τοῦ Δαβίδ, ἀπομακρύνει σαφῶς αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο.
- ✓ Μήπως τὰ κίνητρα αὐτῆς τῆς «συνθετικῆς ἐπικάλυψης» εἶναι ἀγνότερα; Τοὺς δύο ἄνδρες θὰ μποροῦσε, αἴφνης, νὰ συνδέει σχέση δασκάλου μαθητῆ· εἶναι γνωστὸ (ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ψαλτικῆς) ὅτι πολλοὶ μαθητὲς μελοποίησαν ἐκ νέου ποιήματα (ἐπὶ μέρους συνθέσεις ἢ καὶ πλήρη μουσικὰ βιβλία) ποὺ εἶχαν κατ' ἐξοχὴν συνδεθεῖ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ δασκάλου τους [: μιὰ «μουσικὴ ἀναμέτρηση» μὲ ἀμφίρροπα

τοῦ τετάρτου ἤχου ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης παραπέμπεται –ἀντίστοιχα– στὶς εἰκόνες 9 καὶ 15-16· ὁμοειδῆς παραβολὴ τοῦ θεοτοκίου κοινωνικοῦ Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι μπορεῖ νὰ ἐπιχειρηθεῖ μὲ σύγκριση τῶν εἰκόνων 9-10 καὶ 16-17].

²⁷³ Μόνον τὸ κοινωνικὸ τοῦ βαρέος ἤχου: στὰ φύλλα 22^v (: Κοινωνικόν, ποίημα κῦρ Δημητρίου τοῦ Ραιδεστηνοῦ...) καὶ 32^r-33^r (: Ἐτερον κοινωνικόν, ποίημα Δαβίδ μοναχοῦ τοῦ Ραιδεστηνοῦ...), ἀντίστοιχα.

²⁷⁴ Πρβλ. καὶ **Εὐγενίου Γκέρτσμαν**, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος*, τόμος Β', ὁ.π., σσ. 46-47.

²⁷⁵ Σύμφωνα μὲ ὅσα ἐπισημάνθηκαν παραπάνω (καὶ κυρίως βάσει τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Δαβὶδ ἐμφανίζεται ὡς δόκιμος κωδικογράφος ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1430), ἡ γέννησή του πρέπει μᾶλλον νὰ προσδιορισθεῖ περὶ τὶς ἀρχές τοῦ 15^{ου} αἰώνα.

ἀποτελέσματα· ἐνίοτε μὲν ἀποκαλυπτικά, ἐνίοτε δὲ ἀπογοητευτικά]²⁷⁶. Ἡ εἰκασία εἶναι, ἀναντίρρητα, εὐλογοφανής· παρόμοια σχέση θα ὑποβοηθεῖτο τόσο ἀπὸ τὴν καταγωγή ἀμφοτέρων ἀπὸ τὴν ἴδια πόλη, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἡλικιακὴ ἐγγύτητά τους (ἢ διαφορὰ τῆς ἡλικίας τους πρέπει νὰ ὑπολογισθεῖ, πρόχειρα, σὲ χρονικὸ διάστημα ὄχι μεγαλύτερο τῆς δεκαπενταετίας²⁷⁷). Τὸ μόνον πρόβλημα εἶναι ὅτι ἡ δράση ἐκατέρων προσδιορίζεται, μαρτυρημένα, σὲ διαφορετικούς τόπους [: στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ (πιθανοῦ) δασκάλου Δημητρίου καὶ στὸ Ἅγιον Ὅρος τοῦ (εἰκαζόμενου) μαθητῆ Δαβίδ], ἂν καὶ πάλι δὲν ἀποκλείεται ἡ εἰκοτολογούμενη μαθητεία νὰ ἔλαβε χώρα εἴτε πρὶν ἀπὸ τὴ μετοίκισή τους εἴτε κατὰ τὴ διάρκειά της κοινῆς παραμονῆς τους στὴν Κωνσταντινούπολη· σὲ διαφορετικὴ περίπτωση, ὁ Δαβὶδ θα ἔπρεπε ἴσως νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἕνας ἐκ τοῦ μακρόθεν θαυμαστῆς (καὶ ἐπίδοξος μιμητῆς) τοῦ μουσικοῦ ἔργου τοῦ Δημητρίου.

* * *

Ἐπιπλέον, μὲ ἀφορμὴ τὶς ἐδῶ ἀναζητούμενες ἀπαντήσεις, ἀνακύπτουν καὶ γενικότερης ἰσχύος προβληματισμοί, γύρω ἀπὸ τὴν ταύτιση

²⁷⁶ Τὸ πλέον χαρακτηριστικὸ ἀπὸ ἱκανὰ παραδείγματα ποὺ θα ἦταν δυνατόν νὰ ἀνασυρθοῦν ἐδῶ ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἱστορία εἶναι, ἴσως, τὸ παράδειγμα τῆς πλήρους μελοποίησης τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου ἀπὸ τὸν ἱερέα Ἰωάννη τὸν Πλουσιαδηνό· ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἡ αἰτιολόγησι τοῦ ἐγχειρήματος, ὅπως μάλιστα τὴν περιγράφει ὁ ἴδιος στὸ μοναδικό, πρὸς τὸ παρὸν γνωστό, χειρόγραφο ὅπου διασώζεται τὸ συγκεκριμένο ποίημα, στὸν κώδικα Σινᾶ 1575, φ. 4^{r-v}: *Ἀκάθιστος ἀκολουθία ψαλλομένη τῆς Γ' τῆς Ε' ἑβδομάδος τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ Μαρτίου ταῖς κε' εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου· πονηθεῖς παρὰ κυροῦ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Πλουσιαδηνοῦ ἄρχοντος τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ πρωτοπαπᾶ τῆς περιωνύμου τῶν νήσων Κρήτης. Μὴ νομισάτω τις ὅτι καταφρονοῦντες τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους καὶ μακαρίους ἄνδρας ἐποίησαμεν τοὺς οἴκους τούτους, ἐπειδὴ παρ' ἐκείνων πεποιήνται καὶ κάλλιστα· καὶ γὰρ ἄδειαν ἕκαστος ἔχει μόνον εἰ δύνατο ποιεῖν ὅπερ βούλεται. ὡς περ εὐρίσκομεν τῶν παλαιῶν τὸ αὐτὸ ἕκαστον διαφόρως ποιήσαντα· ὡς τὸ Ἰνα τί καὶ Κορώνης καὶ Κουκουζέλης· καὶ τὸ Ἀκατάληπτόν ἐστι καὶ Κουκουζέλης καὶ λαμπαδάριος· καὶ ἄλλα πλεῖστα. ἄλλο τι ἐν τοῖς παλαιοῖς οἴκοις δύο τινὰ εἰσι· πρῶτον ὅτι ἐκεῖνοι τεχνικότερως καὶ ἀκριβεστέρως ποιῆσαι βουλόμενοι ἀπέτυχον τοῦ ἠδέος τῆς ἀκροάσεως· δεύτερον ὅτι οὐ πάντα τὰ γράμματα τῶν οἴκων ἐποίησαν· ὅθεν ἡμεῖς τῆ ὁμαλῆ καὶ ἠπία θέσει διὰ τὸ ἡδονικὸν τῆς ἀκροάσεως μελουργήσαντες, καὶ πάντα τὰ γράμματα ἐποίησαμεν. Βλ. σχετικά **Φλώρας Ν. Κρητικῶν**, *Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος στὴ βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μαλοποιία*, Ἀθήνα 2004, σσ. 176-196, 266-271, 325-328. Πρβλ. καὶ **Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη**, «Περὶ τῆς ψαλτικῆς καὶ ἐκφωνητικῆς παραδόσεως τῶν Οἴκων τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου», *ΜΟΥ.Σ.Α. Μουσικὸ περιοδικὸ τῶν φοιτητῶν τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν Ἀθήνας*, τεύχος 10, Ἀθήνα, Φεβρουάριος 2003, σ. 22.*

²⁷⁷ Ἡ γέννησι τοῦ Δημητρίου (ὅπως ἀρμόδιως ἐπισημάνθηκε παραπάνω) ἐγχρονίζεται στὴν τελευταία δεκαπενταετία τοῦ 14^{ου} αἰώνα, ἐνῶ –ἀντίστοιχα– ὁ Δαβὶδ ἐκτιμᾶται (βλ. τὴν ὑπόσημ. 79) ὅτι γεννᾶται περὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 15^{ου} αἰώνα.

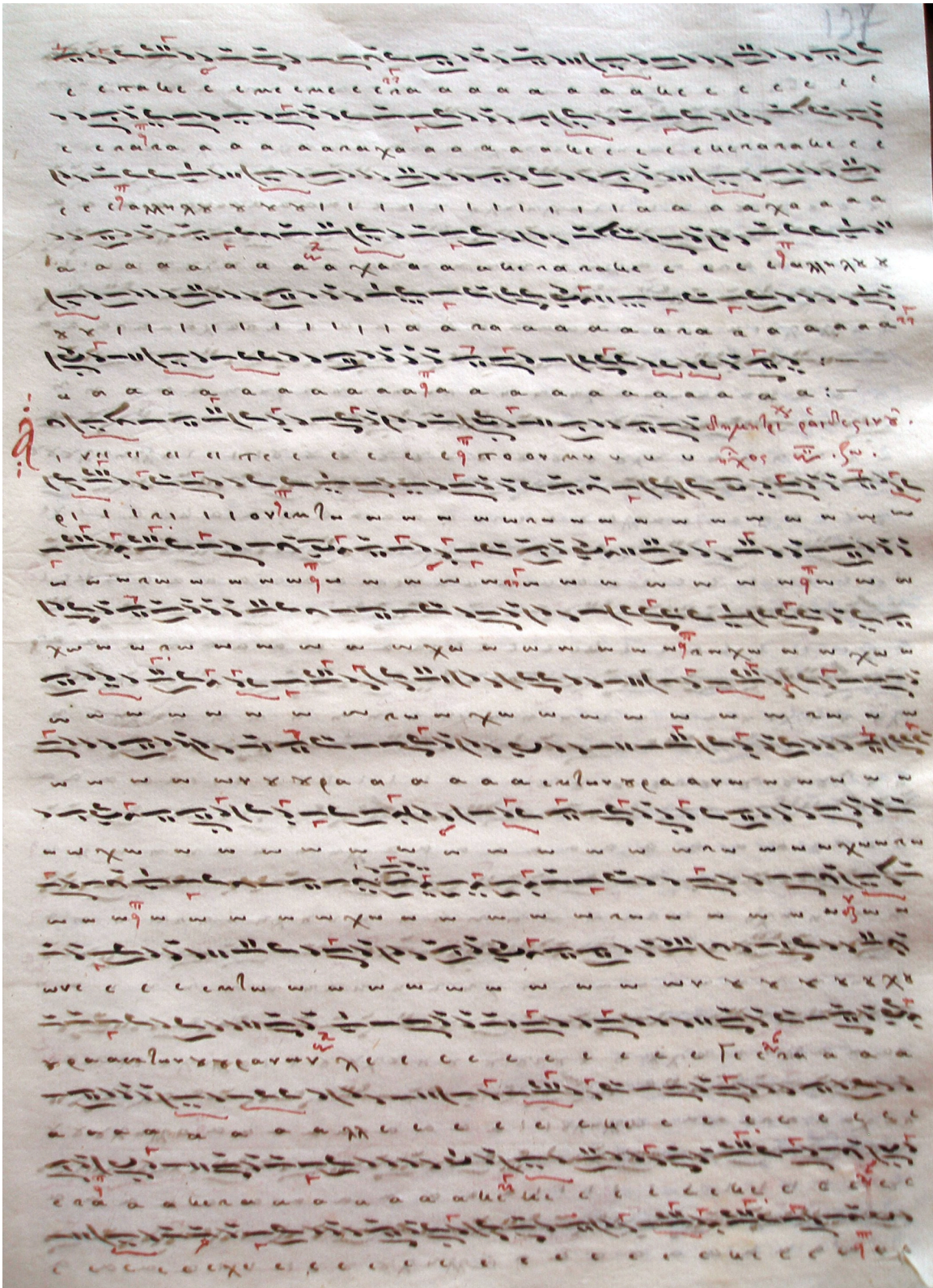
ἢ μὴ μουσικῶν φυσιολογικῶν μὲ κοινὰ (ἢ, τέλος πάντων, προσομοιάζοντα) βιοεργογραφικὰ στοιχεῖα· κατὰ τὴ σύγχρονη μουσικολογικὴ ἔρευνα παρόμοιες ἀπόπειρες δυσχεραίνονται καὶ ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα δεδομένα:

1. Τίς κατὰ καιροῦς ποικίλες σχετικὲς συγχύσεις τῶν εἰδικῶν μελετητῶν· παλαιότερα, ὅταν ἡ ἐπιστῆμη τῆς βυζαντινῆς μουσικολογίας δὲν εἶχε ἀκόμη ἀναπτυχθεῖ ἱκανοποιητικὰ, τόσο στὰ καθ' ἡμᾶς ὅσο καὶ διεθνῶς, τὸ φαινόμενο ἦταν ἐντονότερο· ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία (ἐλλεῖπει καὶ τῶν εἰδικότερων ἐγχειριδίων ποὺ ἐν τῷ μεταξύ ἔχουν δημοσιευθεῖ) ἔβριθε λαθῶν καὶ συγχύσεων καὶ παρερμηνειῶν. Δυστυχῶς, ὁμως, τὸ φαινόμενο δὲν ἐξέλιπε καὶ στὴν ἀντίστοιχη σύγχρονη βιβλιογραφικὴ παραγωγή· εἴτε ἐκ παραδρομῆς, εἴτε ἐλλεῖπει περαιτέρω βασάνου τῶν πηγῶν, εἴτε λόγω εὐρύτερης διάθεσης ὀρισμένων ἐρευνητῶν γιὰ μαζικὲς (ἀβασάνιστες, ἐν πολλοῖς, ἄρα δὲ καὶ ἐπισφαλεῖς) «ταυτίσεις», τὸ πρόβλημα ἐξακολουθεῖ (σποραδικά, εὐτυχῶς, καὶ μεμονωμένα) νὰ μᾶς ταλανίζει.
2. Τίς ἀπαντῶσες διάφορες γραφῆς τῶν ἴδιων τῶν μουσικῶν χειρογράφων. Σὲ περιπτώσεις παρόμοιων προβλημάτων καταφεύγουμε, εὐλογα, στὶς χειρόγραφες πηγές, ἀναζητώντας σχετικὴ διασάφηση· δὲν εἶναι, ὁμως, βέβαιο ὅτι θὰ τὴν βροῦμε πάντοτε. Οἱ χειρόγραφες πηγές δὲν εἶναι πανάκεια· οἱ ἐκεῖ ἀνθολογούμενες εἰδήσεις δὲν εἶναι ἀλάνθαστες· ἡ «αὐθεντία» τῶν χειρογράφων (μιὰ ἄποψη ποὺ ἀποτελεῖ, εἰκότως, βασικὴ ἀρχὴ στὴν ἐπιστῆμη) πρέπει πλέον νὰ ὑποβάλεται πάντοτε σὲ περαιτέρω ἔλεγχο καὶ παράλληλη δοκιμασία. Ἐρωτήματα ὅπως: ποιός καὶ ποῦ καὶ πότε ἔγραψε ὅτιδήποτε, κατὰ πόσο αὐτὸ συμφωνεῖ μὲ ἄλλες ὁμοειδεῖς μαρτυρίες τῶν πηγῶν, ἂν συνάδει ἢ ὄχι μὲ τίς ἀντίστοιχες ἱστορικὲς εἰδήσεις, κ.ο.κ., οὐδέποτε πρέπει νὰ διαφεύγουν τῆς προσοχῆς τοῦ ἐρευνητῆ.
3. Τίς ποικίλες μουσικὲς παραλλαγές στὴν ἴδια τὴ μουσικὴ τῶν ποιημάτων. Ἐσχατὴ λύση σὲ τέτοιου εἴδους προβλήματα εἶναι, βέβαια, ἡ καταφυγὴ στὴν ἴδια τὴ μουσικὴ· στὸ συγκεκριμένο τρόπο παρασῆμανσης τοῦ μελετώμενου ποιήματος. Ἡ συμφωνία –ἢ ἀπόλυτη συμφωνία– τῶν χειρογράφων πηγῶν στὴν καταγραφή μιᾶς ὁποιασδήποτε μουσικῆς σύνθεσης (τόσο –καὶ περισσότερο– στὴν παλαιά, ὅσο –ἐξίσου– καὶ στὴ νέα μέθοδο γραφῆς) εἶναι μᾶλλον ἓνα ἄπιαστο ὄνειρο. Ἡ ἀπόπειρα «κριτικῆς ἔκδοσης» μιᾶς καὶ μόνης μελωδίας ἀποδεικνύεται δυσχερέστατο ἐγχείρημα (καὶ θὰ ἐπανέλθω στὸ θέμα μὲ ἐτοιμαζόμενο εἰδικὸ μελέτημα). Ἀνάλογα μὲ τὸν κωδικογράφο (καὶ τὴν παράδοση ποὺ ἐκπροσωπεῖ), τὴν ἐποχὴ, τὴν περιοχὴ καὶ ποικίλες ἄλλες παραμέτρους, τὰ μουσικὰ δεδομένα διαφοροποιοῦνται καὶ ὁ ἐρευνητῆς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐντοπίσει ἀπὸ ἐπουσιώδεις μικροπαραλλαγές μέχρι καὶ ριζικὲς διαφοροποιήσεις.

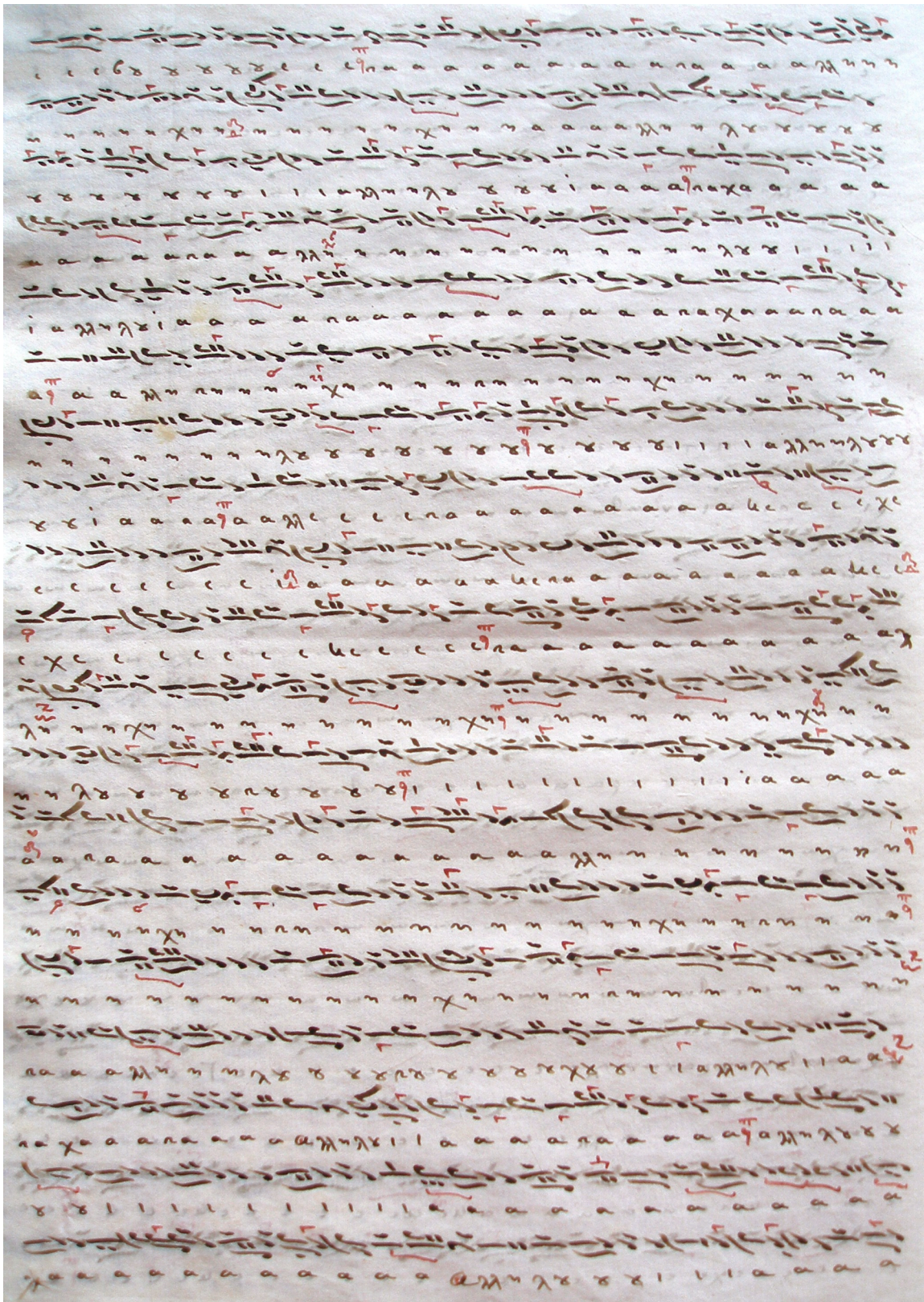
Θὰ ἀναρωτηθεῖ, ἀκροτελεύτια, κανεῖς· τί ἀπομένει; ἄρα (γιά νὰ θυμηθοῦμε τὸν αἰσώπιο μῦθο) «ὄμφακές εἰσι»; Ἡ ἀπογοήτευση (καὶ πολὺ περισσότερο ἢ ἀπελπισία), παρότι «ἐρωτοτροποῦν» συχνότατα μὲ τὸν (ἔξυπνο ἢ κοιμώμενο) ἐρευνητή, δὲν ταιριάζουν σὲ παρόμοιες ἀναζητήσεις. Αὐτὸ πὺν ἀπομένει εἶναι ἡ προσπάθεια ἐξάντλησης ὅλων τῶν δεδομένων, μὲ διερεύνηση τοῦ ὅποιου προβλήματος ἀπὸ κάθε πιθανὴ παράμετρο, ἢ πολυπρισματικὴ καὶ διεπιστημονικὴ ἀναζήτηση τῆς ὅποιας λύσης καὶ – φρονοῦμε ἀκράδαντα– ἡ τήρηση πάντοτε μιᾶς ἐπιφύλαξης· οἱ ἀφοριστικὲς ἀποφάνσεις (πὺν ὡς σήμερα –ἐνίστε– καταγράφονται, δυστυχῶς, στὴ σχετικὴ ἔρευνα) πρέπει νὰ μᾶς προβληματίζουν σοβαρά...

* * *

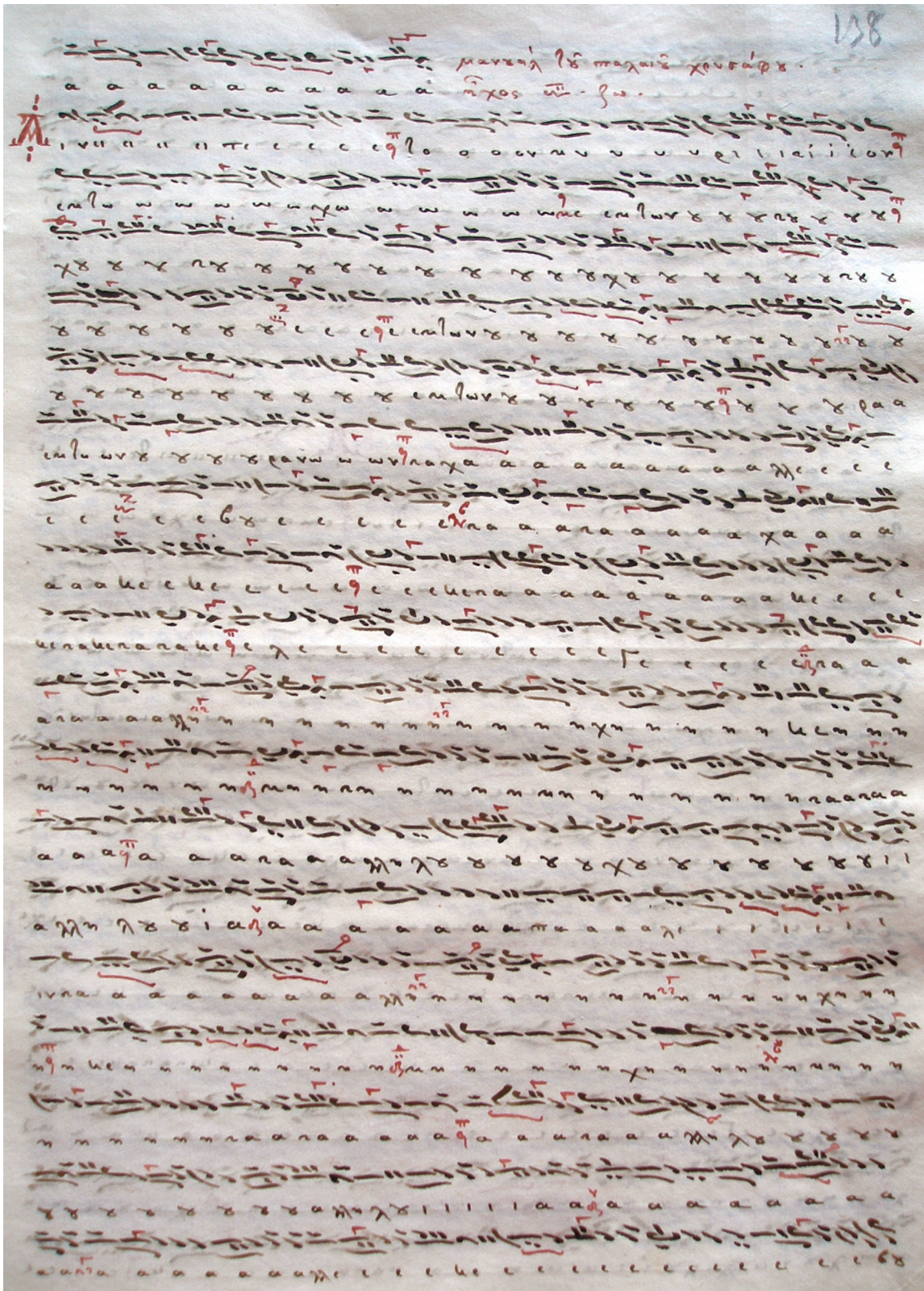
Ἄλλωστε, χρήσιμη εὐελπιστοῦμε νὰ ἀποδείχτηκε καὶ ἡ ὡς τώρα ἀδολεσχία πάνω σὲ ἀντίστοιχους προβληματισμούς, στοὺς ὁποίους ἐξακολουθοῦν –ἔστω καὶ ἔμμεσα– νὰ μᾶς ἐμβάλλουν τὰ μέλη τῆς περιφημῆς ψαλτικῆς «οἰκογένειας» τῶν Ραιδεστηνῶν.

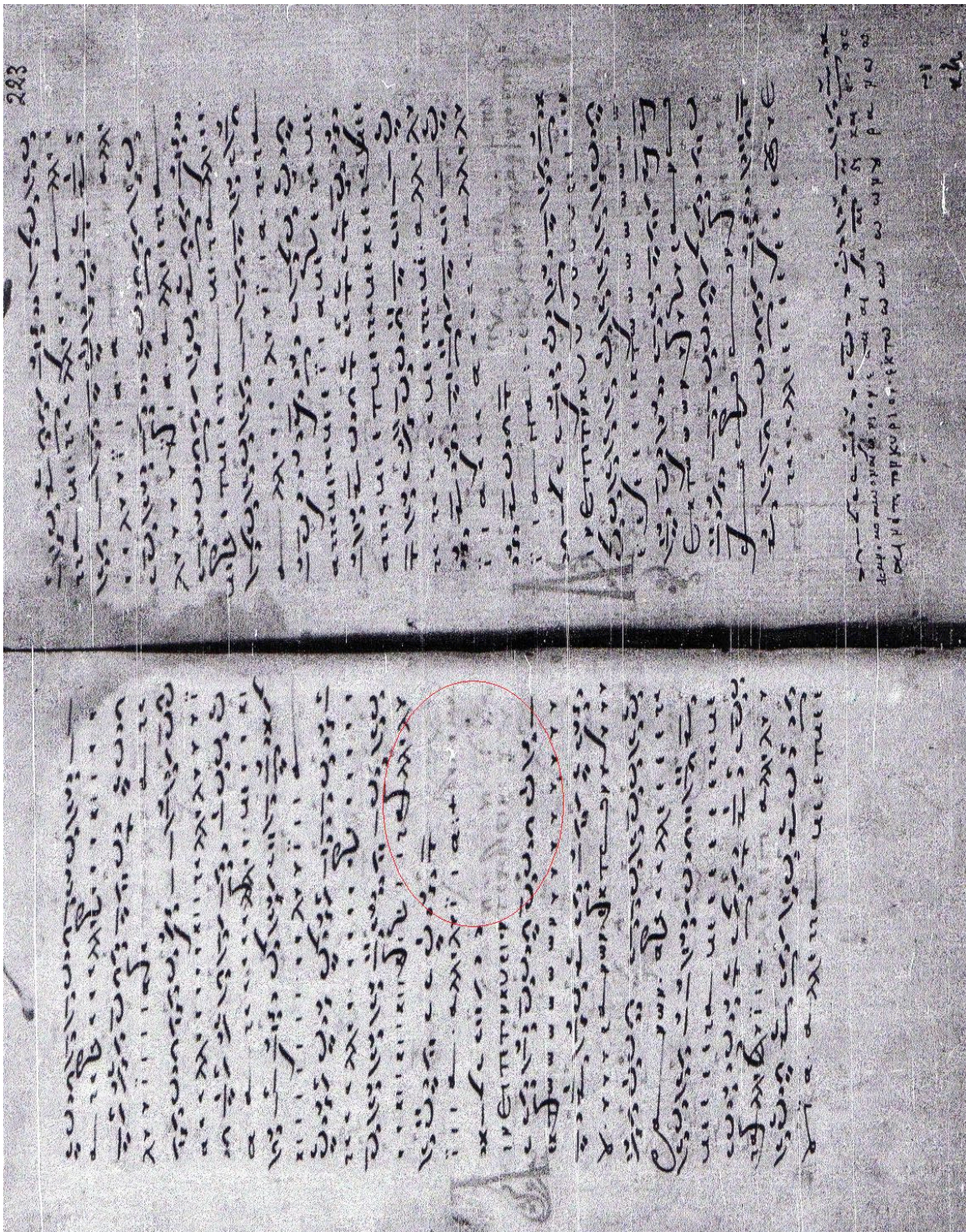
MIT 705, f. 137r

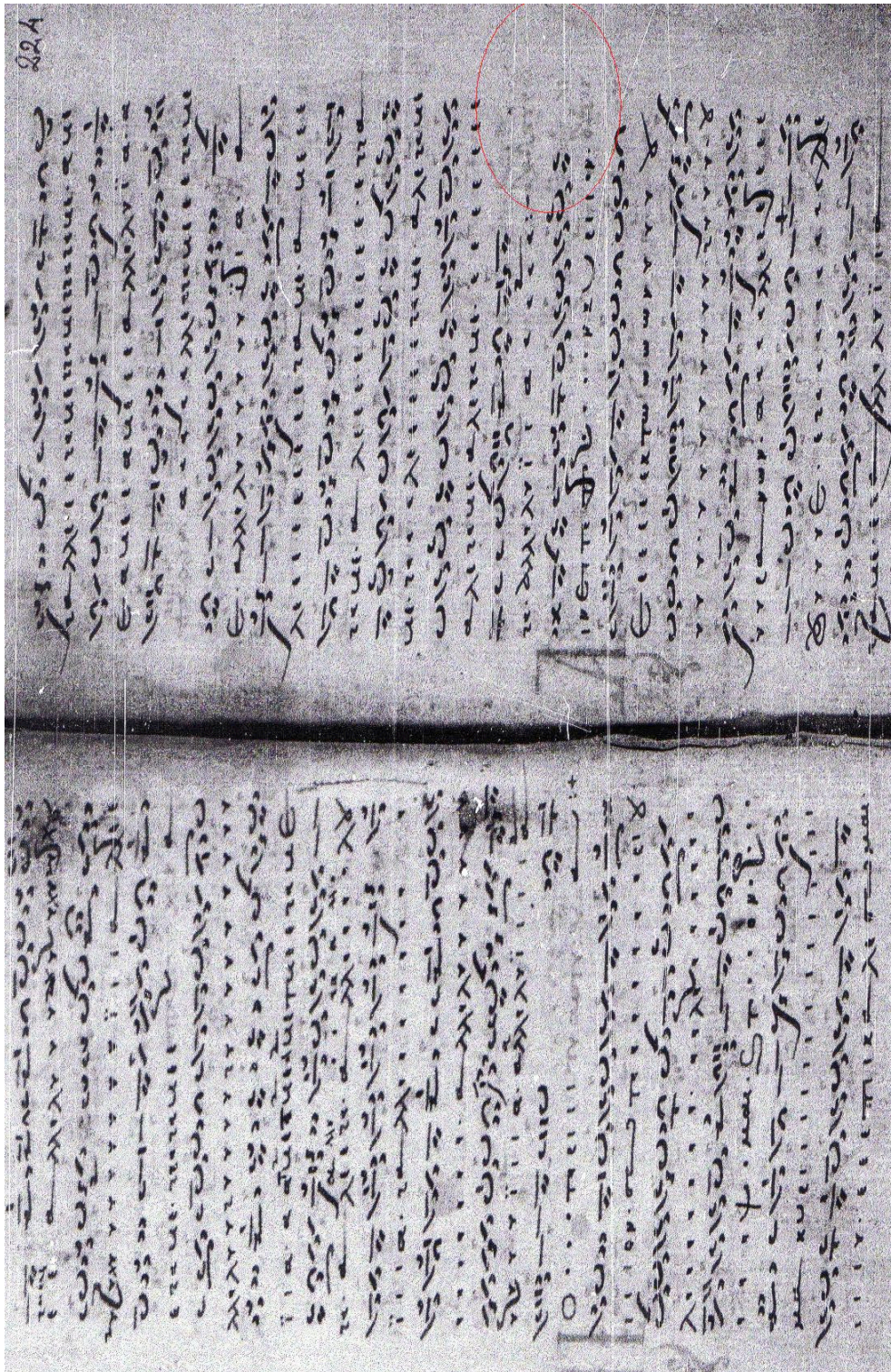
MIT 705, f. 137v

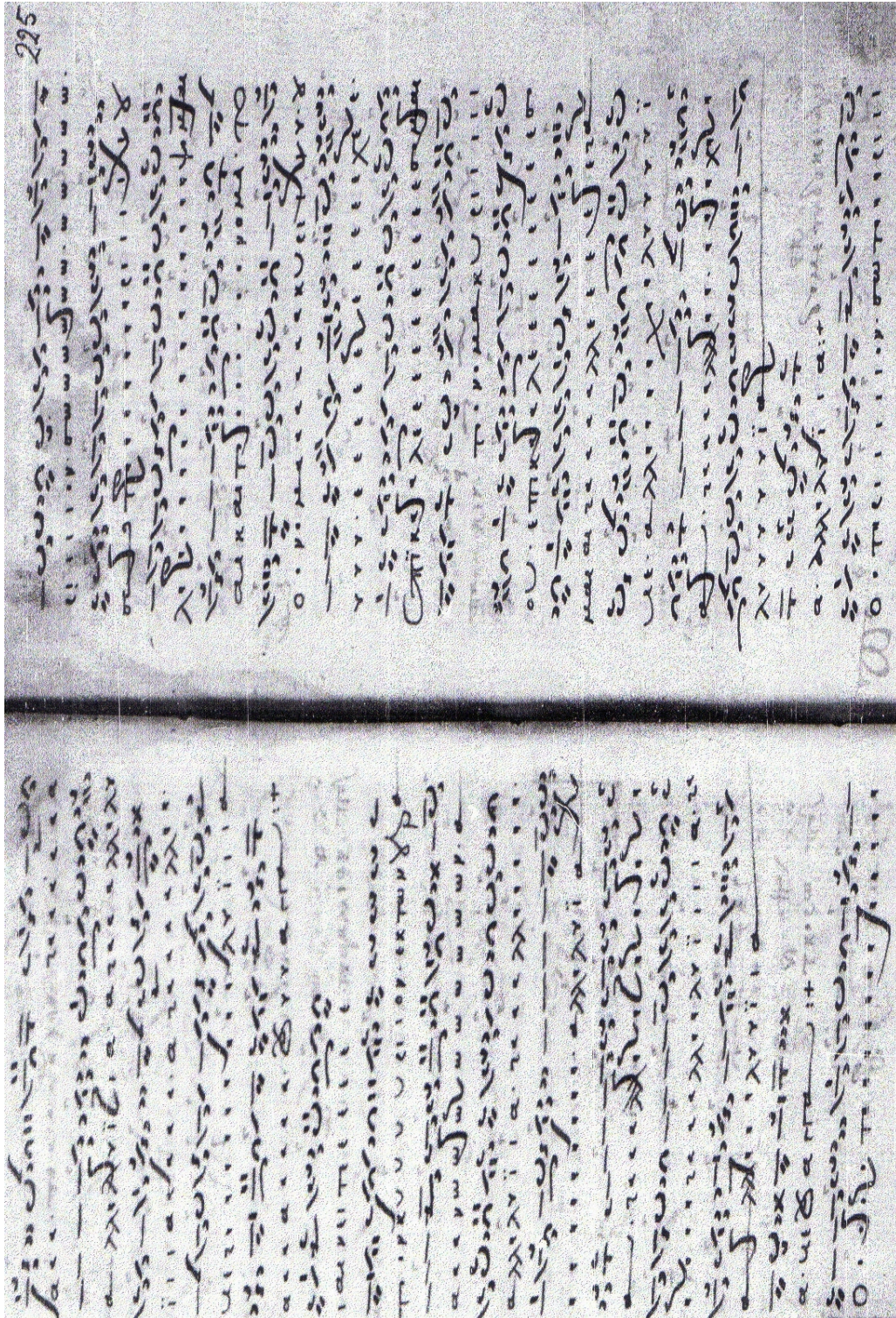

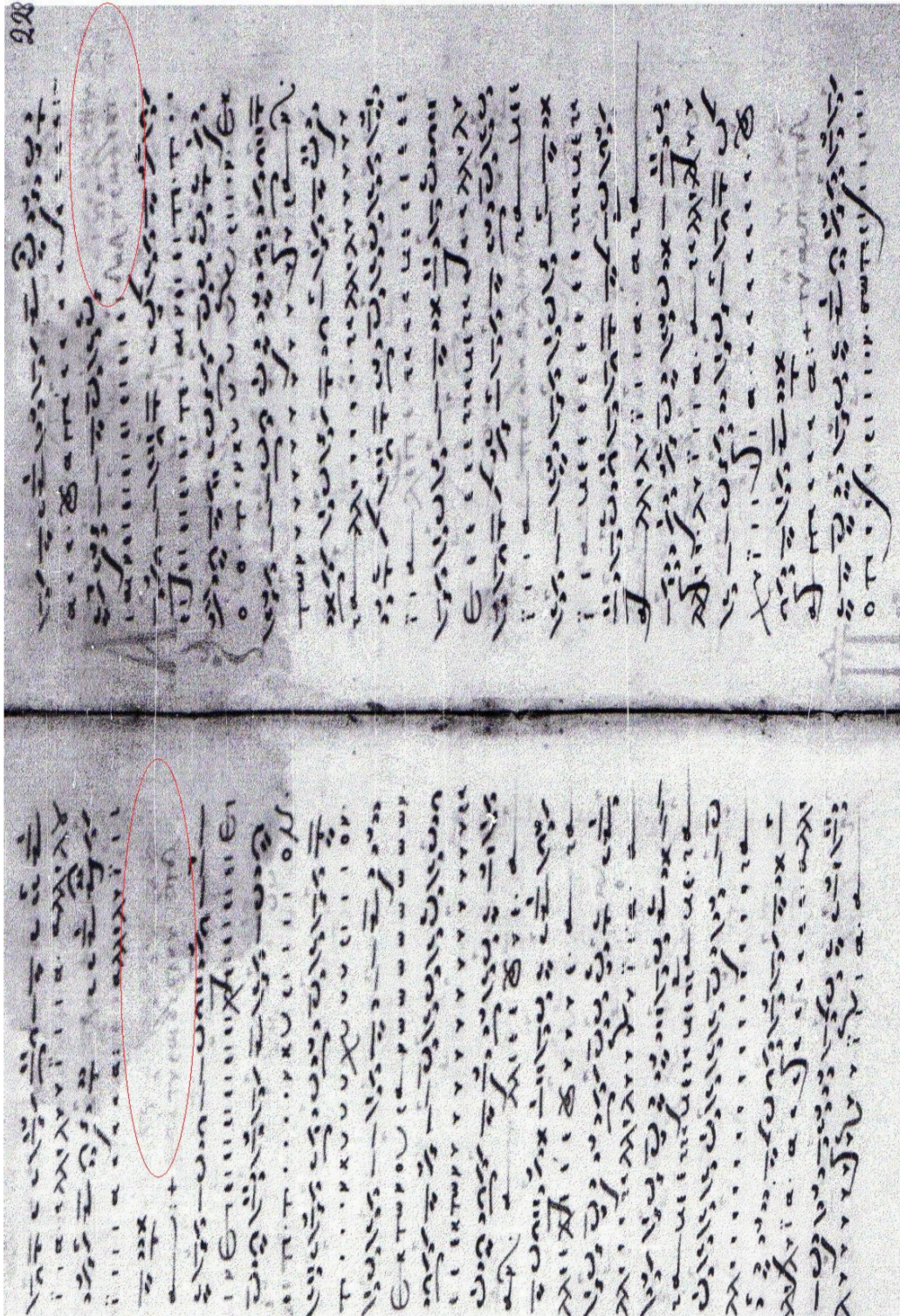
MITT 705, φ. 138r

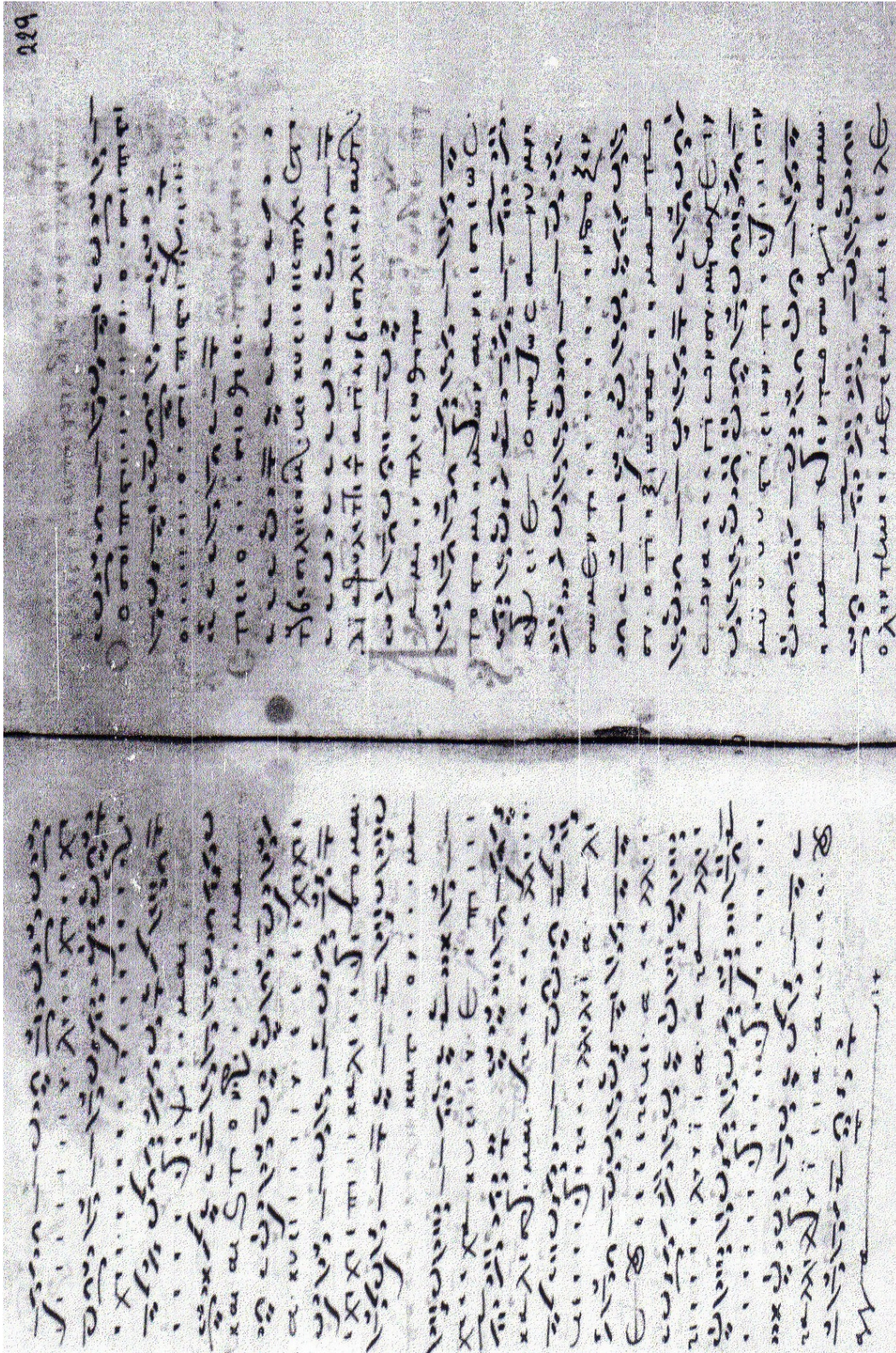

ΦΙΛΟΘΕΟΥ 122, φφ. .222v-222r

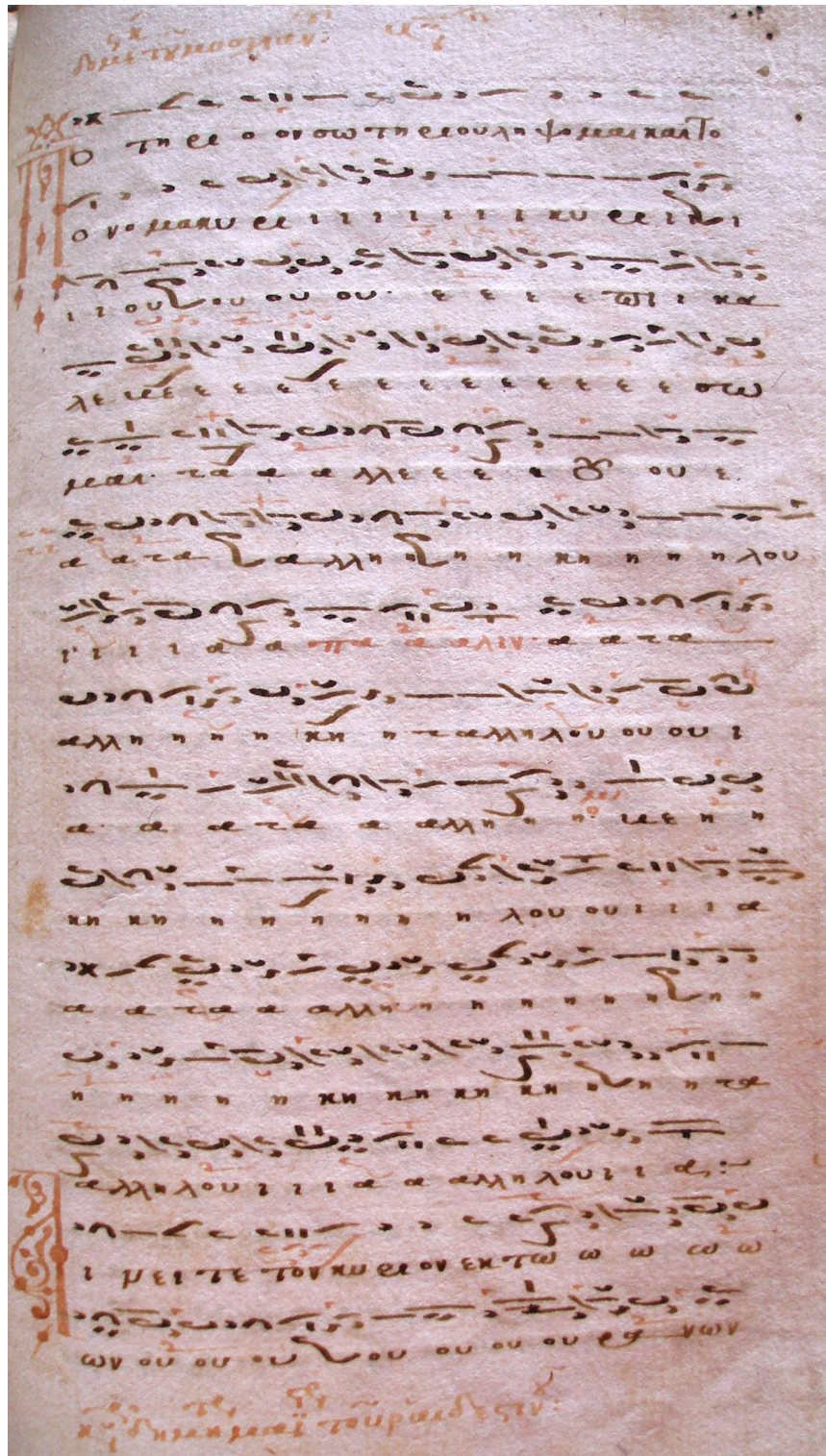

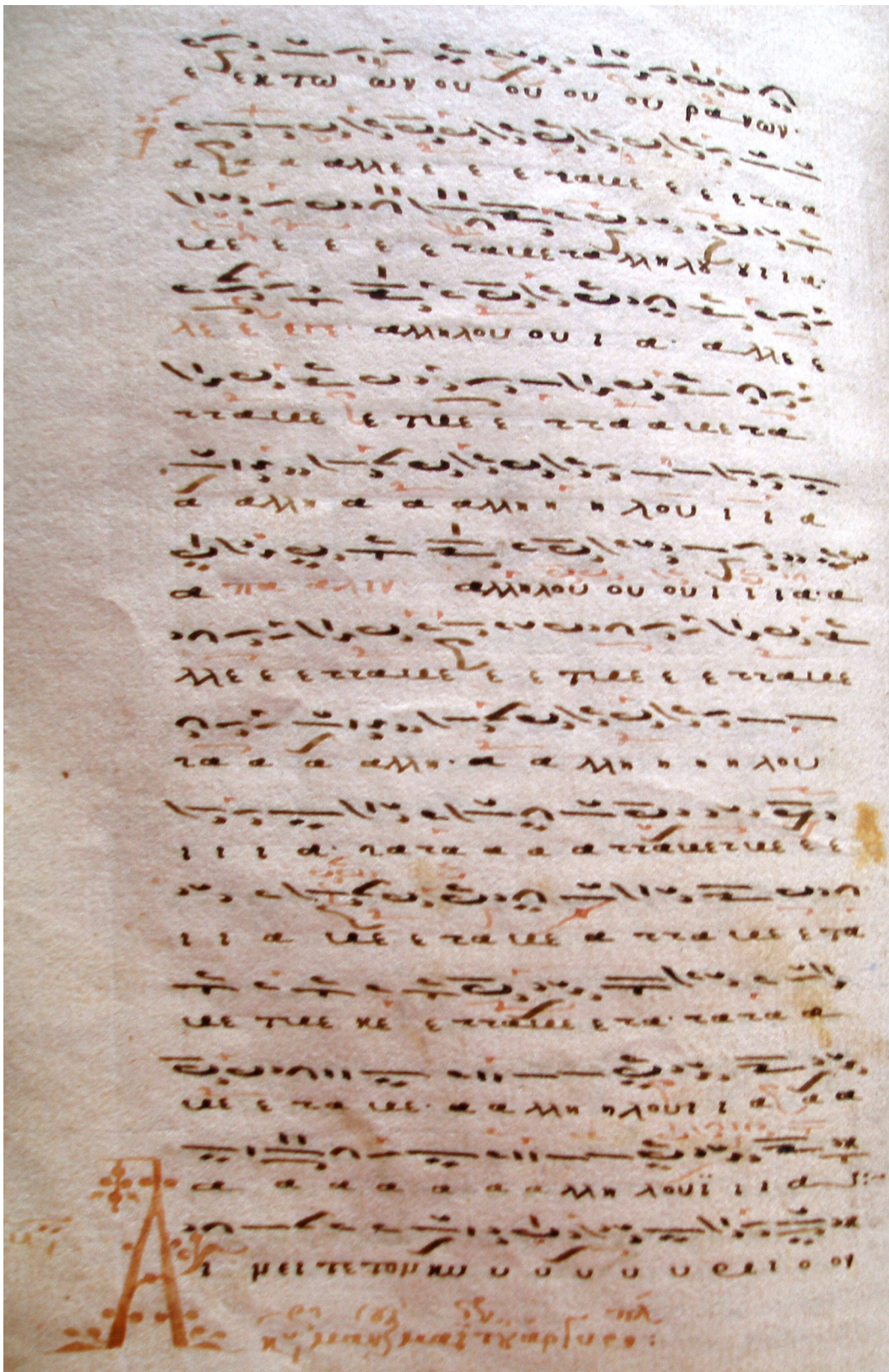

ΦΙΛΟΘΕΟΥ 122, φφ. 228v-229r

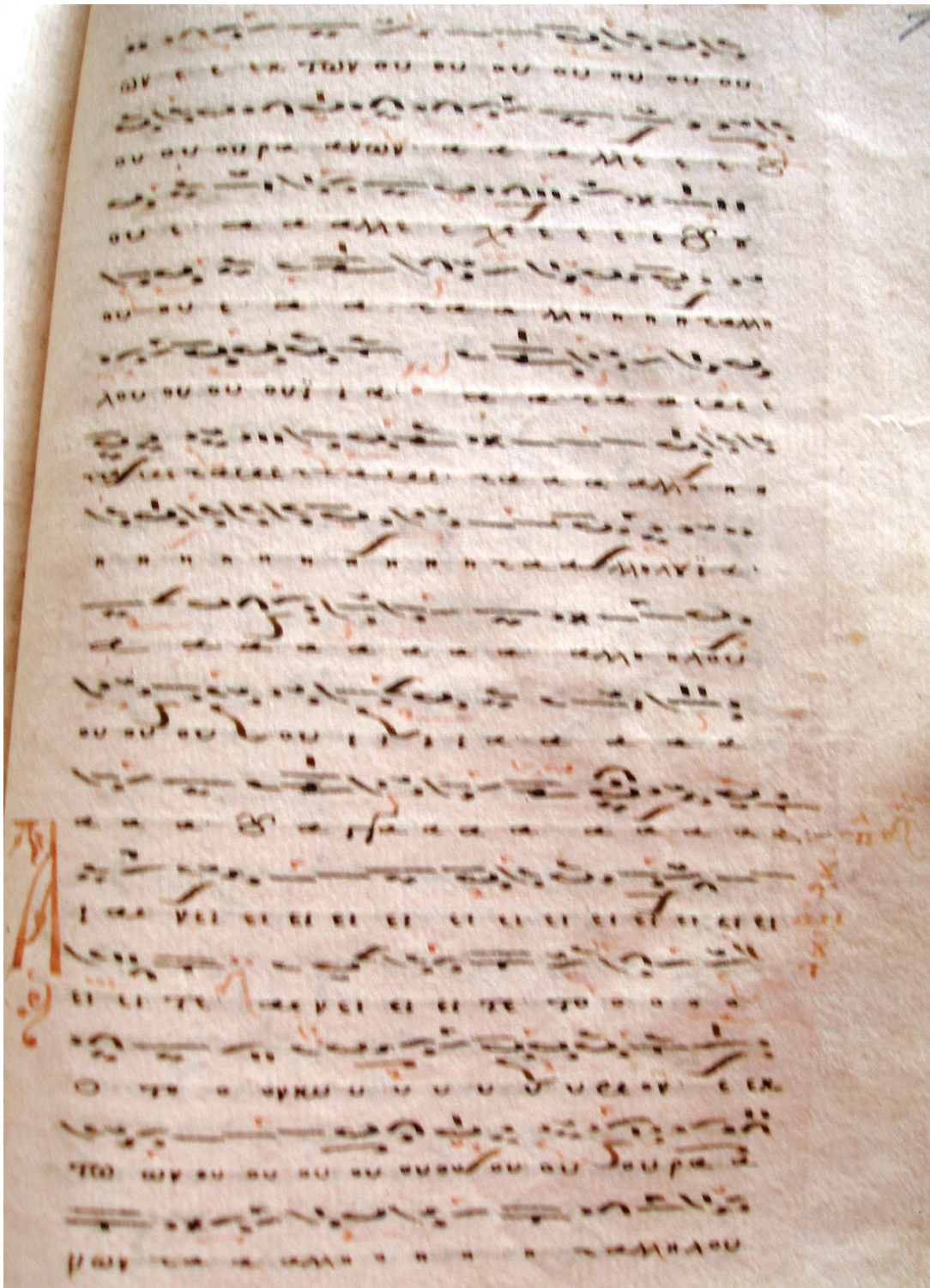
EBE 2837, φ. 184r

EBE 2837, φ. 184v

ΕΒΕ 2837, φ. 190v

EBE 2837. φ. 191r

